

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

**DRAMATIZACE OLBRACHTOVA NIKOLY
ŠUHAJE LOUPEŽNÍKA**

**THE DRAMATIZATION OF IVAN OLBRACHT'S
NOVEL THE BANDIT NIKOLAI SHUHAI**

Vedoucí diplomové práce:

Doc. PhDr. Pavel Janoušek, CSc.

Autorka DP:

Nela Mládková

Adamská 286, 37825 Deštná
Čj - Hv
prezenční studium

Rok dokončení DP:

2010

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Brně 5. listopadu 2010

.....
podpis

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji panu Doc. PhDr. Pavlu Janouškovi, CSc. za odborné vedení a pomoc při vzniku této práce a Petru Ulrychovi za poskytnuté materiály a informace k jeho tvorbě inspirované Nikolou Šuhajem loupežníkem.

OBSAH

PROHLÁŠENÍ.....	2
PODĚKOVÁNÍ.....	3
OBSAH.....	4
ÚVOD.....	5
1. NIKOLA ŠUHAJ LOUPEŽNÍK PODLE IVANA OLBRACHTA.....	7
<i>Geneze tématu.....</i>	<i>7</i>
<i>Státní cena za slovesné umění v roce 1933.....</i>	<i>10</i>
<i>Mýtus v románu Nikola Šuhaj loupežník.....</i>	<i>12</i>
<i>Stylové a jazykové zpracování románu Nikola Šuhaj loupežník.....</i>	<i>14</i>
<i>Postavy v románu Nikola Šuhaj loupežník.....</i>	<i>22</i>
2. NIKOLA ŠUHAJ LOUPEŽNÍK PODLE PETRA ULRYCHA.....	28
<i>LP Nikola Šuhaj loupežník.....</i>	<i>28</i>
<i>Inscenace Nikola Šuhaj loupežník v divadle Ateliér.....</i>	<i>36</i>
<i>Koločava.....</i>	<i>40</i>
<i>Scénář Koločavy.....</i>	<i>42</i>
<i>Hudba a písně.....</i>	<i>46</i>
<i>CD Koločava.....</i>	<i>53</i>
3. NIKOLA ŠUHAJ LOUPEŽNÍK PODLE MILANA UHDEHO.....	55
<i>Balada pro banditu.....</i>	<i>55</i>
<i>Scénář Balady pro banditu.....</i>	<i>56</i>
<i>Hudba a písně.....</i>	<i>64</i>
<i>Rozhlasová hra Balada pro banditu.....</i>	<i>70</i>
<i>Film Balada pro banditu.....</i>	<i>73</i>
<i>Balada pro banditu po třiceti letech.....</i>	<i>76</i>
SHRNUTÍ.....	82
ENGLISH SUMMARY.....	84
KLÍČOVÁ SLOVA.....	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	87
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY.....	90

ÚVOD

Výběr tématu pro mou diplomovou práci ovlivnily dva faktory. Prvním byl bezpochyby samotný Olbrachtův román *Nikola Šuhaj loupežník*, který jsem si oblíbila už na gymnáziu a v němž při každém dalším čtení objevuji nové obdivuhodné prvky. Druhým faktorem bylo zhlédnutí muzikálu *Koločava*. Když jsem na gymnáziu poprvé navštívila *Koločavu* v Městském divadle Brno, byla jsem uchválena jejím celkovým zpracováním. Nejblíže mému muzikantskému srdci byla a stále je Ulrychova hudba už proto, že se věnuji podobnému hudebnímu žánru, muzikanty, kteří *Koločavu* hrají, znám již několik let ze zákulisí folkových koncertů a oceňuji jejich muzikantské dovednosti. Velmi mě také zaujalo, že tato Ulrychova adaptace se v mnohém shoduje s mými představami ztvárnění příběhu Nikoly Šuhaje. *Koločava* mi otevřela nový pohled na Olbrachtův román a upozornila mě na některé další estetické kvality literární předlohy.

Olbrachtův *Nikola Šuhaj loupežník* inspiroval k převedení do dramatické nebo filmové podoby mnoho autorů. Úvahy natočit podle Olbrachtova románu film se objevovaly záhy po jeho prvním vydání. Režisér Miroslav Josef Krňanský však musel s realizací filmu počkat až do konce druhé světové války. Film *Nikola Šuhaj loupežník* byl v době svého vzniku (1945 – 1947) nejsledovanějším filmem československé kinematografie. Předpokládalo se, že film bude reprezentativní adaptací kvalitní literární předlohy, opak byl však pravdou. Krňanského film se stal odstrašujícím příkladem pro celou československou kinematografii.

Další filmovou adaptací byl *Nikola Šuhaj loupežník* (scénář Ludvík Kundera, tv. 1977) režiséra Evžena Sokolovského, jenž se také nedočkal velkého ohlasu. Sokolovský ve filmu potlačil symboliku legendy a kladl důraz hlavně na sociální stránku.

Hudbu Petra Ulrycha využili ke svým dramatizacím například Tomáš Mann (představení *Nikola Šuhaj*, v podání Činoherního studia JAMU – premiéra 12.2.1987 nebo Slováckého divadla Uherské Hradiště – premiéra 28.4.1984 a 24.3.2001) a Bohumil Nekolný (inscenace *Nikola Šuhaj loupežník* uvedená v Divadle Vítězného února v Hradci Králové – premiéra 25. května 1975, v Západočeském divadle v Chebu 9. ledna 1982 nebo v Divadle Jiřího Wolkeru – premiéra 29. dubna 1985). Tyto realizace však nebyly úspěšné.

Nikolu Šuhaje loupežníka dále zdramatizoval Jiří Roy (premiéra 16.3.1976). I toto představení však zapadlo.

Ze všech pokusů vycházejí nejlépe adaptace Olbrachtova románu z pera Petra Ulrycha a Milana Uhdeho. Ať už se jedná o LP, rozhlasovou hru nebo divadelní inscenaci, díla těchto autorů, jež zpracovávají příběh Nikoly Šuhaje, byla a stále zůstávají nejúspěšnějšími. Proto se ve své práci, vedle literární předlohy, věnuji výhradně jim.

Cílem mé diplomové práce je ukázat jakým způsobem se autorům podařilo vytvořit dramatické či hudební dílo, které sice vychází z Olbrachtovy předlohy, nicméně je svébytnou uměleckou výpovědí, a současně porovnat tyto adaptace s literární předlohou.

Olbrachtův román patří k dílům, jejichž dramaturgie, hudební nebo filmová zpracování byla úspěšná a stala se svou poetikou a uměleckou hodnotou rovnocenným partnerem své předloze.

1. NIKOLA ŠUHAJ LOUPEŽNÍK PODLE IVANA OLBRACHTA

Geneze tématu

Jako hlavní informační zdroje mi pro tuto kapitolu posloužily kniha Oty Holuba *Věc: Loupežník Nikola Šuhaj* a publikace Vlastislava Hnízda *Ivan Olbracht*. Obě knihy přinášejí cenné faktografické údaje, jež bylo však nutné oprostít od jejich politické zatíženosti doby, ve které vznikaly.

Mikuláš-Nikolaj Šuhaj se podle záznamů notáře narodil 3. dubna 1898 v Nižní Koločavě jako první syn Petra Šuhaje a Hafie Šuhajové, rozené Pištové. Podle svědků byl negramotný, jako mladý pytláčil, zapletl se též do krádeží dobytka a několika rvaček. Za války byl odveden k 85. uherskému pluku do Ďarmot, brzy však zběhl a od té doby se skrýval v horách a lesích. Jako vojenský zběh byl dlouho neúspěšně pronásledován uherskými četníky. Ještě za války údajně došlo při jeho pronásledování k přestřelce, v níž Šuhaj dva četníky zastřelil. Nikola byl silný ramenatý chlapík malého vzrůstu, měl tmavohnědé oči, bujné černé vlasy a krátký zakroucený knír. Čeští strážníci později charakterizovali jeho stále usměvavý obličej.

Když Nikola Šuhaj při náhodném střetnutí zabil střelnou zbraní četníka na zkoušku Vojtěcha Kubína z koločavské stanice, vyhlásili mu ostatní strážníci boj na život a na smrt. Jejich úsilí se stupňovalo po neobjasněné smrti strážmistra Oldřicha Hrabala, který byl zastřelen v noci na svatodušní pondělí 1920, když vkročil na uzavřený dvorek Šuhajova tchána Ivana Dráče. Nikolovi byly tehdy připisovány i zločiny, které nespáchal.

Četníkům se Šuhaje dopadnout nepodařilo. 16. srpna 1921 jej spolu s mladším bratrem Jurou na polonině Žalopka nad údolím potoka Sucharu zabili a okradli tři koločavští rolníci Adam Ivanič, Ivan Burkalo a Danilo Markus. Když se vrahové navečer vrátili do Koločavy – Lázu, setkali se s četnickou hlídkou, jíž oznámili, že oba bratři jsou mrtví. Po pitce ve Wolfově krčmě se četníci s posilami vydali na místo, kde ležela zkrvavená těla bratrů Šuhajových, a zinscenovali střelení, které mělo předstírat boj s oběma zbojníky a zároveň zamaskovat řezné rány od sekyr

skutečných vrahů. Mrtvá zohavená těla pak převezli na svou stanici v Koločavě. Teprve po důkladném prošetření byl tento podvod odhalen.

Šuhajovská legenda existovala na Podkarpatské Rusi již za Šuhajova života, vyrůstala z historické zbojnické tradice této země. Nikola Šuhaj se stával legendou, protože byl ztělesněním toho, o čem ostatní obyvatelé jen snili.

Žurnalista a spisovatel Ota Holub zkoumal, do jaké míry byl Šuhaj skutečnou, reálnou historickou osobou a do jaké míry literární fikcí, kterou nám předkládá Ivan Olbracht ve svém románu *Nikola Šuhaj loupežník*. Při pátrání v archívech zjistil, že „ačkoliv se Ivan Olbracht nemohl seznámit s řadou dobových dokumentů, které naše archívy zpřístupňují teprve v současnosti, je jeho román ztvárněním historických událostí a přesným vyličením osudů osob, kterým byl autor nucen dát jen smyšlená jména.“¹

Olbracht navštívil Podkarpatsko, aby poznal tamější kulturu, tradice, obyvatele a přírodu. Rychle pronikl do myšlení Rusínů i Židůpoprvé, pochopil jejich zvyky a názory. Poprvé přijel na Podkarpatskou Rus v červenci roku 1931 a poté se tam šest let vracel. Letní (občas i zimní) měsíce trávil v Koločavě, ve Volovém i jinde, křižoval kouzelnými a tajemnými kopci, lesy, poloninami a horami pěšky, na koni nebo ve starých automobilech. Potkával se s lidmi, poznával rusínské pastevce a dřevorubce, židovské obchodníky, Čechy, Maďary, Němce, Rumuny i cikány, někdy chytal ryby, hrával kalábr, ale hlavně psal.²

S historií Nikoly Šuhaje se Olbracht pravděpodobně seznámil už při své první návštěvě Podkarpatské Rusi. Nejčastěji tehdy pobýval v Koločavě, kde žil Nikola a jeho příbuzní, ale materiály pro své reportáže, jejichž první verzi vytvořil právě zde, sbíral po celém kraji.³

Už při tomto pobytu vznikaly první kapitoly Olbrachtova románu, které spisovatel v lednu a v únoru 1932 předčítal na besedách v Praze, Plzni a Brně.

Olbracht ve své stati *Nikola Šuhaj loupežník v lidové slovesnosti* o podkarpatských loupežnících tvrdí: „Zákon v nich vidí zločince. Vzbouřence, jakých ve svém středu nebude trpět žádný společenský řád. Vrahy, žháře a lupiče. Psané právo

¹ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s.7.

² POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 120.

³ ADAMOVIČ, L. *Ivan Olbracht*. Praha : Horizont, 1977, s. 77.

je odsuzuje, přirozený právní cit utištěného lidu je osvobozuje. Neboť jsou výrazem jeho touhy po spravedlnosti. Jsou vtělením žízni slabých stát se silnými, byť i jen na chvíli a třeba za cenu vlastních životů. Jsou zhmotněním nenávisti a pomsty...“⁴

Takového loupežníka se Olbracht rozjel na jaře 1932 objevovat do Šuhajova rodiště, Nižní Koločavy. Vracel se do země, kterou si zamiloval a která ho mocně upoutala. Seznamoval se s lidmi z Koločavy a krok za krokem prolamoval přehradu, jež chránila starou šuhajovskou historii. Hovořil s vrstevníky Nikoly Šuhaje a jeho bratra Jury, údajně i s jedním z jejich vrahů.

Ivan Olbracht v dopise nakladateli Ottu Girgarovi v roce 1932 napsal: „Je tu překrásně, lidé mě zahrnují materiálem, znám už celou rodinu loupežníka Šuhaje a hrdinka mého románu, vdova po něm Eržika, už za mnou ve tři hodiny také přišla. Za půl hodiny sem přijede s koni jeho bratr Ivan Šuhaj a porajtuujeme spolu asi na tři dny na poloniny po Nikolových stopách.“⁵

Autor se seznámil s příběhem Nikoly Šuhaje už v podobě rychle narůstající legendy, přestože od líčených událostí uplynulo pouhých deset let. Zmínka o pověsti se letmo objevila již v prvních Olbrachtových reportážích z Podkarpatska, které byly otiskovány od září roku 1931 v Literárních novinách pod názvem *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi*.⁶

Poznatky, které Olbracht získal v Podkarpatsku, uložil do tří knih: reportáže *Země bez jména* (1932), rozšířený soubor vyšel s názvem *Hory a staletí* v roce 1935, románu *Nikola Šuhaj loupežník* (1933) a povídkového triptychu *Golet v údolí* (1937). „Podkarpatské povídky, román a reportáže tvoří jednolitý celek a ve svém souhrnu vytvářejí obraz země hospodářsky zaostalé, vytržené poválečným uspořádáním z tradičních svazků ekonomických i myšlenkových, naplněné sváry politickými, náboženskými, jazykovými, národnostními, země zmítané rozpory sociálními mezi národnostními skupinami i uvnitř nich.“⁷

První vydání Olbrachtova románu *Nikola Šuhaj loupežník* vyšlo jako 23. svazek knižnice Pyramidy v nakladatelství Sfinx na jaře roku 1933. Dříve byly

⁴ OLBRACHT, I. *O umění a společnosti*. Praha : Československý spisovatel, 1958, s. 88.

⁵ ADAMOVIČ, L. *Ivan Olbracht*. . Praha : Horizont, 1977, s. 77.

⁶ POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 123.

⁷ ADAMOVIČ, L. *Ivan Olbracht*. . Praha : Horizont, 1977, s. 78.

v listopadu a prosinci časopisecky publikovány úryvky z románu a jako novoročenka nakladatelství Sfinx na rok 1933 byla vydána jeho 1. kapitola Koliba pod Holatýnem.⁸ Do roku 1939 u nás *Nikola Šuhaj loupežník* vyšel v jedenácti vydáních a byl přeložen do polštiny, ruštiny, francouzštiny, italštiny, němčiny a ukrajinštiny.⁹ U nás se tento Olbrachtův román dočkal dosud třiceti vydání.

Kritika přijala zmíněné dílo s potleskem a čtenáře rázem román i jeho hrdina zaujali. Ve své době patřil *Nikola Šuhaj loupežník* k nejčtenější původní próze, ale zároveň i ke knihám, které vyvolaly nejbouřlivější diskusi.

Poznatky o Podkarpatsku, které Olbracht zaznamenal, vyvolaly mezi českou veřejností velký zájem o tuto východní provincii státu. Ale také vlnu rozhořčení. „Otřesná bída v zemi (kterou nedokumentovaly jen Olbrachtovy zprávy) poutala pozornost levicového tisku. V březnu 1932 přijeli (do Podkarpatska, pozn. autorky) spisovatelé L. Renn a G. Hamilton jako zástupci Mezinárodní dělnické pomoci se zásobami léků a potravin a dosvědčili na Západě zdejší neutěšené poměry. Spisovatelé začali na Podkarpatskou Rus jezdit hromadně. Olbracht sám se dále podílel na práci v Komintéru Dělnické pomoci pro záchranu hladovějících na Podkarpatské Rusi a o zemi a poměrech v ní přednášel na večerech Levé fronty.“¹⁰

Vlastislav Hnízdo tvrdí, že žádné z domácích ani zahraničních děl, která se inspirovala příběhem Nikoly Šuhaje nebo podkarpatskou tematikou, nedosáhlo takových kvalit jako Olbrachtův román. Tuto skutečnost potvrzuje téměř osmdesát let jeho nepřetržitého vydávání a mimořádný domácí i zahraniční čtenářský zájem.

Státní cena za slovesné umění v roce 1933

O ohlasu *Nikoly Šuhaje loupežníka* svědčí, že v roce 1933 získal státní cenu za slovesné umění. Rozhodování o této ceně však bylo velmi obtížné, protože v roce 1933 vzniklo v české literatuře mnoho vynikajících prozaických i básnických děl. Navíc v minulých letech bývalo oceňováno zpravidla pět literátů, ale v tomto roce

⁸ HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*. Praha : Melantrich, 1982, s. 108.

⁹ VÁVRA, J. Význam osobnosti Ivana Olbrachta. In *Ivan Olbracht – osobnost, dílo, inspirace*. Semily : Gymnázium Ivana Olbrachta Semily ve spolupráci se Základní školou Dr. Fr. Lad. Riegra Semily, 2003, s. 11.

¹⁰ ADAMOVIČ, L. *Ivan Olbracht*. . Praha : Horizont, 1977, s. 84.

mohly být z finančních důvodů uděleny ceny pouze tři. V porotě tehdy zasedali za českou stranu Miroslav Rutte, Jan V. Sedlák, Karel Toman, Antonín Veselý a Jindřich Vodák, za slovenskou stranu Janko Jesenský a Emil Boleslav Lukáč.

Z prozaických děl nakonec porota vybrala tři, o kterých se nejvíce diskutovalo: *Nikolu Šuhaje loupežníka* od Ivana Olbrachta, Vančurův *Luk královny Dorotky* a Poláčkov *Hlavní přelíčení*.

Dr. Sedlák se přikláněl k Olbrachtovi, ovšem zmínil také své obavy, aby pan ministr tento návrh schválil, když se v románu objevují „věci, které směřují proti státní správě a činnosti Čechů na Podkarpatské Rusi...“¹¹ K tomuto Sedlákovu názoru se přikláněli i další porotci.

Na otázku dr. Vodáka, zda je *Markéta Lazarová* rovnocenná s *Nikolou Šuhajem*, okamžitě zareagoval dr. Rutte: „Pokládám Olbrachta za nejlepšího, protože je jednodušší a pročištěnější. Zdůrazňuji zachycení přírody a vůně lesů...“¹²

Do diskuse se zapojil i Karel Toman, který pokládal Šuhaje „za velkou věc“¹³ a kterému se Olbrachtův román zdál „kouzelným spojením děje, sociálního pozadí a čisté řeči“¹⁴.

Redaktor Veselý pokládal Olbrachtovo dílo „za konstruované“, ale souhlasil s tím, „že je nejvyšší, srovnává-li se s ostatními knihami“, které vyšly v roce 1933.¹⁵

Karel Toman vyslovil názor, že *Nikola Šuhaj loupežník* „je jediná věc, která může dostat cenu“¹⁶.

Dr. Sedlák ještě doplňuje, že „Šuhaj, to je kus objevu země, typu a mýtu“¹⁷.

Nakonec při hlasování získal *Nikola Šuhaj loupežník* všech sedm hlasů.

O Olbrachtově románu stálo v zápise poroty toto hodnocení: „Román Olbrachtův objevuje novou oblast látkovou, spojuje šťastně mýtus s realitou, vytváří z nich novou skutečnost a zpodobuje ji básnickým jazykem sytým a čistým.“¹⁸

¹¹ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 208.

¹² HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 208.

¹³ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 208.

¹⁴ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 208.

¹⁵ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 208, 209.

¹⁶ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 209.

¹⁷ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 209.

¹⁸ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 210.

Reakce na tuto zprávu naplnila obavy doktora Sedláka. „Proti novému Olbrachtovu románu došlo k nové vlně averze pracovníků státního aparátu na Podkarpatské Rusi, ke které se tentokrát připojil pravicový tisk, zejména agrárnícký Venkov.“¹⁹

Návrh, aby kniha byla zabavena a stažena z trhu, neprošel, protože *Nikola Šuhaj loupežník* byl čtenáři přijat výrazně kladně, ale byla vyřazena ze žákovských knihoven a její ukrajinský překlad byl konfiskován. Kulturní komise agrární strany zažádala, aby se příště státní ceny neudělovaly knihám, které jsou svým obsahem z hlediska státní kulturní politiky závadné. Proti Olbrachtovi rozpoutali agráři kampaň, v níž dokonce požadovali, aby byl autor *Nikoly Šuhaje loupežníka* veřejně obžalován. Spisovatel proti urážkám vystoupil v tisku a prostřednictvím výpisů ze soudních protokolů doložil, že skutečná realita v Podkarpatské Rusi byla ještě horší, než jak ji vykreslil.

Ivan Olbracht se k tomuto problému vyjádřil také ve své stati *Loupežník Šuhaj a „rozhořčení“ četníci*: „Doba a kraj daly tomuto boji ráz a z obou stran docházelo ke krutostem. Hledíme-li na postavu Šuhajovu staticky, zejména v době, kdy s ním měly co činiti úřady nově se tvořícího státu, a díváme-li se občansky, můžeme dáti četnickým orgánům klidně za pravdu, že Šuhaj byl bandita. Jenže literatura je něco jiného než bezpečnostní služba, oči umělcovy hledávají jinak než oči státních orgánů a Šuhaj z tvořící se legendy není Šuhajem z roku 1920 a 1921. Má kniha je román a ne historická monografie, a rozumí se samo sebou, že věci v ní se neudály tak jako ve skutečnosti a osoby v knize vystupující že nejsou lidé opravdoví...“²⁰

Mýtus v románu Nikola Šuhaj loupežník

Geneze Olbrachtova románu dokládá, že podnětem k němu byla reálná událost, se kterou se autor důkladně seznámil. Prostudoval dostupné soudní materiály, kde se dozvěděl informace o Šuhajových činech a o jehoruzích, shromažďoval svědectví a útržky informací pamětníků i některých postav z připravované knihy a také geograficky zmapoval kraj, kde Šuhaj působil. Dokonce byly zachovány i fotografie (viz příloha), takže víme, jak vypadal Nikolův otec, jeho žena Eržika (kterou navštívili

¹⁹ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha : Československý spisovatel, 1983, s. 210.

²⁰ OLBRACHT, I. *O umění a společnosti*. Praha : Československý spisovatel, 1958, s. 241.

později i filmoví dokumentaristé), jejich dcera nebo jeden z vrahů, který zabil Nikolu a jeho mladšího bratra Juru.

Přestože byla východiskem románu skutečnost, nevzniklo realistické nebo naturalistické drama, ale „epická syntéza reality a poezie, která dosahuje až k nadčasovosti a symboličnosti mýtu, a přitom se nezříká přesnosti a charakterizační důkladnosti faktografické v kresbě prostředí a charakterů“²¹.

Při psaní *Nikoly Šuhaje loupežníka* Olbracht vycházel z dobře prostudovaného kraje Podkarpatské Rusi, aby doložil, jak soudobí lidé na tomto území skutečně žili, přesto ale nelze v románu přesně oddělit, co je současnost a co je mýtus, protože je jednotný. „Olbracht dožadoval se nepřetržitého doteku s mýtickým myšlením k tomu, aby se současné skutečnosti podkarpatského života dostalo závažnější časové platnosti. Odvolával se k mýtu proto, že objevení ‚trvalých‘ životních bodů otevíralo mu ‚postřeh pro vyšší pravdu, která se projevuje ve skutečnosti‘ (Th. Mann).“²²

Olbracht ve svém románu vtahuje čtenáře do jiného času, než který právě prožívá, a do krajiny, která připomíná ráj, ale zároveň i do konkrétního časového, společenského i přírodního prostředí.

Claude Lévi-Strauss definoval mýtus ve vztahu k různým představám času a pátral po specifičnosti mýtického myšlení.²³ Nakonec došel k závěru, že „mýtus vztahuje se vždycky na minulé události: ‚před stvořením světa‘, ‚v časech pradávných‘, nebo v každém případě ‚před dlouhou dobou‘. Ale vnitřní cena přikládání mýtu má zdroj v tom, že tyto události, jež se odehrály v určitém okamžiku, tvoří zároveň strukturu trvalou. Ta se pak vztahuje zároveň k minulosti, přítomnosti a budoucnosti.“²⁴

Pro mýtus je minulost událostí, o které se vypráví, ale také jakési „schéma“ nebo „model“, který je trvale platný. Mýtus zpravidla dospívá k nějakým působivým

²¹ MRAVCOVÁ, M. Ivan Olbracht, Nikola Šuhaj loupežník. In *Český jazyk a literatura*, 1984/1985, roč. 35, č. 7, s. 295.

²² POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 129.

²³ POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 128.

²⁴ POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 128.

„pravdám“, které se vždycky týkají současnosti a poukazují i k budoucnosti. Jakmile přestane být mýtus aktuální, zaniká.²⁵

V souvislosti s *Nikolou Šuhajem loupežníkem* je třeba připomenout, že se Ivan Olbracht začal ve třicátých letech věnovat překladům. Z němčiny tehdy přeložil spolu s Helenou Malířovou dvě rozsáhlá prozaická díla, a to *Válku židovskou* od Liona Feuchtwangera a tři díly románu *Josef a bratři jeho* od Thomase Manna. I na základě těchto překladů si Olbracht mohl ujasnit, jak zacházet s mýtem.²⁶

Jelikož mýtus obsahuje cizí a už „hotovou“ látku, umožňuje autorovi konfrontovat současné vidění života s tradičním a stavět vedle sebe několik časových rovin. Mýtus „nenechává v klidu, nepřestává rozvíjet hladinu pozornosti, stále na sebe upozorňuje“²⁷.

Stylové a jazykové zpracování románu Nikola Šuhaj loupežník

Ivan Olbracht příběh nepřevyprávěl, ale zprostředkoval reálnou legendu, která trvala v povědomí líčené společnosti. Zbojnické téma ho inspirovalo k napsání baladického románu, v němž dějově rozvinul motivy lásky, zrady, viny, zločinu, vzpoury, trestu, osamocení a smrti.

Většina literárních kritiků a historiků mluví o *Nikolu Šuhaji loupežníkovi* jako o románu, ale například Arne Novák se tomuto tvrzení vyhýbá a ve svém článku v Lidových novinách z roku 1933 uvádí argumenty, proč tak činí: „Mluvím výslovně o románové básni, o románové baladě a z úmyslu se vyhýbám označení román. Ivan Olbracht, tuším, svého Nikolu Šuhaje loupežníka nechtěl mít románem a také ho románem neučinil. Nejen proto, že se vůbec nesnažil rozvésti a prohloubiti osudy figur, jejichž cesty se kříží a protínají s rychlou drahou Šuhajovou... Pravá balada má rapsodický a úryvkovitý ráz: má jej – a myslím, že záměrně – ve zvýšené míře také Nikola Šuhaj loupežník. Duševní přechody, které by se mohly někdy zdát přelomy,

²⁵ POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 128.

²⁶ POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 126.

²⁷ POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 126.

nejdou vyloženy, nýbrž naznačeny; zralá rozhodnutí pukají před čtenářem nepřipravena těsně před činy: motivace, jež by zpomalovala dějovost jako by úmyslně byla zanedbávána. Pudové hnutí a za ním volní výbuch: citové roznění a v zápětí napřažený sval: ráz na ráz, jak se to právě hodí do apoteosy živelnosti proti mravní konvenci. ...epický děj Šuhaje sbírá přímo před očima čtenářovými svou látku, a to stejně ze skutečnosti, procházející někdy i stínem reportáže, jako z dějotvorné obraznosti lidu: narozdíl od romanopisců, soustředěných ke strohé objektivnosti, nemizí zde epika za příběhem...“²⁸

Ačkoli zde Arne Novák, v zásadě příznivec tradiční realistické poetiky, argumentuje proti žánrovému označení „román“ pro toto Olbrachtovo dílo, jeho článek nese název *Olbrachtův baladický román*.

Naopak František Xaver Šalda píše, že je Olbrachtův *Nikola Šuhaj loupežník* „samým svým nitrem román sociálně etnický“²⁹. Toto označení dále ve své studii vysvětluje: „Tenhleten Šohaj je možný jen na téhle rusínské Verchovině, a jen právě v těchhle letech dvou let 1920 – 21, v době zvlčení válečného, v časech nejistoty právní a politické, kdy Rumuni vystřídali na chvíli Maďary a ustoupili pak Čechům. Tenhle zbojník je prodloužení své země, výkřik svého lidu, reprezentant všeho toho napětí, které se shromažďuje jako elektřina dlouho v tomto od věků šlapaném lidu, aby náraz z něho vyrazilo bleskem a hromem odboje. ...Tento Nikola Šuhaj je mimikri svého kraje, jako je zajíc mimikri své brázdy nebo liška mimikri podzimního bukového lesa zlatými barvami plápolajícího.“³⁰

„Olbracht zvolil v názvu pojem loupežník, ač děj románu směřuje spíše k idealizované postavě lidových vyprávění – zbojníkovi, jenž bohatým bere a chudým dává. Popřípadě by tento autorský záměr mohl být akceptován jako výzva – volí název odkazující do negativních konotací (loupežník, lupič, vrah), ale v textu převažují motivy obhajující spravedlivost počínání Šuhajova.“³¹

²⁸ NOVÁK, A. Olbrachtův baladický román. *Lidové noviny*, 1933, 30.3., s. 9.

²⁹ ŠALDA, F. X. Dvě románové balady z Podkarpatské Rusi. In ŠALDA, F. X. *O předpokladech a povaze tvorby*. Praha : Československý spisovatel, 1978, s. 239.

³⁰ ŠALDA, F. X. Dvě románové balady z Podkarpatské Rusi. In ŠALDA, F. X. *O předpokladech a povaze tvorby*. Praha : Československý spisovatel, 1978, s. 239 – 240.

³¹ KAPUCIAN, R. Tři různá zpracování motivu zbojníka. In *Ivan Olbracht – osobnost, dílo, inspirace*. Semily : Gymnázium Ivana Olbrachta Semily ve spolupráci se Základní školou Dr. Fr. Lad. Riegra Semily, 2003, s. 46.

V románu *Nikola Šuhaj loupežník* převládá umělecký vyprávěcí slohový postup, v němž se uplatňují i popisné prvky prostředí a postav. Autor se přidržuje jedné hlavní dějové linie, již dokresluje dílčími odbočkami. Příběh je z jedné strany zářamován dobou, kdy Nikola uprchl z fronty, a z druhé strany smrtí Šuhajů. Na konec románu připojil autor obecně pojatý závěr, který shrnuje historické události s odkazem pro budoucnost.

Olbracht ve svém románu slučuje realitu a mýtus, přičemž mýtus přebírá hlavní úlohu, ale zároveň mu autor ponechává nadhled, který umožňuje přesáhnout legendu k historické skutečnosti. Skutečná fakta z Šuhajova života se prolínají s legendárním ztvárněním jeho postavy v lidovém vyprávění. A dochází zde i k propojení různých časových rovin. Souběžně se v románu objevuje minulost, přítomnost i budoucnost. Časté střetávání a prolínání minulých a přítomných dějů směřuje k budoucnosti: „*Nikola Šuhaj žije. Žije v těchto horách a s nimi. Bude žít. Neříkejme věčně, neboť tomuto slovu rozumíme dnes ještě méně, než mu rozuměli naši náboženští pradědové, a spokojme se prostým slovem: dlouho.*“³² nebo „*Oleksa Dovbuš nežil v žádném čase. Žil před tisíciletími, žil před staletími, žije dnes, bude žít zítra.*“³³

V románu *Nikola Šuhaj loupežník* se prolíná literární fikce s věcnými popisnými pasážemi, které jsou na rozdíl od dialogických dějových pasáží, kde autor respektuje přímou řeč postav, vedeny monologickým pásmem vypravěče.³⁴

„*A zatímco si nad ohněm opékal houdu holubinku, nabodnutou na jívové větvičce, vypravoval mi onu osudnou událost, která určila život Nikoly Šuhaje loupežníka...*“³⁵

Prolnutí skutečných a fiktivních motivů dosahuje maximální přesvědčivosti a emocionální působivosti (například legenda o Šuhajově nezranitelnosti střelnou zbraní a skutečnost, že byl ubit sekerou, skutečná zrada bývalých přátel je exponována legendárně).³⁶

³² OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 168.

³³ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 66.

³⁴ KAPUCIAN, R. Tři různá zpracování motivu zbojníka. In *Ivan Olbracht – osobnost, dílo, inspirace*. Semily : Gymnázium Ivana Olbrachta Semily ve spolupráci se Základní školou Dr. Fr. Lad. Riegra Semily, 2003, s. 47.

³⁵ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 8.

³⁶ HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*. Praha : Melantrich, 1982, s. 109.

Syntetičnost se v Olbrachtově románu také nachází ve vyjádření všech tří světů (rusínského, židovského a českého), které se střetávají na Podkarpatsku, ve vystižení jejich kontaktů i izolovanosti a ve vyličení jejich psychologie.³⁷

Román *Nikola Šuhaj loupežník* má baladický charakter a jeho epický tvar je obohacován velmi působivým přírodním líčením.

„Silnice tu ztrácí své jméno, a jsouc obehnána z obou stran plotem a vysypána říčními oblázky a valouny, které tak pěkně chřestí pod nohama lidí a krav, stává se ulicí. Plot, tu tyčkový, tu pletený z lískového proutí, tu laťový, jest opatřen brankami a přejezy, to jest nižšími místy, která může po dvou lavičkách, přistavených kamenech či prostě jen tak přešplhat člověk nebo přeskočit pes, ne však dobytek. Za plotem jsou dvorky chýší. A mezi nimi a řekou Koločavkou zahrady. Ty dávají v létě Koločavě barvu, která jest zelená, červená a žlutá. Neboť záhony bramborů a konopí jsou zelené, pnoucí bob rozkvétá krvavými krůpějemi a sta slunečnic, zrajících na okrajích záhonů pro postní olej, svítí zlatem...“³⁸

Olbracht líčí přírodu s obdivem a ukazuje ji čtenáři v patetických obrysech a zároveň v láskyplně kreslených detailech, současně z dálky i zblízka. Konkrétnost se prostupuje s tajuplností, časově vzdálené body se prolínají a jdou spolu v jednom čase, ve kterém se neustále něco rodí a něco zaniká.

Lyrická přírodní líčení kontrastují s líčením fantastických a realistických scén. Olbracht ve svém románu neváhá vyličit poněkud ošklivé, i když fantaskní scény: *„Zachvátilo ho strašné dávení. Zdálo se mu, že z něho vyjdou všechny vnitřnosti a že vyvrhne duši z těla. A najednou vidí: jeho zvracení se hemží hádky, malými, většími, hadi mu proudí z úst, a všichni sebou mrskají směrem k pánvi a mizí v žáru, který je stravuje.“³⁹*

Nejednou autor popisuje, jak nelidsky zacházeli čeští četníci s vyslýchanými, podezřelými osobami, aby je přinutili mluvit: *„Dnes ráno, když jí (Eržiku, pozn. autorky) smýkali za vlasy po dvoře, bili ji pěstmi do tváří a kopali, a ona mezi svými mučiteli spatřila Vláška, křičela, mstít se na něm za všechny: ‚Tomuhle jsem dala třicet tisíc!‘ Udeřil ji přes ústa, a trestaje před kamarády urážku a v zuřivém chtění umlčet Eržiku, políčkoval ji. Ale ona mu mezi ranami soptila do tváře: ‚Vzal jsi ...*

³⁷ HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*. Praha : Melantrich, 1982, s. 109.

³⁸ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 15, 16.

³⁹ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 79.

třicet tisíc... Pustil jsi Nikolu ... Ted' ... před rokem! ' Bil ji tím zuřivěji, upadla, on více leže než kleče nad ní, ji škrtil rukama, jež se chvěly: 'Lžeš! Lžeš!' Ale ona, kdykoli trochu povolil, k němu obracela zkrvavený obličej a šíleně zuřivé oči a sípěla: 'Vzal jsi ... ode mne ... třicet ... tisíc ... pustil jsi Nikolu ... rozvázal jsi mu pouta...', ' a její výkřiky byly přeráženy novými ranami.⁴⁰ nebo '... když na stanici mlátili třináctiletého hocha, kterého osudného dne ráno kdosi viděl vcházeti do Dračovy chýše...⁴¹

Snad právě kvůli takovým scénám byla na Ivana Olbrachta podána řada žalob ze strany četnictva.⁴²

Do svého románu Olbracht zakomponoval pověsti, lidové báchorky a legendy a vyprávění s pohádkovými prvky. Jednou z pověstí je i vyprávění o legendárním podkarpatském loupežníkovi Oleksu Dovbušovi z 18. století. Oleksa a Nikola mají řadu společných rysů – například motiv nesmrtelnosti nebo zákeřné pasti. Odkazem na starou legendu spisovatel zdůrazňuje bájivý přístup k této látce. Pověst o Oleksovi Dovbušovi aktualizuje Nikolův příběh, protože Nikola se stal z vůle lidu Dovbušovým nástupcem a v něm ožívá slavná minulost podkarpatských zbojníků.

Do pasáže, kdy Jura varuje Nikolu před Eržíkou (podle něj je vědma, v noci proměňuje jeho bratra v koně a do rána na něm jezdí) a nabádá jej, aby zkusil „udělat to s ní jako gazda z Verecek“⁴³, vkládá Olbracht báchorku o tomto gazdovi: „*Nikola ovšem znal vypravování o vereckém gazdovi. Také jeho žena byla vědma a také jeho měnila v koně. Ale jednou, poradiv se s čarodějnicí, se jen tvářil, jako by spal, a když se nad ním skláněla, chtěla provádět kouzlo, uchopil ji za vlasy, nepustil, a hle: vlasy se proměnily v hřívu, žena v kobylku, a onu noc se až do svítání proháněl on na ní. Ráno dal u kováře kobylku okovat a zavedl ji do stáje. Pak šel po práci. Ale když se v poledne vrátil k obědu, umírala mu v světnici na posteli žena. Hledí a vidí: žena má ruce i nohy pobity hřeby a na nich podkovy...*“⁴⁴

Pohádkové motivy se často objevují v lidových vyprávěních lidí z Verchoviny, která Nikolu líčí jako hrdinu: „*A volají stařeny, které vědí, jak to bylo. Ty, kouřice z krátkých dýmek s hrotitými víčky a podobající se čarodějnicím, slézají z pecí,*

⁴⁰ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 130.

⁴¹ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 113.

⁴² ADAMOVÁ, L. *Ivan Olbracht*. . Praha : Horizont, 1977, s. 85.

⁴³ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 97.

⁴⁴ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 97.

vycházejí přede dveře a vzpomínají. A vypravují si o Nikolovi. O nezranitelném Nikolovi. O hrdinovi a statečném milenci. Je v horách. Četníci na něho pořádají výpravy, obkličují ho střeleckými řetězy, zasypávají ho kulkami, ale on stojí na lesním balvanu, a mávaje zelenou ratolístkou, odráží střely zpět a mizí, kdy se mu zachce: snad ke svým pokladům kdesi ve strži na Sucharu, do jeskyně nádhernější než všechny chrámy světa, kterou neznají ani jeho nejvěrnější přátelé a k níž se nepřibližuje jinak než s jeleními kopyty přivázanými na opánky, aby nezanechal lidských stop...“⁴⁵

Nadpřirozené nebo pohádkové prvky jsou v románu často konfrontovány s realitou. Tak je tomu například, když Olena Derbaková podstrčí Nikolovi čarovný nápoj, který mu nasadí do břicha hady. Nikola jde k majdanské čarodějnici, která mu připraví nápoj, aby z něj hadi vyšli. Nikolovi se uleví, ale stále ještě není úplně v pořádku. Lékař, pro něhož nechal Nikola poslat, určí mnohem reálnější diagnózu – tyfus.

Autor ve svém díle užívá rovněž reportážní prvky, a to jak faktografické („...obviňuje četníka na zkoušku Jiřího Vláška, že za úplatek 30 000 Kč propustil dne 19. VII. m.r. Nikolu Šuhaje z vazby...“⁴⁶), tak topografické („Horb, Dervajka, Tisová, Strimba, Stremenoš, Krásná, Růža a Bojarinský, které strmí nad úzkým údolím Koločavky...“⁴⁷). Objevují se zde přesné místní údaje („Koločava“, „Chust“, „Volové“) i dobové vymezení (příběh se odehrává od blížícího se konce 1. světové války do 16. srpna 1921, kdy byli bratři Šuhajové zavražděni). Všechny tyto občasně skutečné údaje umocňují ve čtenáři pocit, že čte historicky věrné dílo.

V Olbrachtově románu však najdeme i delší pasáže napsané v publicistickém stylu, například vypsání odměny za dopadení Šuhaje nebo poskytnutí informací o něm.

„V chustském, volovském a sousedních horských okresích rádí již delší dobu lupič a vrah Nikola Šuhaj se svými společníky. Banda tato, zejména její vůdce Šuhaj, má na svědomí několik loupežných vražd, provedených s obzvláštní drzostí a surovostí. Dosud se dařilo členům této bandy, kteří mají mezi lidem své přívržence, unikati rukám spravedlnosti. Vybízím všechny, kdož mohou o členech této bandy

⁴⁵ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 70.

⁴⁶ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 118.

⁴⁷ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 165.

podati nějaké informace, aby tak v zájmu všech klidných občanů neprodleně učinili u nejbližší četnické stanice neb politického úřadu.

Tomu pak, kdo se účinně zaslouží o to, aby hlava této bandy lupič Šuhaj byl dopaden, třeba přivedením na jeho stopu, bude vyplacena odměna 3 000 Kč (tři tisíce korun čsl.), vypsaná civilní správou Podkarpatské Rusi v Užhorodě. O odměnu nechť se přihlásí u nejbližšího politického úřadu.

Šéf civilní správy: Bláha v.r. ^{“48}

Se začleněním publicistického stylu do umělecké výpovědi souvisí též větná skladba, tedy nepřiliš dlouhá souvětí, která jsou proložena krátkými větami, což přispívá k urychlení a gradaci děje.

„Derbak Derbačok byl připraven na vše; nebál se už ničeho. Neboť při jedné z otázek dnešního výslechu se mu v hlavě cosi jasného mihlo, co teď nabývalo tvaru a velikosti. Ano, možná že již Nikola nežije! Ale co je jisté: není zde. Snad uprchl. Snad se navždy skryl. Snad se zachránil. Pane Ježíši Kriste, dej, ať je to tak a ať se již nevrací!“⁴⁹

Děj románu také zrychlují promluvy jednotlivých postav, které zpravidla neobsahují více než několik slov. Text se díky tomu přibližuje mluvené řeči.

„Je ti líto tatky, Adame?‘

Adam se polekal.

„To víš, že mi ho je líto.‘

Nikola se na něho dlouze zadíval.

„Nu, nedá se nic dělat,‘ řekl.

A pak za chvíli:

„Prý se chceš ženit.‘

„Chci.‘

„Přijď si, dám ti na svatby.“ ^{“50}

Aby Olbracht dosáhl gradace a významové naléhavosti, používá anaforu (*„Radost je mít družinu chlapů stejně brunátných, s rukama stejně odhodlanýma a s myslimi přátelskými a veselými. Radost jest dávatí, to jest mít radost z radosti cizí. Radost jest mít tři kroky od sebe Juru, který má věrné oči a za kloboukem kytku.*

⁴⁸ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 133, 134.

⁴⁹ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 78.

⁵⁰ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 154.

Radost je být Nikolou Šuhajem. “⁵¹) a epizeuxis („Věděl jen, že musí jít. A toto jít! jít! jít! si stokrát opakoval, kleče a tápaje po ovčím kožichu a oblékaje jej, a jít! jít!... “⁵²).

Značnou část románu tvoří řečnické otázky a neukončené výpovědi („Ale pijte klidně, mládenci!... Já to neudělám... Možná že to neudělám... “⁵³), kterými autor vtahuje čtenáře do děje. Řečnické otázky v románu naplňují i celé odstavce.

„Proč se vrátil Nikola Šuhaj do vsi? Proč nechtěl být lepší než ostatní? Proč schoval pušku někam do oborohu, podoben jejich mužům, kteří je tam nechávají v nečinnosti a nestydí se za dětinské řeči, až trochu opadne sníh, že ji vytáhnou a přinesou kance nebo jelena? Proč nechtěl, ne-li zachrániti, mstít alespoň? “⁵⁴

Olbracht ve svém románu využívá bohaté slovní zásoby a nevyhýbá se ani stylově zabarveným výrazům. Najdeme tu prvky koločavského nářečí („gelet“ – dřevěná dížka na ovčí mléko, „obnova“ – čerstvě napadlý sníh, „syřidlo“ – prostředek urychlující srážení mléka při výrobě sýra, „tokan“ – kukuřičná kaše), regionalismy, které označují typické místní skutečnosti („oboroh“, „gazda“), knižní výrazy (např. „údy“, „pně“, „nehynou“) a výrazy, které se dnes používají velmi zřídka („četník“), výrazy z cizích jazyků – například z jiddiš („krišma“ – modlitba, „Šma Jeruel“ – Proboha, „šechrt“ – židovský řezník, který provádí rituální porážku zvířat, „Riboinoi šel ojlom“ – Pane Bože, všemohoucí), které dokreslují svět židovský, z hebrejštiny („gój“ – hebrejské označení pro jinověrce, zejména křesťana), ale také vulgarismy („darebák“, „bestie“, „čubka“) a odborné lékařské výrazy („perforace střev“, „aorta descendens“). Hovorový jazyk a vulgarismy se hojně objevují v řeči policistů („Ale tohle mi přesakramentsky smrdí úkladnou vraždou“, „... abyste s ním smlouvali nějaké šmejdy“⁵⁵), ale nadávku najdeme i u Židů („Chazrkopf!“ řekli Židé, a toto jediné žargonové slovo, do něhož shrnuli svůj úsudek, znamená prasečí hlavu. “⁵⁶).

V řeči vypravěče se mnohdy vyskytují dnes již archaické prvky, jako jsou například infinitivy s koncovkou –ti („diviti se“, „užíti“, „vypravovati“), které však patřily do spisovné češtiny ještě v sedmdesátých letech 20. století, přívlastky

⁵¹ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 106.

⁵² OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 80.

⁵³ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 158.

⁵⁴ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 38.

⁵⁵ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 158.

⁵⁶ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 142.

v postpozici („*názvosloví křesťanského*“, „*věc výjimečnou*“, „*nervů Nikolových*“), slovesa na konci věty („*Neboť to jest jediné slovo, kterého lze po právu užíti, ač významy div a zázrak se vnucují.*“, „*...které se třeba diviti.*“) nebo časté přechodníkové vazby („*...dokouřivše své dýmky...*“, „*...prohlížeje si čistou dlaň...*“, „*...jsouce ohromeny...*“, „*...kleče a tápaje...*“) a záporové genitivy („*...nebylo ani síly vydechnouti si...*“, „*...nepromluvil slova...*“). Autor místy používá také inverzní slovosled („*...jako by myslil na docela něco jiného.*“) a text svého románu obohacuje obraznými pojmenováními – například personifikacemi („*Duby opět zakřičely výstřelem.*“, „*působ jejího tajemství ji naučil mlčet*“, „*nervů se dotkla vůně*“, „*opánky ji nesly*“), hyperbolami („*sta slunečnic*“), metaforami („*rozkvétá krvavými krupějemi*“, „*jaro jim rozehrálo krev*“, „*nechávac ho plného její sladkosti*“) a příměry („*chytrá jako lasice*“, „*údů tak hebkých jako proud mezi dvěma vlnami*“, „*Koločava se hemžila jako včely před česnem*“).

Na promyšlené a mnohotvárné skladbě vyprávění se podílí rámcový vypravěč, jenž respektuje bájnou fantazii a přiklání se na stranu mýtu, ale zároveň mu zachovává nadhled, který mu umožňuje přesáhnout legendu směrem k historické realitě světa s jeho bídou, četníky, vojskem, židovstvím, ale také pochopit myšlení a jednání postav stojících mimo mýtus. Tam, kde rámcový vypravěč přechází k vypravěči lidovému, dochází k ztotožnění s hlasem kolektivu. Do vypravěčova vyprávění jsou vkládána pásma, v nichž se prostřednictvím přímých, polopřímých a nevlastních řečí přímých stávají nositeli výpovědi jednotlivé postavy i sociální skupiny a konfrontují se různá individuální a skupinová hlediska.⁵⁷

Postavy v románu Nikola Šuhaj loupežník

Promluvami postav Olbracht charakterizuje sociální vrstvu, do které daná postava patří. Vedle individuálních hrdinů vystihl společný charakter nedůvěřivých, mlčenlivých a pasivních horalů, vypočítavých a proradných Židů i bezmocných, zuřivých četníků.

Do postavy Nikoly Šuhaje vtiskl Olbracht vzdor prostých lidí proti těm, kteří je utlačují, nenávist k válce a bojům i touhu po svobodě. V průběhu příběhu se Nikola

⁵⁷ MRAVCOVÁ, M. Ivan Olbracht, Nikola Šuhaj loupežník. In ZEMAN, M. A KOL. *Rozumět literatuře I*. Praha : SPN, 1986, s. 287.

postupně stává v očích koločavských občanů přírodní silou⁵⁸ („*Nad Vučkovem zuřila bouře. Mocný Šuhaj se hněval. A ve svém hněvu byl strašný.*“⁵⁹). Jeho „prudká erotická žádostivost po Eržice je rubem něžného citového vztahu k milované ženě“⁶⁰. Stručného popisu Nikolovy podoby se čtenář dočká až z úst židovské dívky Rózy Grünbergové, která náhodně potkala Nikolu i jeho bratra Juru, když pásla krávu.

„*Oj, jak je krásný! Snědý jako strom v lese, ale ústa má maličká, rudá jako třešně, úzké obočí a jeho černé oči svítí jako to šábesové okno za jejich zády.*“⁶¹

Nikola dodržoval zbojnické zásady, že krev nesmí být prolita nadarmo, a nikdy nezabíjel leč v sebeobraně nebo ze spravedlivé msty. Když jeho bratr Jura pro nic zastřelil jednoho obchodníka, Nikola se na něho rozzlobil a vdově zanesl alespoň tučné odškodné. Olbracht líčí Nikolu Šuhaje jako nezranitelného loupežníka, který bohatým bral a chudým dával, přirovnává ho k rysovi.

„*Nikolovi byl společný duch front cizí. Nikola se podobal rysovi. A ten vychází za kořistí sám, sám se bije a sám umírá, buď kulí, nebo bezmocně zalezlý do houštiny.*“⁶²

Asi nejzáhadnější postavou Olbrachtova románu je Nikolova žena Eržika. Jejím charakteristickým rysem je mlčenlivost. Mlčenlivost je ostatně podle Olbrachta typická pro všechny obyvatele Koločavy („*ach, ti zdejší lidé dovedou strašlivě mlčet o všem!*“⁶³). Pokud Eržika promluví, pak jen krátce a stroze („*Nic. Musím už jít.*“⁶⁴).

„*Sama nemluví, nemluví, když ji líbá (četník Svozil, pozn. autorky) a drtí ramena, nemluví, když je k ní něžný, a vynucuje-li z ní odpověď, říká klidně: ‚Mám tě ráda‘ (ach, co námahy stálo přimět ji, aby ho oslovovala ty), ale zní to tak, jako by pravila: ‚Mám ráda červené korálky.‘ Ne, ani tak ne, poněvadž by jistě řekla: ‚Mám velmi ráda červené korálky.‘ Kočka, kočka, kočka, která nikdy nemluví a vždy se dívá plně rozevřenýma očima, a člověk, hledě do nich, nikdy neví, co se děje za nimi.*

⁵⁸ ADAMOVIČ, L. *Ivan Olbracht*. Praha : Horizont, 1977, s. 84.

⁵⁹ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 132.

⁶⁰ HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*. Praha : Melantrich, 1982, s. 109.

⁶¹ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 126.

⁶² OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 30.

⁶³ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 99.

⁶⁴ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 100.

Kočka, která si myslí, co sama chce, která klidně přichází a klidně odchází, kdy se líbí jí.“⁶⁵

Eržika dovedla lhát, dovedla být milá a přítulná, ale v první čas zaútočila.

„Ona to dovedla. Ona, která se tak mazlivě otírala hlavou a tak sladce přivírala oči, znenadání kousla. Kousla hluboko.“⁶⁶

Olbracht Eržiku přirovnává k lasici, ptáčkovi a rybce. Píše, že *„je růžová a černá a voní višňovým dřevem“*⁶⁷ a že se za ní *„člověk musí vydati, i kdyby žil za sedmi horami a sedmerym mořem“*⁶⁸. Při setkání Eržiky se závodčím na poloninách, popisuje její oděv – *„žena s pestrými korálky na krku a v kroji, který neodhaluje žádného tvaru, ale jenž jest přec jen konopná košile na nahém těle“*⁶⁹.

V jejím jednání jen těžko můžeme odlišit stránku pudovou od racionální. Na jednu stranu neváhá dát vše, majetek (prodá krávy, aby vykoupila Nikolu z vězení), život (riskuje, aby Nikolu varovala před četníky, aby se s Nikolou mohla setkat), pro Nikolovu záchranu, na druhou stranu není zřejmé, co je motivem jejího vztahu k četníkovi Svozilovi. Možná je to potlačovaná pudovost, možná úskočná rafinovanost.⁷⁰

Přestože se Eržika sblížila s četníkem, nevnímala to jako zradu Nikoly a dokonce zneužila četnickovy náklonnosti, aby mohla Nikolu před četnickými úmysly varovat. Toto lze interpretovat tak, že Eržika Nikolu ve svém nitru stále hluboce milovala. F. X. Šalda však ve své studii *Dvě románové balady z Podkarpatské Rusi* tvrdí, že „tu není žádné problematiky ani citové, ani myšlenkové. Tam, kde bys ji snad hledal, v dvojakém erotickém poměru Eržiky k Šuhajovi a k četníku Svozilovi, zklamal by ses: jde jen o ženskou chytrost podšitou lstivostí bránící se nevolnice. V tomto románě není ani tuchy po rozředěné nebo odvozené formulce romantické, k níž by sváděl tento příběh slabšího autora.“⁷¹

⁶⁵ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 99.

⁶⁶ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 114.

⁶⁷ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 20.

⁶⁸ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 20.

⁶⁹ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 115.

⁷⁰ HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*. Praha : Melantrich, 1982, s. 109, 110.

⁷¹ ŠALDA, F. X. *Dvě románové balady z Podkarpatské Rusi*. In ŠALDA, F. X. *O předpokladech a povaze tvorby*. Praha : Československý spisovatel, 1978, s. 240.

Nikolův patnáctiletý bratr Jura, který zbojničí s Nikolou po jeho nemoci, jedná více méně instinktivně. Jura miluje svého staršího bratra a žárlí na Eržiku. Snaží se Nikolu zviklat ve vztahu k ní, varuje ho, že je Eržika vědma, že ho zradí, jako Dzvinka zradila Oleksu Dovbuše. Jura také vycítí nebezpečí, které jemu i bratrovi hrozí se strany Nikolových kamarádů.

Jura byl ale jiný než Nikola hlavně v tom, že mu bylo jedno, koho zabije („*Zabij ji! Co s Židovkou?*“⁷²), dokonce působí na čtenáře tak, že mu zabíjení působilo potěšení.

Olbracht charakterizuje Juru Šuhaje jako „*velké, hubené psi štěně, věrné a oddané*“⁷³ a od Rózičky Grünbergrové, která jednou na pastvě potkala oba bratry, víme, že Jura „*je ještě krásnější*“⁷⁴ než Nikola.

Autor ve svém románu popisuje i závodčího Svozila. Ten se na základě služebního úkolu sblíží s Eržikou, do které se velmi brzy hluboce zamiluje. Olbracht líčí, že četník měl mohutnou postavu, kučeravé vlasy a na bílých rukou prstýnek.⁷⁵ Dále autor píše, že „*jeho povaha lhaní nesnášela; nedovedl to*“⁷⁶. Závodčí miloval Eržiku natolik, že jí odpustil i to, že Nikolu včas varovala.

Velmi objektivně přistupoval Olbracht k popisu židovského prostředí. Vylíčil židovská gesta, mimiku, oděvy, zvyky i způsob uvažování. Židé do příběhu zasahují svým osobitým komentováním událostí a ovlivňují vývoj děje. Olbracht ukázal i jejich sociálně hospodářskou moc.

„*Ted' stál (Žid Abram Beer, pozn. autorky) před svým krámkem, který bylo možno koupit za tři sta a odnésti v koši na zádech. Myslil na své věci. A ty byly složité a zamotané, a bylo potřebí mnoha úvah, důmyslu a práce rozpřísti je, rozuzlit, srovnat a zamotat je znova. Levý koutek úst měl pootevřený a povytažený vzhůru, levé chřípí také, levé oko přimhouřeno, na čele vrásky; probíral se v rusé bradě jako v strunách harfy. Všichni koločavští Židé tak po šachresu stojí před svými krámkami a věci jich všech jsou zamotané a plné problémů, jež možno řešiti desaterým způsobem a také vůbec ne. Neboť obchod, to není jen vydělávání peněz. To je filozofie, politika,*

⁷² OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 125.

⁷³ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 106.

⁷⁴ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 126.

⁷⁵ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 98.

⁷⁶ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 114.

všechna složitost života, to jest jeho smysl a vášně o nic menší než láska. Věci jsou díla Věčného a byly stvořeny k potěšení božím dětem. A není věru větší radosti než hrát si a hýbat jimi.“⁷⁷

V románu *Nikola Šuhaj loupežník* autor mimo jiné čtenářovi předkládá, jak se Židé vždy přiklání, ač třeba neradi, na stranu vládnoucí vrstvy, a snaží si ji omotat kolem prstu.

*„Už zase noví páni: Češi. ... Češi jsou tady a nikdo neví: budou takoví, nebo budou takoví? Pan prezident je profesor, spisuje, ale prosím vás, co může profesor rozumět obchodu? ... Toť se ví, že musíme jít s Čechy, co můžeme dělat, chceme-li žít... Pochopí to, že se v této zemi nedá vládnout bez Židů?“*⁷⁸

Židé se podle Olbrachta výrazně podíleli na dopadení Nikoly Šuhaje, ačkoli zpočátku jejich rady, aby zavřeli Eržiku a pustili Nikolovy kamarády, čeští četníci neposlouchali. Stále prosazovali nadčasovou myšlenku, že se lidé nechytají na to, co je v nich dobrého, ale na to, co je v nich špatného („*To oni někde vyhrabali mystický nesmysl, že lidé nehynou na to, co je v nich dobrého, nýbrž na to, co je v nich špatného...*“⁷⁹). Abram Beer osobně radil důstojníkovi, jak lapit Nikolu.

*„Zatkněte Eržiku a pusťte jeho kamarády, pane majore! Na Eržiku ho nedostanete, pane majore, věřte mně, jak je Pán Bůh nade mnou! Eržika je jeho hlavní špionka v obci, posly jsou ovšem jiní, protože každé dítě ví, ať se Eržika vrtne, kam chce, že za ní chodí přestrojení četníci, a ona, toť se rozumí, to ví také. Dokud je v Koločavě Eržika, je všechna práce marná. A živého ho pan kapitán také nechytí. Phí! Hledejte si, pane majore, v hromadě obilí své zrnečko! To by zde pan kapitán musel mít polovici československé armády! Pusťte jeho kamarády, slibte jim, beztretnost, vypíšte cenu na jeho hlavu, pane majore. Židovská obec ji také vypíše, a do čtrnácti dnů je celá historie odbyta: někdo ho zastřelí nebo mu dá sekerou, nebo vám ho přivede svázaného, nebo... vím já? Ať nejsem zdrav, pane majore!“*⁸⁰

Po tom, co četníci vypsali odměnu 3000 Kč za informace o Nikolovi, vypsali i Židé na dopadení Nikoly odměnu, ovšem desetkrát vyšší.

⁷⁷ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 43.

⁷⁸ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 43, 44.

⁷⁹ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 150.

⁸⁰ OLBRACHT. I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 75.

Na tom, aby se četníkům nedostal Nikola do rukou živý, nejvíce záleželo Abramovi Beerovi. Nikola by totiž mohl vypovídat o svých komplicích, mezi něž patřil i on, protože s ním obchodoval. Proto si vybral mezi Nikolovými kamarády ty (Inhat Sopko, Danylo Jasinko, ke kterým se ještě přidal Adam Chrepta, jemuž Šuhajové zabili otce), kteří Nikolu spolehlivě zabijí, a nabádal je k činu.

Ivan Olbracht zachytil ve svém románu lidi a jejich reálné všední dny, které ovšem byly částečně poznamenané zázračností, nadpřirozeností. „Za stránkami zachycujícími se smyslem pro věčnost, pro Olbrachta příznačným, jednání, zvyklosti a talmudistickou moudrost židovských obchodníků, nebo analyzujícími s psychologickou ostroší pýchu a strach četníků, vracejí se refrénovitě připomínky tajuplnosti a vynořuje se jakoby pohanský soulad člověka a země.“⁸¹

Všemi postavami a veškerým děním Olbrachtova románu prostupuje mýtický čas.

„Povahou krajiny i způsobem života pastevců a dřevorubců bylo zajisté Podkarpatsko záhadné, a tedy blízké mýtu. Bylo vzdálené a nesrozumitelné českým a civilizovaným představám. Přetrvávaly v něm zvyklosti dávno minulé a komplikovaně se prolínaly se současností. Lidé pokračovali v „primitivní“ kultuře, s vírou v zázraky, s elementárními radostmi a hlavně starostmi. A tak jako český pohled „nechápal“ životní styl rusínských horalů nebo Židů, nemohl rusínský dřevorubec „chápat“ životní styl českého velkoměsta.“⁸²

⁸¹ POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 123.

⁸² POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 122.

2. NIKOLA ŠUHAJ LOUPEŽNÍK PODLE PETRA ULRYCHA

Ivan Olbracht vypráví příběh o Nikolovi tak, aby nenudil popisností a nebyl plochý, ale aby na čtenáře zapůsobil a postihl to, co v něm zůstane déle než jen v průběhu čtení. Jeho román inspiroval další tvůrce k různým zpracováním. Na motivy románu *Nikola Šuhaj loupežník* vzniklo několikero dramatizací, muzikálů, písní a filmů. Za nejpodatřejší spatřuji zpracování příběhu o Nikolovi a Olbrachtova románu Petrem Ulrychem a Milanem Uhdem, kterým budou následující kapitoly mé práce věnovány především.

LP Nikola Šuhaj loupežník

Je tomu již několik let, co se Petr Ulrych začal zabývat příběhem Nikolvy Šuhaje. Podle jeho slov jej k tomuto tématu vedly dva impulsy: prvním podnětem byla četba Olbrachtova *Nikoly Šuhaje loupežníka* Janem Třískou v rozhlasu, když ještě neměli doma televizi, a druhý impuls přišel z folklóru, ve kterém existují bohaté zbojnické motivy jako Jánošík, Ondráš a podobné. Příběhy těchto motivů jsou zpracovány v řadě lidových balad a Petra Ulrycha „silně poznamenalo jejich vnímání svobody“⁸³.

Díky těmto vlivům vzniklo v letech 1973 – 1974 LP *Nikola Šuhaj loupežník*, které sourozenci Ulrychovi nahráli spolu s orchestrem Gustava Broma a cimbálovou muzikou BROLN primáše Jindřicha Hovorky v brněnském rozhlasu. Album *Nikola Šuhaj loupežník* je velká monotematická hudební plocha inspirovaná příběhem zbojníka Nikolvy Šuhaje. Autorem textů a téměř všech melodií na tomto LP je Petr Ulrych. Deska *Nikola Šuhaj loupežník* byla od svého vzniku velmi úspěšná. V roce 1974 získala cenu časopisu Mladý svět Bílá vrána za nej kvalitnější původní tvorbu v oblasti populární hudby a cenu vydavatelství Panton Zlatý štít za interpretaci a autorství. Umístila se na prvním místě před všemi tehdejšími hvězdami československého popu.

⁸³ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 11.

Petra Ulrycha „okouzil nejen děj příběhu, ale hlavně atmosféra jeho jednotlivých částí“⁸⁴. Dokonale se vcítil do legendy a na motivy Olbrachtovy knihy napsal výjimečné skladby jak textově, tak muzikantsky.

„Snímek vzbudil tehdy senzaci v dobrém slova smyslu, vždyť snad nejvýrazněji v té době prokázal, jak lze folklóru, resp. jeho stylizace využít i v ‚populární hudbě‘ tak, aby jej akceptovaly co nejširší masy především mladých posluchačů, kteří jej zpravidla v jeho ryzí podobě ani neposlouchají.“⁸⁵

Na albu *Nikola Šuhaj loupežník* najdeme celkem třináct písní, z nichž jsou některé vypravěčské (písně *Pojďte a poleťte*, *Pár slunných dnů*, *Píseň prastarých stromů*) a některé dějové (písně *Verbujú*, *Ježibaba*, *Ráno, ráno*, *Zrada*, *Zabili ho*), které charakterizuje větší hudební dynamika. V písních *Krajino, krajino*, *A v kútečku sedá frajárenka bledá*, *Eržika*, *Nikola*, *Až jednou červánky* je zdůrazněna lyrická stránka a odráží se v nich osobní zpověď hlavních postav zhudebněného příběhu.

Vstupní píseň *Pojďte a poleťte* uvádí posluchače do děje příběhu a navozuje představu nedotčené přírodní idylly. Již v úvodu zazní melodický motiv, který se objevuje i v některých dalších písních (např. *Krajino, krajino*, *Ráno, ráno*) a symbolizuje Nikolovu svobodu a volnost. Součástí písně je Ulrychův recitativ, který v posluchačích vzbuzuje zvědavost, představuje krajinu, již ve svém románu barvitě vyličil Ivan Olbracht, vybízí k trpělivosti, která jediná nás může vést k poznání starých příběhů, a na konci vyjadřuje, stejně jako Olbracht, myšlenku, že Nikola Šuhaj byl posledním loupežníkem.

„*Pojďte a poleťte se sivým sokolem vysoko převysoko. Daleko od dýmu měst rostou prastaré stromy. Budete-li trpělivi, naučí vás zpívat písně, které neznáte. Budete-li vytrvalí, naučíte se číst příběhy času v jejich hluboké kůře. Budete-li chtít, najdete mezi nimi i smrk s hlubokou, dávno zacelenou jizvou po ráně sekerou.*

To je místo, kde skončil příběh posledního, který bohatým bral a chudým dával. Snad nás naučí vážit si nové doby. Snad nás naučí chránit to, co je.“⁸⁶

V pořadí druhá píseň na LP *Nikola Šuhaj loupežník* s názvem *Pár slunných dnů* jako jediná obsahově do příběhu nezapadá. Podle slov Petra Ulrycha „je tam volně položená. Je to v podstatě písnička o dětství, která vůbec není vázána na

⁸⁴ KOPECKÁ, J. Nikola Šuhaj loupežník. In *Květy*, 1975, roč. 25, č.1, s. 41.

⁸⁵ ČECH, V. Balada o rebelovi v tónech. In *Rovnost*, 1983, 15. 7.

⁸⁶ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 103.

Nikolu Šuhaje loupežníka. Byla tou četbou prostě inspirována. Je to písnička o určité pomíjivosti. Přitom je to bohapustá idealizace, protože Nikola nebyl zdaleka tak hluboký člověk. My jsme si tady tuto podobu přetavili někam úplně jinam, z té Zakarpatské Ukrajiny do nějaké pomyslné idealizované Moravy, kde ještě existuje dobro a zlo, do pohádky, dalo by se říct. V této vysoké míře stylizace celé desky má tato písnička svůj smysl.“

Píseň *Verbujú* je, jak je již z názvu patrné, umělá lidová, tedy ohlasová píseň inspirovaná moravským folklorem a nářečím. Navozuje atmosféru verbování chlapců do války, kde nesmí chybět motiv marnosti a bezmocnosti proti nařízením, která berou matkám syny a dívkám milé.

*„Verbujú zas verbujú
co svět světem verbujú
pokoja si nedajú
verbujú a verbujú
na dva bubny bubnujú
verbujú zas verbujú
na vojnu berú“⁸⁷*

Chlapci si uvědomují nebezpečí, které jim ve válce hrozí, ale také vědí, že pro ně není úniku, chtějí se alespoň odreagovat hřmotným zpěvem a popíjením.

*„Verbujú zas verbujú
chlapci písně zpívajú
žijú pijú zpívajú
a oni s tým čítajú
vědí že jen zpívajú
proto stále bubnujú
co svět světem verbujú
na vojnu berú“⁸⁸*

Do druhé sloky *Verbujú* si Ulrych zapůjčil přirovnání ze známé lidové písně *Chovejte mě, má matičko*.

*„chová synky mamička
jak míšeňská jablíčka“⁸⁹*

⁸⁷ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 107.

⁸⁸ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 107.

⁸⁹ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 107.

Písni *Krajino, krajino* se autor opět vrací k líčení drsné a nepřístupné, ale zároveň krásné a čisté přírody.

*„Krajino krajino
tvrdá jak kamení
kdo jednou ochutnal
za jinou nemění*

*Krajino krajino
sladká jak líbání
čistá jak ovečky
co bača vyhání“⁹⁰*

Ivan Olbracht Nikolu Šuhaje prezentoval jako člověka, jenž miloval svůj rodný kraj a byl s ním spjat silným poutem. „*Bylo s podivem, jak vše to byl on sám: ten vzduch, který sál a vydechoval, tma se zlatými lístky, jejíž byl součástí, i svítící děvčátko, které se objevilo jen na chvíli. A tupé údery mlýnské stoupy vycházely z jeho prsou.*“⁹¹ Ulrych tuto vlastnost Olbrachtova hrdiny přebásnil následovně:

*„Na tvoji travěnce
matka ho zrodila
písně mu zpívala
pravdu ho učila“⁹²*

Z poslední sloky, kterou zpívá Petr Ulrych jako Nikola Šuhaj a která je také hudebně odlišná od předchozích slok (první tři sloky zpívá Hana Ulrychová za doprovodu cimbálové muziky, poslední sloku zpívá v doprovodu orchestru Petr Ulrych), vyznívá motiv legendy a mýtu, který Olbracht mistrně ve svém románu spojil se skutečným příběhem.

*„Tam jsem já poslouchal
co starci vypráví
o slavných zbojnicích
co mstili bezpráví“⁹³*

Následuje píseň *Ježibaba*, v níž Ulrych posluchače seznamuje s legendou o Nikolově nezranitelnosti. Nejprve nás autor z války zavede do obydlí staré ježibaby.

*„Uprostřed válečných bouří
je klidné místo kde chata stojí
na střeše z díry se kouří*

*V temnu kde ční černé trámy
tráví svůj den stará ježibaba
kdo chce jít dál ať jde s námi*

⁹⁰ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 109.

⁹¹ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 19.

⁹² ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 109.

⁹³ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 109.

vyhne se kdo se bojí

*kočku a výra tam má*⁹⁴

Skladba graduje a stupňuje se napětí. Z další sloky se dovídáme, že zázračnou nezranitelnost způsobil kouzelný nápoj, a v poslední sloce Ulrych vyjádřil Nikolovu a Uhrínovu podezřívavost.

*„Nad ohněm stoupají páry
podivný nápoj tam v kotli bublá
kdo věří v kouzla a čáry
ví že ta bába je zlá*

*Jaké to kouzlo má háček
to ví jen zlá stará ježibaba
když svítí slunko tak mráček
nikoho nezajímá*⁹⁵

*Předtucha zvláštní dech úží
vypij ten nápoj a střela žádná
nezraní tvou snědou kůži
to zmohou kouzla zrádná*

V *Ježibabě* se objevují dva důležité motivy – rytmičný a melodický, ke kterým se Ulrych vrací i v dalších písních, chce-li vyjádřit napětí a nebezpečí.

Píseň *Ráno, ráno* vykresluje Nikolovo rozhodnutí o útěku z války. Až se ráno vzbudí, uteče domů, do svých hor, kde bude zase volný, šťastný, silný a bude mít chuť žít, i když zlé vzpomínky se neztratí. Nikola je rozhodnutý zbojnicit, pokud by hrozilo, že by se měl na frontu vrátit.

*„Ráno ráno ten tam bude dým
a hrůza dnů válečných
ráno ráno dech hor okusím
a ten mně zas vrátí smích*

*A dá mně chuť žít a sílu
a dá tu co mám tak rád
místo zlých kouzel dobrou vílu
měkkou trávu kde dá se spát*

*Ráno ráno ten tam bude čas
co ssál sílu z paží mých
ráno ráno co jsem byl budu zas
v srdci však s jizvou časů zlých*

*Ráno ráno budu žít už volný
jako vlk co se urval z pout
když znova přijdou tak budu
zbojník
ten ví kudy kam uniknout*⁹⁶

V pořadí sedmá píseň LP *Nikola Šuhaj loupežník* s názvem *A v kútečku sedá frajárenka bledá* je textově i hudebně kontrastní. Ve zpěvu se střídá mužský sbor se

⁹⁴ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 111.

⁹⁵ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 111.

⁹⁶ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 112.

sólovým hlasem Hany Ulrychové. Mužský sbor představuje zbojníky, které Ulrych charakterizuje jako chlapce z hor, kteří si rádi zazpívají a ničeho se nebojí, sólový projev Hany vyjadřuje Eržičin smutek a obavy z možné smrti jejího milého. Party zpívané zbojnickým sborem jsou jásavé a hřmotné, plné sebedůvěry a bezstarostnosti, kdežto sólové části Eržiky jsou tiché a tesklivé.

<i>„Chlapci z hor sa nikoho nebojá</i>	<i>A v kútečku sedá</i>
<i>veselo sa vracajú ze zboja</i>	<i>frajárenka bledá</i>
<i>ruky majú hore a zpívajú</i>	<i>nepije na zdraví</i>
<i>když jim pěkně huslenky zahrajú</i>	<i>protože ona ví</i>
	<i>až se jednou zkrvaví hlavěnka</i>
	<i>že si potom vypláče očienka“⁹⁷</i>

Tato píseň přesně vystihuje dobu, kdy Nikola po návratu do rodné Koločavy ještě zbojničil spolu se svými kamarády.

Skladba *Eržika* zobrazuje, jak název napovídá, jednu z hlavních postav. Je ale zde představována nejen Eržika, ale především její pohled na Nikolovo počínání a její vztah k němu, vztah plný vroucí lásky, ale zároveň také strachu a marnosti.

<i>„Kolovrátek skřípe</i>	<i>Sám a sám na stezkách srázných</i>
<i>v starých trámech praská</i>	<i>to chce víc než sílu</i>
<i>a další vráska příběh vypráví</i>	<i>to chce lásku</i>
	<i>lásku</i>
<i>Je v něm smrt i láska</i>	<i>lásku velkou lásku čistou</i>
<i>je v něm marná touha</i>	<i>takovou co říká</i>
<i>sám pomstít všechno zlo a</i>	<i>proč jít dál...“⁹⁸</i>
<i>bezpráví</i>	

Za *Eržikou* následuje píseň *Nikola*, která je věnována hlavnímu hrdinovi zhubeného příběhu. Nikola ve své sólové skladbě věří v mír, který jemu a jeho milé Eržice konečně umožní žít šťastně a poklidně jako ostatní obyčejní obyvatelé Koločavy. V refrénu *Nikoly* Ulrych verši „*vím, že jsi jen žena a ne skála*“⁹⁹ naznačil Eržičiny poklesky (nevěru), ale také vyjádřil, že Nikola Eržiku stále miluje a váží si toho, že při něm vždy stála, i když to pro ni mnohdy nebylo vůbec snadné.

⁹⁷ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 115.

⁹⁸ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 117.

⁹⁹ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 117.

*„Až se jednou domů vrátím
bude mír a klid
zloba zmizí kouzla pominou
a potom plnou náruč lásky dám ti
jakou ji chceš mít
snad ji přijmeš s tváří nevinou*

*Až se hejna mraků temných
zkázy nasytí
začne klidná práce na polích
až mi slunce cestou domů
jasně posvítí
říkej věty které nebolí...“¹⁰⁰*

*Vím
že jsi jen žena a ne skála
vím
co je být ženou zkoušených
a také vím
že v dobách zlých jsi při mě stála
a proto
plnou náruč lásky dám ti
až se vrátím...*

Za dvěma lyrickými a pomalými skladbami přichází jedna z rychlých dějových písni – *Zrada*. Tentokrát Ulrych nepodává děj zprostředkovaně jako ve většině ostatních dějových písních, ale přímo. Nejprve nás zavede do míst a času, ve kterém se zrada odehraje.

*„Stezkou pralesní
ránem tři muži jdou
ránem mlčenlivým
podzimním šedým ránem*

*Ptáci ještě spí
den je na kolenou
ránem tři muži jdou
podzimním šedým ránem“¹⁰¹*

Poté posluchačům přiblíží tři zrádce, jejichž záměry bystře odhalil Nikolův bratr Jura hned, jak je spatřil.

*„V tvářích mlčenlivých
špatně utajenou
ránem zradu nesou
podzimním šedým ránem*

*Jdou pod tíhou nabroušených
sekyr na ramenou
ránem zradu nesou
podzimním šedým ránem“¹⁰²*

Nejistotu umocňuje v písni plné napětí melodický a rytmický motiv z písně *Ježibaba*, který je hlavním stavebním prvkem meziher.

¹⁰⁰ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 119.

¹⁰¹ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 121.

¹⁰² ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 121.

Zajímavý je i refrén, který odkazuje na čarodějnici, vědmu („*zlou osobu*“), jež kdysi dala Nikolovi a jeho kamarádovi kouzelný nápoj.

*„Jen v chýši vzdálené
zlá osoba ví
kdo jsou
a kam tím ránem jdou“¹⁰³*

Tato píseň je jedinou z alba *Nikola Šuhaj loupežník*, jejíž hudbu nenapsal Petr Ulrych, ale Rudolf Hájek, do celku však organicky zapadá.

Podle Petra Ulrycha si Nikola Šuhaj uvědomoval, že může co nevidět pohlédnout do tváře smrti, jelikož bylo příliš mnoho těch, kteří si přáli jeho konec, proto ke konci svého zhudebněného příběhu vkládá píseň *Až jednou červánky*, v níž se Nikola loučí se svou maminkou. Autor opět sáhl do slovní zásoby a melodiky lidových písní.

<i>„Až jednou červánky potkáte mamičku vzkažte že nepřijdu po lesním chodníčku</i>	<i>Vzkažte at' nepláče že jenom chvilinka a život uplyne jak bystrá voděnka</i>
<i>Vzkažte že nemusí košulenu žehlit že její synáček daleko musel jít</i>	<i>Vzkažte at' zajde si zvečera do hory že ju tam žežulka ode mě pozdraví“¹⁰⁴</i>

Nejkratší písní celého alba je *Zabili ho*, která čítá pouhých pět veršů, v nichž je ovšem o vraždě Nikoly řečeno téměř vše, protože co není vyjádřeno slovy, dokreslí hudební doprovod. Píseň začíná bouřlivou předehrou, ve které opět můžeme rozpoznat příznačný motiv nebezpečí a napětí, pak se hudba zklidní a Hana Ulrychová svým sytým zářivým altem zpívá:

*„Za úsvitu
v ranní mlze“¹⁰⁵.*

Na třetí verš se přidají bicí a hudba i zpěv zahřmí ve forte:

„zabili ho na pasece“¹⁰⁶.

¹⁰³ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 121.

¹⁰⁴ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 122.

¹⁰⁵ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 124.

¹⁰⁶ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 124.

Na zbylé verše se hudba opět utiší.

*„a pak sešli dolů k řece
umyli ve vodě ruce“¹⁰⁷*

Poslední skladba LP *Nikola Šuhaj loupežník Píseň prastarých stromů* je vlastně epilogem podobným tomu v románu Ivana Olbrachta. Petr Ulrych, stejně jako Olbracht, shrnuje ve své závěrečné epilogické písni příběh Nikoly Šuhaje a doufá, že jeho příběh bude dále žít v myslích lidí a že si o něm budou vyprávět i další generace.

*„Sám letěl k horám věčně tmavým
snad byl to on
snad to byl sokol stěhovavý
a zvon
co ozval se pak v dálce
zvonil píseň míru dlouho slíbenou
a on se lidským zrakům ztrácel
letěl hledat lásku vzdálenou...“*

*Snad se vrátí
snad se vrátí
dřív než kouzlo staré báje zvolna
dohoří
snad se vrátí
snad se vrátí
tam kde prostou řečí lásky lidé
hovoří*

*Na skále v horách věčně tmavých
kde nečpí dým
tam žije sokol stěhovavý
a já chci s ním
se vznášet v modré mraků dálce
šířku moří překlenout
a sním se lidským zrakům ztrácel
letět hledat lásku vzdálenou“¹⁰⁸*

V *Písni prastarých stromů* se objevuje hudební příznačný motiv z písni počáteční, jímž Ulrych dotváří rámcovou kompozici celého alba.

Inscenace Nikola Šuhaj loupežník v divadle Ateliér

Po úspěšném LP sourozenců Ulrychových, téměř současně s inscenací divadla Husa na provázku *Balada pro banditu*, vzniklo představení *Nikola Šuhaj loupežník* v divadle Ateliér, které sídlilo ve Spálené ulici (dnešní Divadlo Ypsilon, pozn.

¹⁰⁷ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 124.

¹⁰⁸ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 127.

autorky).¹⁰⁹ Toto divadlo bylo podle slov Petr Ulrycha „asylem umělců odsunutých do ústraní“¹¹⁰.

Scéna divadla Ateliér byla sice prostorově malá, ale patřila mezi progresivní pražská divadla. Uváděla hudební pořady a komorní recitály šansonových zpěváků, jež byly doplněny o průvodní slovo, případně o drobné skeče.

Ředitel tehdejšího divadla Ateliér Josef Mára Ulrychovi nabídl, aby převedl právě natočené album *Nikola Šuhaj loupežník* do scénické podoby. Ulrych nabídku přijal a začal pracovat na libretu k představení o Nikolovi spolu s textařem a muzikantem Ladislavem Kopeckým. Josef Mára seznámil oba autory s režisérem Jánem Roháčem, který představení obohatil „svými osobitými nápady“¹¹¹, a Pavlem Landovským, který pak hrál četnického strážmistra Šroubka. Podle mínění Petra Ulrycha „byla práce s Pavlem Landovským mimořádně podnětná. To on svým sveřepým zaujetím pro věc přispěl k jeho výsledné podobě.“¹¹²

Důvodem úspěchu komorního muzikálu *Nikola Šuhaj loupežník* byla též Ulrychova nová cimbálová kapela, jež se zrodila ve sklípku při víně. Tato kapela, která si později začala říkat Javory, vznikla na základě představení *Nikola Šuhaj loupežník*. Jejimi členy tehdy byli kontrabasista brněnské filharmonie Josef Hanák, student operního zpěvu a houslista Zdeněk Šmukař, cimbalista Petr Oliva a houslista Vítězslav Slouka, který také hraje i na zobcové flétny.

Autoři své představení pojmenovali komorní muzikál, ale v podstatě to byl koncert Javorů, do něhož vstupovala role strážmistra Šroubka, která se stala divadelní etudou jednoho herce. Základ tohoto komorního muzikálu tvořily písně z LP *Nikola Šuhaj loupežník* (ve stejném pořadí), ke kterým byly přidány ještě další moravské lidové písně (např. *Když jsem já šel z Hodonína*, *Verbujú, Verbujú, Zalet sokol bílý pták*, *Vím já jeden hájíček*, *Už je večer*). Sled písní byl přerušován komentáři strážmistra Šroubka, který vedl oddíl „na velkolepé operaci s krycím

¹⁰⁹ MOŠA, S. ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 11.

¹¹⁰ MOŠA, S. ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 11.

¹¹¹ ULÍK, K.: Ateliér na počest výročí. *Signál*, 1975, 8. 4.

¹¹² MOŠA, S. ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 12.

názvem „Šuhaj“¹¹³, případně jeho diskusí s Petrem Ulrychem jako představitelem Nikoly.

V pořadu se ostře střetávaly dvě protichůdné roviny. Idealizovaná legenda o hrdinovi, který bohatým bral a chudým dával, zde byla povýšena do roviny morální čistoty, na úroveň člověka velmi mravního a spravedlivého, který svým (i když násilným) způsobem řešil nesouhlas s vládnoucí nespravedlností. Nikola Šuhaj tu už nevystupoval v roli bandity, ale bojovníka za spravedlnost, za lepší život svůj i svého okolí. Jeho protipólem byla postava strážmistra Šroubka, četnický tupého člověka, který glosoval rozvíjející se děj a konfrontoval ho se svými (a nejen svými, nýbrž obvyklými) postoji a pivní filosofií. Šroubek nebyl v podstatě zlý, nebyl opačným protipólem v podobě koncentrovaného zla. Byl prostě nepříliš chytrým jedincem s neustálenými a ne zcela čistými názory.¹¹⁴

Místy se představení odklánělo od příběhu Nikoly Šuhaje, například když Šroubek kritizoval písničky, které musel slýchávat na Podkarpatsku, a říkal, že jeho láskou bylo vždycky tango. Muzikanti spustili úryvek písně *V diskrétní cukrárně za odpoledního šera já ručku líbám Vám...*, kterou se trefili na strážmistrovu notu. Následovala píseň *V poslední době* v rytmu tanga, na niž Šroubek tančí. Dále zas Šroubek odbočil od Nikoly Šuhaje ke svému bratrovi a vyprávěl, jaký to byl nešťastník. Podle Petra Ulrycha, ale byly výstupy strážmistra Šroubka v podání Pavla Landovského (alternace Jiří Krampol, Jiří Císlar) zpravidla improvizací, které vždy připravily jak divákům, tak účinkujícím nějaké překvapení.

Komorní muzikál *Nikola Šuhaj loupežník* zachycoval všechny důležité mezníky příběhu, i když ne chronologicky. Objevovала se zde zmínka o kouzelném nápoji, který měl Nikolu ochránit před jakoukoli střelnou zbraní, o odměně za Šuhajovo dopadení, kterou nakonec nikdo nedostal, o verbování a Nikolově útěku z vojny, o jeho lásce k Eržice a její nevěře se závodčím Svozilem, o zradě a vraždě. Autoři však opomenuli důležitou roli místních Židů, kteří se výrazně podíleli na Nikolově osudu.

Těsně před vraždu bratří Šuhajů zařadili autoři scénáře dlouhý monolog Nikoly (v podání Petra Ulrycha), který je, dalo by se říci, jeho zpovědi a zároveň také výpovědi o tom, jak Ulrych a Kopecký pohlíželi na hlavního hrdinu příběhu.

¹¹³ ULRYCH, P., KOPECKÝ, L. *Nikola Šuhaj loupežník* – zvukový záznam představení divadla Ateliér, 1976.

¹¹⁴ SKOTAL, F. Brněnský Nikola Šuhaj. *Brněnský večerník*, 1975, 13.11.

„Když jsem poprvé kradl z hladu, nikdy mě nenapadlo, že se stanu pro lidi tím, čím pro ně kdysi byl Oleksa Dovbuš nebo Jánošík. Netoužil jsem po slávě a bohatství. Jenom jsem nechtěl zklamat ty, kteří ve mně tolik věřili. Nebyl jsem ani takový, jakého mě viděli, ale začal jsem jim patřit. Snažil jsem se trochu podobat té soše, kterou si sami vyřezali z dobrého bukového dřeva a k jejímž nohám kladli kytky, jako kdyby skládali z ramen náklad bolesti a touhy.

Já jsem si myslel, že všichni, kdo byli v horách se mnou, cítí to, co já, a důvěřoval jsem jim až do toho dne, kdy jsem se dověděl, že ve jménu legendy vraždili pro peníze. Přísahal jsem, že je zabiju, a věděl jsem, že oni se o to pokusí taky. Báli se té pravdy.

Kdyby jen věděli, že mi v té době už na životě nezáleželo. Vždyť zabili zbojnickou legendu. Legendu volnosti, přátelství a spravedlivé pomsty. Smrti jsem se nebál. Věděl jsem, že přijde. Že pronikne příslibem nezranitelnosti, tou mezerou, kterou osud smrti vždycky nechá, aby nakonec dostala, co jí patří.

„Netkne se tě žádná střela ani z pušky, ani z děla, ani z kulometu,“ řekla kdysi ježibaba. A zapomněla na sekery přátel. A tak, ještě než toho rána přišli, věděl jsem najednou, že červánky vidím naposledy.“¹¹⁵

Představení *Nikola Šuhaj loupežník* Petra Ulrycha a Ladislava Kopeckého bylo velmi úspěšné. Po premiéře následovalo asi tři sta repríz.

Ulrychovo zpracování příběhu o Nikolovi kladně hodnotil i režisér komorního muzikálu Ján Roháč: „Dělám různé televizní pořady se zpěváky, vymýšlím Černobílá revue, nebo jak se tak všelijak jmenují. A kolikrát si říkám, proč někdo něco píše, když na to nemá. Proč se častěji nepokoušet o podobný postup, jakým třeba Bernstein udělal slavnou *West Side Story*, že vzal notoricky známý Shakespearův příběh. A najednou narazím na člověka, zpěváka, který vymyslel a udělal celovečerní program. A přitom jak! Nikola Šuhaj – povinná školní četba. Každý to zná, každý ví, o co jde – a to je právě ono, protože pak má čas vychutnávat všechno, co je navíc – totiž adaptaci.“¹¹⁶

¹¹⁵ ULRYCH, P., KOPECKÝ, L. *Nikola Šuhaj loupežník* – zvukový záznam představení divadla Ateliér, 1976.

¹¹⁶ DOBIÁŠ, J. Nikola Ulrych loupežník. *Mladá fronta*, 1975, 18.2.

Ovšem je nutné podotknout, že po představení začínala jeho druhá, neméně důležitá část, která se protahovala dlouho do noci a byla až po okraj naplněná moravskými a slovenskými lidovkami.¹¹⁷

„Až časem jsme přišli na to, že určití lidé chodí na *Nikolu* do Atelieu nějak podezřele často. A ani ne tak na představení, jako na jeho dohru se zpěvem a vínem. Dodnes nevím najisto, kteří chodili jenom kvůli vínu,“¹¹⁸ říká Petr Ulrych ve své knize *Písně*.

I když jsem neměla k dispozici obrazovou, ale pouze nepříliš kvalitní zvukovou nahrávku tohoto komorního muzikálu, bylo skutečně zážitkem si záznam poslechnout už proto, že jsem si díky němu mohla ujasnit Ulrychovo pojetí Nikoly Šuhaje.

Ulrych po kladných ohlasech na představení *Nikola Šuhaj loupežník* zdramatizoval téma zbojníka, který bohatým bral a chudým dával, ještě jednou, tentokrát s Bohumilem Nekolným. Přestože se tato hra se zpěvy hrála pod názvem *Nikola Šuhaj* v několika divadlech (např. v Divadle Vítězného února v Hradci Králové – premiéra 25. května 1975, v Západočeském divadle v Chebu – premiéra 9. ledna 1982 nebo v Divadle Jiřího Wolкера – premiéra 29. dubna 1985), shodli jsme se s Petrem Ulrychem, že nebyla zrovna šťastným pokusem, tudíž se jí dále nebudu zabývat.

K tématu Nikoly Šuhaje se Ulrych vrátil až po téměř třiceti letech od vydání velmi úspěšného LP *Nikola Šuhaj loupežník*. Ateliérovské představení trochu upravil, doplnil jej o židovský živel, další lyrické melodie a humorné písně a dal tak vzniknout svému vrcholenému hudebnímu dílu, jež bylo inspirováno románem Ivana Olbrachta *Nikola Šuhaj loupežník, Koločavě*.

Koločava

Balada *Koločava* z dílny autorské dvojice Petr Ulrych a Stanislav Moša měla premiéru 7. září 2001 v Městském divadle Brno. Její autoři, kteří už před *Koločavou* spolupracovali na baladě *Legenda* a muzikálu *Radúz a Mahulena*, však již o několik let dříve uvažovali o tom, že dají Nikolovi novou muzikálovou podobu. *Koločava*

¹¹⁷ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 96.

¹¹⁸ ULRYCHOVI, H. a P. *Písně*. Brno : Gnosis Brno, 1998, s. 99.

vznikla na podkladech alba *Nikola Šuhaj loupežník* sourozenců Ulrychových a koncertní verze *Nikoly Šuhaje loupežníka* Petra Ulrycha a Ladislava Kopeckého z roku 1974.

Autoři záměrně nezvolili pro svůj muzikál název *Nikola Šuhaj loupežník*, ale *Koločava*, aby poukázali na místo, kde se příběh odehrával. Koločava, rodiště Nikoly Šuhaje, „byla v době zrodu loupežnické legendy a jejího života vzorem multietnického prostředí“¹¹⁹, ve kterém vedle sebe žili Rusíni, Židé a Češi. Petr Ulrych necítí „Nikolu Šuhaje jako klasické zbojnické téma, ale spíš jako téma civilizace a celého dvacátého století, včetně proměn, kterými prošla Evropa v jeho průběhu“¹²⁰.

„Zaostalost tohoto zapomenutého cípu země byla tak veliká, že dominantní národnost (Rusíni) ještě ani nedospěla do stadia, kdy by hledala příčinu nuzoty svého života v rozdílech národnostních nebo rasových. Chudoba se týkala všech a všechny bez rozdílu postihovala.“¹²¹ Koločava byla krajem, „v němž ještě přežívaly zvyky přírodních lidí s jejich pověrami a strachem, v němž lidé uprostřed nedotčené přírody ctili staré a věky vypěstované rituály. Byl to kraj, v němž přírodní živly určovaly chod života. Snad proto se zde ještě věřilo na čarodějnice a svůj prostor si vydobylo chasidství podkarpatských Židů. Ti také byli jedinou jistotou hospodářského života kraje. A do tohoto prostředí vstoupil nový, právě se zrodivší stát se svou až naivní představou, že přináší pokrok, který si musí přece každý uvědomit a přijmout.“¹²² To vše měli tvůrci na paměti a chtěli ztvárnit.

„Na legendu o loupežníku Nikolovi se chtěli autoři podívat z nového úhlu. Potlačili sociální tendenci Olbrachtova románu a podtrhli atmosféru koexistence dvou náboženství, kontrast touhy po svobodném životě v duchu pohanských zvyků a animálního sepětí s přírodou se vstupem válkou reprezentované civilizace. Realie z období vzniku legendy se v inscenaci neobjevují důsledně. Něco s sebou nese sama

¹¹⁹ STEINER, T. Městské divadlo Brno zahajuje sezónu novým muzikálem. *Kam v Brně*, 2001, září, roč. 45, s. 5.

¹²⁰ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 12, 13.

¹²¹ STEINER, T. Městské divadlo Brno zahajuje sezónu novým muzikálem. *Kam v Brně*, 2001, září, roč. 45, s. 5.

¹²² STEINER, T. Městské divadlo Brno zahajuje sezónu novým muzikálem. *Kam v Brně*, 2001, září, roč. 45, s. 5, 6.

hudba, ale autorům nešlo o historickou věrnost a popisnost, ale spíš o zobecnění příběhu.“¹²³

Scénář Koločavy

Pod pracovním scénářem Koločavy je podepsán režisér Stanislav Moša, ačkoli jeho první návrh pochází z pera Petra Ulrycha (Moša jej pouze upravil a proškrtal). Text scénáře je poměrně stručný, omezuje se jen na základní fakta. Přestože se na první pohled zdá scénář *Koločavy* zkratkovitý, respektuje ústřední dějovou linku Olbrachtova románu a vystihuje všechny klíčové okamžiky příběhu o Nikolovi. Moša hodně pracuje s náznaky a se symboly, nechává divákovi prostor, aby si mohl některé obrazy vyložit po svém. V *Koločavě* dominují písničky nad mluveným slovem.

Scénář *Koločavy* je oproti původnímu přestavení *Nikola Šuhaj loupežník* rozšířen o obraz židovského společenství a o humornou kresbu českých četníků. Představitelé četníků jsou postavy nejméně vázané na hudební doprovod, tudíž jejich představitelé mají prostor pro improvizaci a komunikaci s publikem, čehož hojně využívají. Četnické scény spolehlivě odlehčují vážný příběh, ovšem některá opilecká intermezza kapitána četníků (především v podání Erika Parduse, kterého alternuje Martin Havelka) až příliš nabourávají příběh a odvádějí divákovu pozornost od hlavní dějové linie.

*„Kapitán: Tak co, milý Nikolíku Sokolíku? Co se ti dařilo za Maďarů, nezkoušej na nás. Naše čacké četnictvo je perfektně organizované a neúplatné. (Zjišťuje, zda-li jsou sami) Kamaráde, ve dvacátém století stát s klackem u cesty a čekat, až půjde nějaká bába z jarmarku? Jako by se prachy nedaly krást pohodlně a ve velkém. To já bych mohl povídat, kdybych mohl...“*¹²⁴

Humorný nádech mají i monology Židů, především Abrama Beera, které Moša ořízl na samé jádro, jež ovšem stále charakterizuje myšlení a vypočítavost Židů. Někdy spojuje i několik židovských monologů dohromady.

¹²³ BARTOŠOVÁ, K. Ulrych se vrací k Nikolovi Šuhajovi. *Lidové noviny*, 2001, 8.9., roč. 14, č. 210, s. 28.

¹²⁴ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 181.

„Beer: Šma Jesruel! Šma Jesruel! Špatné věci! Už zase noví páni: Češi. Pořádek? Zdá se, že by mohl býti pořádek. Ale není pořádek. Češi jsou tady a nikdo neví: budou takoví, nebo budou takoví? Pan prezident je profesor, spíše, ale co může profesor rozumět obchodu? Toť se ví, že musíme jít s Čechy, co můžeme dělat, chceme-li žít, a je to pořád lepší než v Polsku nebo v Rumunsku. A v Maďarsku? Oj, ojoj! Béla Kun. Pán bůh všemohoucí nás chraň! Takový Žid, který zradil svého pána boha, je horší než deset tisíc křesťanů. Češi jsou mi milejší, ale s kým půjdou? S bagány, nebo s našimi lidmi? Pochopí, že se v této zemi nedá vládnout bez Židů? Ale možná, že to také nepochopí. Ale možná, že to pochopí až za dva roky, za tři roky, za deset let, jednou to i takový křesťanský mozek pochopit musí. Ale co zatím? Ach bolí! Obchody nejdu, dobytek není, s obilím se nedá nic dělat! Půjde to alespoň s pozemky? Ach starosti! Kdy se zbavím toho Nikoly Šuhaje? Proč se vracel, proč se jen vracel? Už tak je to těžké, složité... dvě stě korun, tolik peněz mě stála ta jejich louka a teď... Starému Šuhajovi bych se říct nebál, ale teď je tu ten mladý, z každého oka mu hledí sedm křiváků a zaškrtnutí člověka těma raubířskými rukama je mu hračkou. Starosti, starosti... Ojoj... A ještě k tomu ti Češi, Čechové... A prezident profesor... Ojoj!“¹²⁵

Moša také postavu Abrama Beera důmyslně využil k vysvětlení podobenství, které na schůzi vyřkne Žid Wolf („Co je Šuhaj? Veš nebo blecha?“¹²⁶). Byl si vědom, že diváci, kteří nečetli Olbrachtův román *Nikola Šuhaj loupežník*, by tento obrat s největší pravděpodobností nepochopili.

„Beer: Jaká moudrost! Zabít o šábesu veš dovoleno není. Ta neutěče! Ale zabít blechu lze! Ta by do neděle nečekala! Šuhaje je možno zabít! Moudrost promluvila!“¹²⁷

Dovolila bych si ze scénáře *Koločavy* vyzdvihnout scénu Nikolovy a Eržičiny svatby. Svatba se odehrává na louce a autoři nezapomněli alespoň na některé zvyky, které k pravoslavné svatbě na Podkarpatské Rusi patřily a které zmiňuje ve svém románu i Ivan Olbracht. Ve svatebním obřadu nechybí například momenty, kdy řecký kněz svazuje dohromady dva pecny chleba a Nikolova matka přitom na Eržiku a

¹²⁵ MOŠA, S. ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 175, 176.

¹²⁶ MOŠA, S. ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 197.

¹²⁷ MOŠA, S. ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 197.

Nikolu hází oves. Nebo ženy třikrát Eržice házejí šátek vdaných žen, který ona dvakrát vrací a potřetí jí ho Nikola omotává kolem hlavy.

Další scénou, které je v *Koločavě* věnováno více prostoru, je Eržičin potrat. Výstup začíná dotíráním baby a jejích dcer, které hledají bylinky, co pomáhají při porodu, na Eržiku. Eržika najednou začne blouznit, ale ještě než omdlí, stihne varovat Nikolu před četníky. Působivost této scény dokresluje Eržičina zakrvácená košile a smutná píseň Petra Ulrycha inspirovaná lidovou melodikou *Nad javorem u hájíčka*, kterou zpívají Eržika s Nikolou a Zpěvačkou.

<i>„Nad javorem u hájíčka poletuje holubička sokolíček kolem letí holuběnko cože je ti letí sokol přes les horu holuběnko leťme spolu přeletíme hory doly necháme tu co nás bolí</i>	<i>a já musím doma bývat svoje děti opatrovat nemůžu já opustiti svoje sivé drobné děti naše láska velká láska jako v horách jasný plamen ať nám nikdy nedohoří ať z ní není chladný kámen.“¹²⁸</i>
--	--

Největší zkratkovitost ve scénáři *Koločavy* spatřuji v poměru mezi Eržikou a závodčím Svozilem. Moša tuto zápletku omezil na pouhé dvě scény, které by se daly nazvat momentkami. Nejprve se objeví Eržika se Svozilem jen na několik málo vteřin a každý prohodí sotva pár vět, v nichž je spojeno několik obrazů z Olbrachtova románu dohromady.

*„Svozil: Jak ví majdanská čarodějnice, že za tebou chodím? Prý brzo zemřu.
Eržika: Musím už jít...
Svozil: Brzo ti taky přivedeme Nikolu... možná přineseme...
Eržika: Nikolo...“¹²⁹*

Scéna se odehraje tak rychle, že mnozí diváci ani nepostřehnou její pravý význam. Nevěru symbolizuje pouze změna Eržičiny černé sukně za křiklavě červenou.

Při druhém výstupu Eržiky se závodčím už dochází ke střetu Svozila s Nikolou Šuhajem, který četníka zastřelí. Divákům tak zůstává utajeno, co se vlastně mezi Eržikou a závodčím odehrávalo. Patrně proto, aby to příliš nenarušovalo linii Eržičina vztahu k Nikolovi.

¹²⁸ ULRYCH, P. *CD Koločava – booklet*. Brno : Venkow Records, 2002, s. 9.

¹²⁹ MOŠA, S. ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 194)

Moša ukončil scénář *Koločavy* vraždou Nikoly Šuhaje a závěrečnou společnou písni všech herců a muzikantů, takže diváci se již nedozví, jak to dopadlo s vrahy, kteří zbojníka zabili, zda dostali slibovanou finanční odměnu.

Jednoduchost pojetí *Koločavy* stvrdila scéna Emila Konečného, který nechal zavěsit modrozelené látky tak, aby připomínaly stromy, a po stranách jeviště umístil soustavu schodišť.

Scénárista a režisér do představení také zahrnul filmové dotáčky, které jsou na scéně promítány na velké plátno. Záběry z plátna dotvářejí kolorit příběhu, „dynamizují prostor, ozvláštňují dramatickou situaci a pomáhají vytvářet její atmosféru“¹³⁰. V průběhu představení se promítne asi dvanáct minut záběrů, které ale neobrazují Podkarpatskou Rus, neboť je Dalibor Černák natočil v okolí Brna. Snímky divokých lesů a luk navozují představu koločavské krajiny, letící pták symbolizuje Nikolovu svobodu a portréty hlavních postav (především Eržiky a Nikoly) dokreslují lyrické pasáže. Projekce však neslouží jen jako kulisa, ale vstupuje přímo do hry, například ve chvíli, kdy Nikola komunikuje s dětmi na plátně nebo kdy utíká do zákulisí a přitom se přenesení na plátno a ztrácí se mezi stromy. Pozoruhodné je, že filmová projekce musí mít několik verzí, jelikož Nikolu alternují tři herci (Petr Štěpán, Robert Jícha a Stano Slovák), Eržiku dvě herečky (Radka Coufalová a Markéta Sedláčková) a při každém představení se na plátně objevují právě ti, kteří v danou chvíli hrají hlavní role.

Choreografie manželů Kloubkových jsou v souladu s námětem „stylizovány vznostně, do letu sokola jako symbolu svobody“¹³¹. Vedle úderných a pevných choreografií mužů se projevují jemné baletní kreace lyrizované Eržiky. Milostné scény Eržiky s Nikolou působí přirozeně a velice něžně. K dokonalému portrétu Židů nechybí jejich „rituální“, „slavnostní“ tance, komika četníků je podtržena jejich trdlováním na bicyklech a poskakováním na chasidskou hudbu.

Stanislav Moša „vytvořil poeticky působivou inscenaci, v níž není slabého článku“¹³². „Nejde o klasický muzikál s exponovaným dramatickým dějem jako spíš

¹³⁰ STEINER, T. Městské divadlo Brno zahajuje sezónu novým muzikálem. *Kam v Brně*, 2001, září, roč. 45, s. 6.

¹³¹ ZBOŘILOVÁ, L., ČECH, V. Koločavský pánbůh dobrý je... *Rovnost*, 2001, čtvrtek 13.9., roč. 11, č. 214, s.8

¹³² ČECH, V. Legenda o Nikolovi Šuhajovi opět ožívá. *Kam v Brně*, 2001, listopad, roč. 7, č. 11, s. 11.

o pásmo, mozaiku, svitu – označení je ostatně vedlejší, rozhodující je účinek a ten je výsostně sugestivní.“¹³³

Koločava v Mošově režii zobrazuje Nikolu Šuhaje jako nepolapitelného zbojníka, který bohatým bral a chudým dával a jako jediný v kraji intrikánských Židů a pohanských Rusínů zůstal ke všem stejně spravedlivý.

Hudba a písně

Všechny tři etnické vrstvy, které žijí v chudé a zapadlé krajině, kde se zdánlivě zastavil čas, se nejvíce projevují v Ulrychově partituře a jeho hudebním nastudování.

Pro vykreslení Rusínů a jejich pohanské víry v božstva, vědmy a čáry použil Ulrych přes třicet let staré písně z legendárního LP *Nikola Šuhaj loupežník*, které jsou většinou inspirovány folklórem. Za zmínku stojí například *Pojďte a poletěte*, *Verbujú*, *Krajino krajino*, *Ježibaba*, *A v kútečku sedá frajárenka bledá* (přejme-novaná jako *Zbojnická svoboda*), *Eržika*, *Nikola*, *Zrada*, *Až jednou červánky* (přejmenovaná na *Červánky*), *Zabili ho*, *Píseň prastarých stromů* (přejmenovaná na *Sám letěl k horám*), *Láska bílá láska černá*, *Láska bože láska*, *Větvičko zelená* a další. Některé původní písně však byly upraveny nejen hudebně, ale také textově.

Hudebně Ulrych ponechal *Koločavě* rámcovou kompozici, stejně jako tomu bylo na desce *Nikola Šuhaj loupežník*, ale použil novou úvodní i závěrečnou píseň. Vstupní píseň se jmenuje *Koločavský pánbůh*. V ní autor publikum upozorňuje na to, že se děj bude odehrávat v kraji, kde žije ještě bůh, dobrý bůh.

„Koločavský pánbůh	však on chlapa v horách
dobrý je	ochrání
dobrý je	vody mu dá napít
však on chlapa v horách	malin mu dá najíst
ukryje	ze strání“ ¹³⁴

Závěrečná píseň *Koločavské hory* je komponovaná na stejný nápěv jako skladba úvodní. Ulrych v ní poukazuje na koločavské hory, které byly a jsou i po smrti domovem hlavního hrdiny příběhu a nikdy jej nezradily.

¹³³ ČECH, V. Legenda o Nikolovi Šuhajovi opět ožívá. *Kam v Brně*, 2001, listopad, roč. 7, č. 11, s. 11.

¹³⁴ ULRYCH, P. *CD Koločava – booklet*. Brno : Venkow Records, 2002, s. 4.

*„Koločavské hory
modré jsou
modré jsou
tam mě moje nohy
ponesou*

*až já budu v horách
jednou spát
tak se bude na mě
koločavský pánbůh
smát“¹³⁵*

Úvodní i závěrečnou píseň muzikálové balady zpívá na jevišti sbor všech účinkujících za doprovodu cimbálu.

Písni *Pojďte a poletěte* z alba *Nikola Šuhaj loupežník*, která plynule navazuje na píseň *Koločavský pánbůh*, přidal Petr Ulrych další sloky, aby posluchačům ještě barvitěji přiblížil atmosféru prostředí, v němž se příběh o Nikolovi odehrává.

*... ještě tu žije bůh
prastarý lesní bůh
pán včelích plástů
pán medvědů a rysů
prastarý lesní bůh*

*objímá hory a údolí
dýchá do korun starých stromů
svítí z nočních ohňů
pán lesů a stád
pán všech černých kouzel“¹³⁶*

Ke zbojnické písni *Verbují* připsal autor ještě další skladby s touto tematikou. Původní píseň *A v kútečku sedá frajárenka bledá* Ulrych přejmenoval na *Zbojnickou svobodu* a doplnil ji o dvě nové sloky s vlastní melodikou.

*„Zbojnická svoboda
je jako z hor voda...*

*Rozleje se po kameni
a za chvíli už jí není.*

*Zbojnická svoboda
je jako z hor voda...*

*Zbojnická svoboda
je jako z hor voda...“¹³⁷*

Zbojnickou tematiku najdeme i v písni *Chlap v lese*, ve které se odráží svoboda a nepochopitelnost zbojníků, kteří „svůj“ les velmi dobře znají.

*„Chlap v lese je ryba ve vodě,
peřejí pluje k svobodě...
a přeskakuje jezy!*

*Já jsem škodná,
ty jsi škodná!*

¹³⁵ ULRYCH, P. *CD Koločava – booklet*. Brno : Venkow Records, 2002, s. 11.

¹³⁶ ULRYCH, P. *CD Koločava – booklet*. Brno : Venkow Records, 2002, s. 4.

¹³⁷ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 175.

*Já jsem zbojník,
ty jsi zbojník,
známe v lese každý chodník,
chytit nás dá námahu,
chytit nás dá námahu...*

*Napijme se, pijme do dna!
Na slávu a odvahu!
Na slávu a odvahu!*¹³⁸

Nový je i Nikolův hřmotný sebevědomý popěvek o jeho nepolapitelnosti.

*„Na horách
pána není,
co mě dá
do vězení!*

*Ani pop, ani rabín
ani pán, ani kněz,
co mě dá
do vězení!*

*Co by mě dal
do želez!*¹³⁹

Vedle zbojnických jsou do *Koločavy* zařazeny staré i nové lyrické písně. Ve své sólové písni *Lásko bílá, láska černá* popisuje Nikola posluchačům postavu Erži-ky a vyjadřuje svou touhu po ní.

*„Má láska bílá
láska černá
tvá tajemství jsou nepřeborná
jak strom co roste do nebe
tak chtěl bych vrůst do tebe*

*to u tvých nohou potají
ptáčky zpěváčky zobají
to na tvých květech malá včela
nasává nektar tvého těla*

*to ty jsi pro mě pořád panna
potají ve tmě vysvlékaná
má louka věčně voňavá
co sama sebe rozdává*

*ty jsi mým stromem zeleným
za deště zjara sázeným
jsi moje listí jsi můj dech
tak ke mně pojd'
a všeho nech*¹⁴⁰

Petr Ulrych v *Koločavě* hudebně mnohem více než na LP *Nikola Šuhaj loupežník* upozorňuje na lásku Nikoly a Eržiky, která se odráží ve dvou milostných duetech – *Přes sedm hor* a *Větičko zelená*.

¹³⁸ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 184 – 186.

¹³⁹ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 186.

¹⁴⁰ ULRYCH, P. *CD Koločava – booklet*. Brno : Venkow Records, 2002, s. 5.

*„Přes sedm hor a přes sedm moří
za vůní větví višňových
bílá a černá láska moje
nesla mě křídla sokolí*

*za deset roků jeden vydá
když láska bolí a neléčí
chci na to všechno zapomenout
ted' chci být tvůj a bez řečí*

*„Větvičko zelená
komu jsi souzená
ten smrti uniká z drápů
ve větru chlap chce být*

*větvičko zelená
zbojníka nespoutá žena
do rukou mých
svou slávu dej
a nech ji být*

*já vím co s ní
jen tak mě můžeš celou mít
rozhodni sám*

*být zvonkem někde v dálce
na krku bílého beránka
být stopou kterou v mokré trávě
otiskla bosá noha tvá*

*být malou hvězdou v koutě nebe
hvězdou co skoro nevidíš
která je přesto blízko tebe
a v horké noci o ní víš“*

*kam hvězdy tmou nás povedou
projdem tu pouť
buď každý sám
nebo ve dvou
sláva je vodou divokou
končí svou cestu před řekou
nakonec zmizí s táním sněhu
tam v údolí*

*kdo v dálce vidí
malou hvězdu blikavou
ten možná ví
co si má počít se slávou“¹⁴¹*

Oba duety jsou plné vášně a vroucího citu. V písni *Přes sedm hor* autor používá obraty z Olbrachtova románu (např.: Eržika „*voněla višňovým dřevem*“¹⁴², byla „*černá a bílá*“¹⁴³, Nikolu zas Olbracht přirovnával k sokolu apod.).

Kontrastně Ulrych vystihuje české četníky, kteří na scénu přijíždějí na starých bicyklech a přesvědčení o svém civilizačním poslání zpívají píseň *Do světa už kráčí osvěta*. Svě místo zde dostává komika a parodická nadsázka.

*„Do světa
už kráčí osvěta!...*

*Stačí jen snaha a píle,
nastanou nám krásné chvíle!*

¹⁴¹ ULRYCH, P. *CD Koločava – booklet*. Brno : Venkow Records, 2002, s. 6.

¹⁴² OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 20.

¹⁴³ OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha : Maťa, 2005, s. 20.

*Technika, vzdělanost, pile
dobudou vzdálené cíle!
Civilizace – osvěta!*

*Do světa už kráčí vzdělanost!
Pro všechny už bude chleba dost!*

*Technika, práce a pile
přiblíží vzdálené cíle!
Civilizace – osvěta!*

Blízké jsou vzdálené cíle!

*Otevíráme okna do světa!
Chachacha!*

*Dyť jsou jak děti,
analfabeti!*

*Tohle je štace!
To bude práce!¹⁴⁴*

Zde chtěl Petr Ulrych znázornit nejen svět českých četníků, ale také svůj názor, že civilizace dolehla na Podkarpatskou Rus až s první světovou válkou a střetla se tam se dvěma světy – pohanským světem Rusínů a pro něj zajímavým a vzrušivým světem Židů – které civilizačním vlivům vzdorovaly.¹⁴⁵

Ulrych výstižně vyjádřil, jak bylo mýtické Podkarpatsko vzdálené a nepochopitelné českým civilizovaným lidem a naopak jak nesrozumitelný byl český pokrokový svět pro prosté a většinou negramotné Rusíny.

Důmyslně autor vyjádřil i beznaděj četníků po stále neúspěšných akcích na Šuhaje. Četnický popěvek laděný na bluesovou notu je součástí písně *Chlap v lese*:

*„Kde ten chlap vězí,
kde jenom vězí?
Jak to, že nám pořád uniká?
Je třeba myslet hlavou!
Za mříže s Koločavou!
Kdo nám ho chytí?“¹⁴⁶*

Četníci v písni mluví o Nikolovi, po vzoru Ivana Olbrachta, jako o škodné a nevzdávající svůj „hon“ na něj, obzvlášť když mají konečně podporu úřadů i mnohých obyvatel Koločavy:

*„Je to škodná
a probouzí lovecké vášně,*

¹⁴⁴ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 178, 179.

¹⁴⁵ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 13.

¹⁴⁶ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 188.

*zamířit, vystřelit je někdy slast,
teď to už bereme smrtelně vážně,
je s námi úřad a je s námi vlast!*

*Je to škodná!*¹⁴⁷

Dále do četnického popěvku Ulrych také zakomponoval přesvědčení četníků, že Nikolu mohou chytit, stejně jako ostatní zbojníky, jedině na ženu, na Eržiku.

*„Tahle ryba ve vodě
se na Eržiku chytí!*

*Všechny ty slavné zbojníky
chytili na jejich milenky!*

*Myslí si, že je na svobodě
a zatím je v síti!*

*Tahle ryby ve vodě
se na Eržiku chytí!!*¹⁴⁸

Narozdíl od svého původního komorního muzikálu Ulrych v *Koločavě* zdůrazňuje život podkarpatských Židů. Pochybovačný pohled Židů na vše je vyjádřen v krátkém popěvku *Všechno je jinak*, který Židé v průběhu děje zpívají vždycky, když chtějí vyjádřit svůj nesouhlas.

*„Všechno je jinak!... Bílá je černá a černá je bílá... Jeden a jedna jsou jenom občas dva!*¹⁴⁹

K vystižení židovského myšlení a jednání použil Ulrych krátkou pasáž, která se v Olbrachtově románu *Nikola Šuhaj loupežník* objevuje sotva dvakrát, ale která o Židech vypovídá úplně vše: *„Ruce! Ruce nedělají vůbec nic! Ale všechno, všechno přece dělá hlava! Je-li zapotřebí rukou, najdou se.*¹⁵⁰

Autor nezapomněl ani na židovskou teorii, že lidé se nechytají na to, co je v nich dobrého, ale na to, co je v nich špatného, a zmiňuje ji v písni *Jen na špatné se lidi chytají*.

¹⁴⁷ MOŠA, S., ULRICH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 185.

¹⁴⁸ MOŠA, S., ULRICH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 188.

¹⁴⁹ MOŠA, S., ULRICH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 173.

¹⁵⁰ MOŠA, S., ULRICH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 197, 198.

*„Ne na dobré,
jen na špatné
se lidi chytají...*

*Dobroty a lásky
se nikdo nenají...*

*Jen na špatné se lidi chytí,
špatné jim dává živobytí,
když už být, tak se mít,
tak se mít.*

*Ne na dobré,
jen na špatné
jsou lidi zvědaví...
špatné jim dává živobytí,
když už být, tak se mít,
tak se mít.“¹⁵¹*

Písňe se změnily i hudebně. Známé „hity“ z LP *Nikola Šuhaj loupežník* z roku 1974 dostaly rockový, bigbeatový nádech a více tak připomínají autorovu hudební minulost, k níž se v současné době opět vrací. Nové skladby jsou ovlivněny židovskou hudbou a rusínskými lidovými písněmi. I podle Petra Ulrycha je rozdíl mezi starými a novými skladbami veliký.

„Uvědomil jsem si, že zpracování Nikoly bylo tehdy nesmírně jednostranné. Elpíčko bylo neseno mým prvním okouzlením moravským folklorem. Trvalo roky, než jsem je začal vidět v souvislostech. Nyní je to široká etnická hudba, svár židovské s rusínskou. Ale obě mají společné prvky s moravským folklorem,“ řekl Ulrych Lidovým novinám.¹⁵²

Sám Ulrych netají, že se v době vzniku *Koločavy* nechal inspirovat východními vlivy, židovskou hudbou především z východní Evropy, ruskou, starou byzantskou, které nabízejí podněty, jež ční ze současné hudební šedi. Svou muzikálností jej inspirovala také stará klezmerská hudba i její současná nová vlna, která k nám přichází ze Severní Ameriky.¹⁵³

O hudební doprovod *Koločavy* se stará Ulrychova skupina Javory, která je rozšířená o obsazení klezmerské kapely, tedy k tradičnímu javorovskému cimbálu Dalibora Štrunce, flétnám a houslím Kateřiny Štruncové, kytáře Petra Ulrycha a

¹⁵¹ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 189.

¹⁵² BARTOŠOVÁ, K. Ulrych se vrací k Nikolovi Šuhajovi. *Lidové noviny*, 2001, 8.9., roč. 14, č. 210, s. 28.

¹⁵³ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002, s. 13.

baskytaře Petra Surého (v současné době sedí za baskytarou Jakub Šimáně) se přidávají saxofony, klarinet, mandolína a bicí. Důležitou součástí Javorů je Hana Ulrychová, která ani v *Koločavě* nechybí a svým nádherným sytým altem provází celý příběh v roli Zpěvačky.

Brněnská Koločava, napájená již ne pouze moravskou melodikou, ale čerpající i z dalších opomíjených zdrojů, není kompaktně vystavěným dramatem, ani plytce komerční produkci, nýbrž spíše burianovskou scénickou svitou, jež vnáší do muzikálové linie Mošova zdatného souboru nový tón.¹⁵⁴

CD Koločava

V březnu 2002 Městské divadlo Brno slavnostně pokřtilo hudební CD *Koločava*. Na jevišti zpívají kromě Petra a Hany Ulrychových také herci, ale CD nazpívali sourozenci s členy doprovodné kapely Javory (Dalibor Štrunc – cimbál, zpěv, Kateřina Štruncová – housle, flétny, zpěv, Petr Surý – baskytara) sami. „Co v Ulrychově zpěvu ubývá na síle, to přibývá na výrazové průraznosti.“¹⁵⁵ Dokonalý je však projev zpěvačky Hany Ulrychové, která ke svému silnému zvonovému hlasu a výborné pěvecké technice připojila něhyplný výraz, při kterém mrazí a který do své postavy nedokázala vložit žádná z muzikálových Eržik.

Stejně jako na sníženém pódiu Městského divadla Brno se i na CD *Koločava* podíleli neopomenutelní hosté (Antonín Mühlhansl – klarinet, saxofony, Martin Krajíček – mandolína, Jan Dvořák – bicí), kteří jsou oporou pro *Koločavu* typického moravsko-balkánského zvuku.

Základní tón CD zůstává folklorně slovácký, přestože se velmi často prolíná s různými balkánskými a židovskými barvami a rytmy. Nejvýraznějším znakem Ulrychova mnohaletého písničkářství jsou jeho melodie.

„Ať ovlivněn Beatles, Cream, retro swingem, Fanošem Mikuleckým, hornáckými hudci nebo klezmerem, Ulrych má v každém z takových setkání nakonec melodicky navrch,“¹⁵⁶ napsal hudební publicista Jiří Černý.

¹⁵⁴ ZÁVODSKÝ, V. Muzikálový návrat zakarpatského zbojníka. *Týdeník rozhlas*, 2001, 8.10., roč. 11, č. 42, s. 4.

¹⁵⁵ ČERNÝ, J. Písně dobarvené Balkánem. *MF Dnes*, 2002, 4.6., roč. 13, č. 129, s. C/8.

¹⁵⁶ ČERNÝ, J. Písně dobarvené Balkánem. *MF Dnes*, 2002, 4.6., roč. 13, č. 129, s. C/8.

Když se hudba z filmu či divadelního představení nahraje na desku, málokdy obstojí sama o sobě, bez vzpomínek na divácký zážitek. Nahrávka muzikálové balady *Koločava* je však čestnou výjimkou.¹⁵⁷

Díky písním z CD *Koločava* můžeme znovu a jinak objevit Nikolu. „Toho, který uvěřil kouzlu zelené větvičky. Toho, který se zhlédl ve slávě hrdiny a zvolil si ji místo lásky. Posledního zbojníka, po kterém přijdou už úplně jiní mstitelé bez-právi.“ Dojme nás „černá a bílá láska Eržiky. Láska, kterou má i nemá. Malá hvězda v koutě nebe. Zvonek, který zvoní v dálce na krku bílého beránka.“ Promluví k nám „prastarý lesní bůh Rusínů“ a zamilujeme si „zvláštní svět podkarpatských Židů, nápěvy jejich písní i melodiku trochu zahořklého izákovského smíchu“, jak si přeje Petr Ulrych v průvodním slovu v bookletu svého CD.¹⁵⁸

¹⁵⁷ ČERNÝ, J. Písně dobarvené Balkánem. *MF Dnes*, 2002, 4.6., roč. 13, č. 129, s. C/8.

¹⁵⁸ ULRYCH, P. *CD Koločava – booklet*. Brno : Venkow Records, 2002, s. 2.

3. NIKOLA ŠUHAJ LOUPEŽNÍK PODLE MILANA UHDEHO

Balada pro banditu

Téměř souběžně s Ulrychem zpracovalo Obrachtovu předlohu také Divadlo na provázku (Husa na provázku). Muzikál, nebo spíše hra se zpěvy, *Balada pro banditu* uvedlo v režii Zdeňka Pospíšila 7. dubna roku 1975 v brněnském Domě umění. Jako jeho autoři byli uvedeni Zdeněk Pospíšil (scénář) a Miloš Štědroň (hudba).

Balada pro banditu vznikala v době, kdy „byla vzrušená emotivita ‚pražského jara‘ dávno už minulostí, lidé přijali ‚normalizaci‘ jako svůj zřejmě nezvratný osud, přizpůsobili se ve své většině poměrům, naučili se opět žít jinou skutečností v soukromí a jinou na veřejnosti, kde se po nich chtěla neustálá deklarace souhlasu ‚se vstupem vojsk Varšavské smlouvy‘, s ‚budováním komunismu‘, s ‚bratrstvím s národy Sovětského svazu na věčné časy a nikdy jinak‘ apod. Vylhaná pověst o ‚poučení z krizového vývoje‘ se stala skutečností, ovšem všichni současně věděli, že pravda je úplně jiná, a pomáhali ji udržovat při životě alespoň pokradmu, neveřejně, mezi sebou.“¹⁵⁹

Vznik této inscenace byl provázen mnoha nesnázemi, a jak tvrdí publicista Jiří Černý, „vyvinula se souhrou náhod“¹⁶⁰.

Podnět ke zpracování příběhu Nikoly Šuhaje v muzikálovém provedení vzešel od režiséra hry Zdeňka Pospíšila, který měl na počátku s *Baladou pro banditu* jasné dva záměry – chtěl vytvořit pohádku s charakterem westernu, protože právě western byl jeho oblíbeným hudebním žánrem, a chtěl se pod scénář podepsat jako autor místo skutečného, ale zakázaného tvůrce textu, svého přítele Milana Uhdeho, s nímž připravoval realizaci hry¹⁶¹.

¹⁵⁹ VODIČKA, L. Dvakrát legenda o Šuhajovi. *Svět a divadlo*, 2006, roč. 17, č. 2, s. 67.

¹⁶⁰ ČERNÝ, J. Dva banditi pro baladu. *Svět a divadlo*, 1997, roč. 8, č. 6, s. 112.

¹⁶¹ ČERNÝ, J. Dva banditi pro baladu. *Svět a divadlo*, 1997, roč. 8, č. 6, s. 112.

Problém změněného, utajeného autorství spočíval podle Uhdeho ale v tom, že Uhde „sice uměl psát písňové texty, ale Zdeněk Pospíšil mohl převzít pouze funkci autora dialogů. Prohlásit, že napsal také texty písní, nebylo věrohodné.“¹⁶²

Nakonec Uhde našel řešení – „přepsal do češtiny texty slovenských, moravských i některých rusínských zbojnických písní a vydával je za přebásnění Pospíšilovo“¹⁶³. Uhde však nikdy neuvedl, z jakých pramenů písně k přebásnění čerpal.

Aby Pospíšil zaujal mládež, která tehdy představovala značnou část československého publika, vymyslel výborný režijní klíč – romantický příběh, jenž byl vyprávěn z pohledu současné mládeže, která na víkend opustila realitu a přesunula se do ideálního světa trampských kamarádů.

Název *Balada pro banditu* vyjadřuje baladický ráz příběhu a také ironický název, kterým tehdy četníci Nikolu titulovali. V nespolední řadě však také přenáší příběh do jiného kulturního okruhu.

Scénář *Balady pro banditu*

Jak jsem již napsala, skutečným autorem scénáře *Balady pro banditu* byl Milan Uhde, který celou hru napsal za necelé tři týdny a dodnes lituje, že nemohl sedat na zkouškách vedle režiséra a připravit druhou, třetí, šestou nebo dvacátou verzi hry, jak to u svých textů mívá ve zvyku.¹⁶⁴

„Hrála se první verze, je v ní několik míst, se kterými jsem hrubě nespokojen. Ale nesahám na ně, přesvědčen, že věci mají zůstat tak, jak se odehrály.“¹⁶⁵

Pravé autorství scénáře bylo dokonale tajeno. Například ani autor hudby, Miloš Štědroň, který si někdy zahrál i v doprovodné kapele na bicí, netušil, že hru nenapsal Zdeněk Pospíšil. Pravdu se Štědroň dozvěděl až v roce 1981 na zájezdu Provázku do Švýcarska, kde Pospíšil pracoval v exilu: „Nadával jsem si, že jsem nepoznal Uhdu – vu ironii a vůbec celou stavbu.“¹⁶⁶

¹⁶² UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 10.

¹⁶³ UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 10.

¹⁶⁴ UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 11.

¹⁶⁵ UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 11.

¹⁶⁶ ČERNÝ, J. Dva banditi pro baladu. *Svět a divadlo*, 1997, roč. 8, č. 6, s. 113.

Milan Uhde mohl navštívit až některou z repríz, protože hrozilo, že by jeho velký zájem o představní vzbudil podezření dohlížitelů. Obával se také, že by k prozrazení mohl vést „jeho neblahý a nepřekonatelný zvyk odříkávat potichu texty vlastních her spolu s herci“¹⁶⁷. Zážitek z představení byl pro Uhdeho podle jeho slov nesmírně silný: „Pamatuji se, jak znamenitý výkon podal Miroslav Donutil v postavě Nikoly Šuhaje, jak sugestivní byla Eržika, kterou ztělesnila Iva Bittová, a jak celé představení dýchalo skutečnou neoficiální atmosférou nezávislých trampských posezení u ohně, kde se příběh rodí zároveň s náladou a nálada zároveň s příběhem. Představení mělo jedinečnou jednotu a myslím, že se ho už nikdy nepodařilo zopakovat.“¹⁶⁸

Balada pro banditu sice z Olbrachtova románu vychází, ale některé části jsou v ní zcela vynechány, jiné jsou naopak přidány nebo myšlenkově dotvořeny.

V programu představení dokonce Petr Oslzlý uvádí, že inscenace Divadla na provázku chce události o příběhu Nikoly Šuhaje ukázat jinak, proto nezvolili jako předlohu Olbrachtův román, přestože první inspirací určitě byla, ale pokusili se příběh zrekonstruovat podle soudobých novinových zpráv a jiných autentických materiálů a pramenů. V představení také nemohl být dodržen přesný sled dějových faktů, protože scéna vyžadovala dějovou zkratku a redukci v počtu postav.¹⁶⁹

Sám Uhde se netají tím, že celý příběh přehodnotil: „Nikola Šuhaj nebyl pro mě ztělesněním lidového spontánního revolucionáře, nezdál se mi jednoznačný a byl jsem si vědom toho, že se pouštím do riskantního úkolu, když si přeji předvést Nikolu Šuhaje nejen jako muže trvajícího na svém, neústupného a prosazujícího svou osamělost, jeho vztah k Eržice, Eržičinu opuštěnost a nakonec Eržičino propadnutí vztahu k dalšímu muži. To vše byly stránky Šuhajovy bytosti, které nevzbuzovaly jednoznačné pocity, a byla obava, aby nezasáhla cenzura, která hlídala jednoznačnost vyznění divadelních textů a inscenací.“¹⁷⁰

Autor *Balady pro banditu* potlačil například přírodní motivy, které Olbracht ve svém románu bohatě vykresluje, a naopak zvýraznil mezilidské vztahy, hlavně tedy

¹⁶⁷ UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 10 – 11.

¹⁶⁸ UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 11.

¹⁶⁹ OSLZLÝ, P. *Balada pro banditu*. Program k premiéře hry. Brno : Divadlo na provázku – Dům umění města Brna, 1975, s. 12.

¹⁷⁰ UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 10.

vztah Eržiky a Nikoly. Jedná se o „drama lásky a nelásky“¹⁷¹. Narozdíl od předlohy je zde „hlavním tématem konfrontace reálné skutečnosti s pověstí, s legendou o individuální vzpouře, která není sama o sobě zpochybněna, nýbrž tragicky posílena, především svou závěrečnou disonancí: ti, co skutečně vraždili a loupili, kdož mají na svědomí i život Nikoly Šuhaje, šíří pokrytecky legendu a žijí z ní.“¹⁷²

Balada pro banditu v Divadle na provázku začínala tak, že diváky do hlediště uváděli sami herci v trampském oblečení, v polotmě, pouze za světél kapesních svítilidel. Hledištěm byla aréna, uprostřed níž byl umístěn hořící oheň, a diváci neusedali na židle, ale rovnou na různě členitou zem. Důležitou součástí scény Josefa Cillera byla kláda, na které se odehrála větší část představení. Bariéra mezi diváky a herci byla zrušena, tudíž se diváci stávali součástí představení, herci. Všichni se společně sešli jako na potlachu u ohně.¹⁷³

Režisér Pospíšil pojal hru „jako vyprávění u táboráku o velké lásce Nikoly a Eržiky“¹⁷⁴, hra nebyla vlastně hrou v pravém slova smyslu, postavy jenom odvyprávěly příběh Nikoly a Eržiky. Dalo by se říci, že si herci hráli na Nikolu a Eržiku.¹⁷⁵

Do děje hry uvedla diváky píseň *Zabili, zabili*, již zpívala snědá dívka Eržika s růží v prstech za doprovodu muzikantů, kteří seděli v rohu scény.¹⁷⁶ Úvodní píseň lokalizovala děj příběhu do Koločavy. K upřesnění místa děje divákům posloužil vypravěčův prolog.

*„Krajinu tohoto příběhu můžete najít na mapě, ale my jsme ji hledali v plameni a kouři sobotních ohňů, kdy se člověku zachce hodit všecko za hlavu a nemyslet na to, že po neděli přijde pondělí. Poslyšte baladu pro banditu, kterému říkali Nikola Šuhaj.“*¹⁷⁷

Příběh Nikoly Šuhaje se počínal odehrávat v chalupě u baby – čarodějnice, stejně jako Olbrachtův román. Uhde jen pozměnil jména babiných dcer (místo Vasji

¹⁷¹ TRÍSKA, M. *Balada pro banditu v Divadle na provázku. Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 157.

¹⁷² VODIČKA, L. Dvakrát legenda o Šuhajovi. *Svět a divadlo*, 2006, roč. 17, č. 2, s. 67.

¹⁷³ JUR. Etuda pro „banditu“. *Rovnost*, 1975, 8.6.

¹⁷⁴ KK. *Balada pro banditu*. Kam, 1975.

¹⁷⁵ KK. *Balada pro banditu*. Kam, 1975.

¹⁷⁶ JUR. Etuda pro „banditu“. *Rovnost*, 1975, 8.6.

¹⁷⁷ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 2.

a Jevky Eva a Mara) a vyměnil kouzelný lektvar za začarované ratolístky, které baba připíná Nikolovi a Uhrínovi (Olbracht jej nazývá Němec) na klopy.

Odlišnosti můžeme dále pozorovat v motivaci Nikolova návratu do rodné Koločavy. Olbrachtova Nikolu volá domů především příroda, kdežto v *Baladě pro banditu* je Nikola hnán spíše k Eržice.

Když se Uhdeho Nikola vrátí do Koločavy, nenavštíví nejprve rodinu svá oblíbená místa rodné krajiny, ale rovnou utíká za Eržikou. Do honby četníků za Šuhajem, která se opírá o literární předlohu, byly vloženy dvě romantické scény Nikoly a Eržiky. V přestřelce s četníky Nikola jednoho z nich zastřelil (v *Baladě pro banditu* má jméno Dörd) a spolu s Eržikou utekl. Akce, kdy se Béla převleče za babku a zatkne Nikolu, byla posunuta na později a vykoná ji velitel četníků.

Ve shodě s Olbrachtovým románem pokračovalo i rabování koločavských, kterého se Nikola nezúčastnil, a hostina u Lazara Mageriho, jenž byl v *Baladě pro banditu* syntézou Herše Lejba Wolfa a Abrama Beera z *Nikoly Šuhaje loupežníka*, který si pohoštěním vesničanů zachránil živobytí.

Olbrachtův Nikola dostal Eržiku za ženu, protože se její otec bál, že mu Šuhaj vypálí chalupu, Uhdeho Nikola si svou budoucí ženu koupí. Starý Drač si nechal Eržiku dobře zaplatit, protože byla těhotná, což se ale dovíme až při druhých Nikolových námluvách z písně *Nepovídej, milá, mamince*. Ve hře se tak objevuje důležitý motiv peněz.

V souvislosti s příchodem dalších četníků, jejichž národnost byla v *Baladě pro banditu* utajena, dokud z dalšího kontextu nevyplynulo, že se jedná o Čechy, vstoupil opět do hry Lazar Mageri a upozornil velitele četníků na Nikolu a také na to, že by byla chyba zatknout Derbaka, protože bez Derbaků Šuhaje nikdy nedostanou. Autor přidal do scénáře Mageriho výrok, jehož obdobu bychom v Olbrachtovi těžko hledali, tam pouze Abram Beer nabádá velitele četníků, aby Nikolu zatkl, protože se ho bojí a má zájem o louku jeho otce.¹⁷⁸

„Mageri: Pane veliteli, Šuhaj je nepořádek. Když byli všichni na vojně, zběhl. Když se všichni bouřili, válel se s holkou. A když se pokořili, krade jako dřív. Chcete ho dostat za každou cenu. A Derbak, to je nízká cena.“¹⁷⁹

¹⁷⁸ TRÍSKA, M. Balada pro banditu v Divadle na provázku. *Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 154.

¹⁷⁹ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 15.

Ještě před Nikolovou svatbou, která byla pro tvůrce *Balady pro banditu* „příležitostí pro rozehrání jevištní akce, čerpající z lidové hry se zpěvy, tancem, účastí všech herců“¹⁸⁰, přišel Derbak požádat Nikolu o pomoc a nabídl mu, že s ním budou loupit.

Po svatebním obřadu dostala v *Baladě pro banditu* větší prostor Eržika, která je nešťastná z toho, že Nikola ani teď, po svatbě nepřestal loupit. V dlouhém dialogu přemlouvá Nikolu, aby toho nechal a šel pracovat. V písni *Večer zmizí, přijde ráno* nám líčí těžký osud zbojnickovy ženy a informuje o tom, že ji Nikola zabil bratra.

*„Večer zmizí, přijde ráno.
Co mi nosí, všechno marno.*

*Viděla jsem rukavičku,
v rukavičce pravou ruku,*

*Vždyť má zkrvácené šaty.
Já je smutná, muším práti,
musím práti.*

*na té ruce prsten zlatý
bratříčkovi z ruky sňatý,
z ruky sňatý.*

*Já je smutná musím práti,
jen je nesmím rozvázati.*

*Milý, milý, cos to dělal,
žes mi bratra zabít nechal...”*

*Jednou jsem je rozvázala
hrozně jsem se polekala
polekala.*

Podle Milana Třísky však byla právě tato scéna slabým místem hry, protože bylo těžké uvěřit, že se s touto skutečností Eržika jen tak snadno smířila. V dalším ději už o ní není zmínka.¹⁸¹

V následující scéně se odkrývala povaha Nikolových kumpánů, kteří šli loupit s Nikolou hlavně proto, aby ho předali četníkům. Společně naloupené peníze se jim ale hodily, proto Nikolu četníkům nevydali, aby o ně nepřišli. A tak jediný Andrej Drač, který neměl žádné postranní úmysly, ale prostě Nikolu lidsky nenáviděl, přišel o život, navíc Nikolovou rukou.

Následně je Nikola chycen četníkem, který jej přelstil v převleku za babku. Do této scény Uhde zakomponoval dialog Šuhaje s vypravěčem, jehož diváci neviděli,

¹⁸⁰ TŘÍSKA, M. Balada pro banditu v Divadle na provázku. *Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 154, 155.

¹⁸¹ TŘÍSKA, M. Balada pro banditu v Divadle na provázku. *Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 155.

ale slyšeli zpoza opony jeho hlas, který zde simuloval Nikolovo svědomí, jež ho varovalo před blížící se osobou.

„Vypravěč: Nikolo! Nikolo, pozor!

Nikola: Co je?

Vypravěč: Jde sem nějaká bába.

Nikola: Ať jde.

Vypravěč: Ty, Nikolo, radši ji zažeň.

Nikola: Nejsem hajný. Byla pro klestí. Celá se prohýbá

Velitel: (v převleku za bábu jde k Nikolovi)

Vypravěč: Nevěř nikomu, Nikolo. Les je plný četníků. Křikni, ať jde jinudy.

Nikola: Pro mě za mě. (volá) Hej, vy tam. Stůjte!

Vypravěč: Vidiš! Neposlechla.

Nikola: Je hluchá.

Vypravěč: Chodí jako chlap.

Nikola: (volá) Stůj, nebo střelím.

Velitel: (skočí po Nikolovi, vyrazí mu pušku, udeří ho pěstí)

Vypravěč: Pozdě, Nikolo. “¹⁸²

Nikolovo „vysvobození z vězení Eržikou sledovalo v podstatě stejnou nit jako v Olbrachtově románu, zpracovanou do kvalitní muzikálové akce. Přidaný byl výslech četníka Boudy po Nikolově útěku. Vyžádala si jej potřeba dokončit logiku scény.¹⁸³

Po výslechu se v *Baladě pro banditu* objevily dvě nové skutečnosti – Mageri přijel za Nikolou s nabídkou ke spolupráci při prodeji uloupených peněz a loupež v chustském kostele.

Rozhovor Oleny a Derbaka umožňoval především dobré logické spojení s dalším dějem – s výslechem Derbaka a Danku a s Šuhajovou návštěvou u Vageryčové.¹⁸⁴

Z *Nikoly Šuhaje loupežníka* bylo převzato i četníkovu svádění Eržiky. V *Baladě pro banditu* byl však Eržičin milenec přejmenován ze Svozila na Kubeše a Eržika se do něj skutečně zamilovala. Vztahu těchto milenců autor věnoval ve hře značný prostor. Eržika zde přestávala být tou mlčenlivou kočkou, která si dělala a myslela,

¹⁸² POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 27, 28.

¹⁸³ TŘÍSKA, M. *Balada pro banditu* v Divadle na provázku. *Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 155.

¹⁸⁴ TŘÍSKA, M. *Balada pro banditu* v Divadle na provázku. *Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 156.

co chce a kdy chce, jak ji ve svém románu vyličil Olbracht. Uhdeho Eržika byla mnohmluvná, rozhodná, vytvářela svůj osud aktivněji a lidštěji. Těsně před milencovou smrtí, po milostné scéně s Nikolou dokonce v rozhovoru s vypravěčovým hlasem, coby Eržičiným svědomím, vysvětlovala a ospravedlňovala svůj vztah k oběma mužům.

„*Vypravěč: Eržiko, probud' se. Koho máš u sebe?*

Eržika: Koho chci.

Vypravěč: A toho druhého, toho nechceš.

Eržika: Ticho, proboha.

Vypravěč: Koho s kým jsi podvedla?

Eržika: Nikoho, mám je ráda oba.

Vypravěč: Ale Nikolu víc.

Eržika: Nikola je svátek a ten je jednou do roka. A Pavel je všechno ostatní.

Vypravěč: Takhle mluvit, Eržiko, je hřích.

Eržika: Proč? Pánbůh stvořil všední dny i neděle.“¹⁸⁵

Novou skutečností bylo v *Baladě pro banditu* narození Eržičina syna. Podle Olbrachta Eržika napoprvé potratila a teprve po Nikolově smrti porodila holčičku, za jejíhož otce ovšem uvedla četníka.

Nikolovo setkání s bratrem Jurou bylo v *Baladě pro banditu*, stejně jako v románu začátkem nové etapy, jeho rozchodem se starými kamarády, začátkem ostré opozice nyní již obou bratří vůči světu, vzhledem k předcházejícím událostem spíše počátkem obrany, která již nemá naději na úspěch.“¹⁸⁶

Okolnosti kolem vraždy Eržičina milence byly totožné s *Nikolou Šuhajem loupežníkem*, nově se však po četníkově smrti v *Baladě pro banditu* objevil dopis zavražděného a výslech Eržiky, která při něm obvinila četníka Boudu (v románu se četník jmenuje Vlášek), že pustil Nikolu z vězení za úplatek, protože ji nazve děvkou po tom, co se přizná, že čeká s četníkem dítě (u Olbrachta Eržika prozradí tajemství úplatku při mučení).

Závěr hry probíhal ve shodě s Olbrachtovým románem – Lazar Mageri nabádal Nikolovy kamarády, kteří byli propuštěni z vězení, aby Nikolu zabili. Nikola tušil svou smrt a přemýšlel nad svým osudem. Derbak a Danko (v románu Adam Chrepta, Danylo Jasinko a Ihnat Sopko) zabili Nikolu i jeho mladšího bratra sekýrami. Četníci

¹⁸⁵ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 47.

¹⁸⁶ TRÍSKA, M. *Balada pro banditu* v Divadle na provázku. *Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 156.

zinscenovali střelbu na mrtvá těla, aby to vypadalo, že oba bratři byli zastřeleni četníky, ale odměnu, která byla vypsána za dopadení Šuhaje, nedostal nikdo, protože „*Koločava je poctivá a jestli nemůže dostat odměnu skutečný vrah, nedostane ji nikdo.*“¹⁸⁷ Nejvíce se Nikolova vražda vyplatila Magerimu, který skutečným vrahům prodal za babku svou hospodu a odjel do Mukačeva, kde si otevřel nový podnik, Grandhotel Polonina.

Tímto ale *Balada pro banditu* nekončila. Po doznění potlesku, když se lidé začínali odebírat do šatny, objevili se najednou na schodech Derbak a Danko a prodávali limonády a zmrzlinu a k tomu vyprávěli divákům, jak to s tím Šuhajem vlastně bylo. „Tak se tedy Nikola Šuhaj změnil v legendu a aktivními tvůrci legendy jsou jeho vrahové, jakoby na potvrzení toho, že vítězí ten, kdo přežije.“¹⁸⁸

„Nikola z *Balady pro banditu* je od počátku individualista, osamělý, nepokořitelný lovec. Již formálně je jeho odlišnost od ostatních zdůrazněna jeho základním umístěním na vyvýšenou plošinu, ze které jakoby shlíží na jednání a činy ostatních pod ním.“¹⁸⁹

Herci hráli v trampsém kostýmu. Odlišovaly se jen tři postavy, a to Mageri, Eržika a Morana. Lazar Mageri měl na sobě černý oblek a na hlavě cylindr, Eržika byla oblečená v bílém a Morana v černém. Obě tvořily vzájemný doplněk i kontrast.¹⁹⁰

Rámec potlachové hry umožnil Pospíšilovi vytvořit divadlo téměř bez rekvizit a kulis, ale vyžadoval zároveň od diváka až básnivou představivost. Hlavní rekvizitou ve hře byla kytara, která vystupovala jako hudební nástroj, ale představovala také pušku (udeření do strun symbolizovalo výstřel), ve scéně milostného shledání Nikoly s Eržikou lidské tělo, s helmou na krku četnickou službu přijímající rozkazy, zvon chustovského chrámu. V závěrečné scéně kosu i vražednou sekyru a s bílou pentlí na krku se v ruku Eržiky proměnila v nemluvně. Obdobně byla ve hře

¹⁸⁷ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 58.

¹⁸⁸ TŘÍSKA, M. *Balada pro banditu v Divadle na provázku. Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 157.

¹⁸⁹ TŘÍSKA, M. *Balada pro banditu v Divadle na provázku. Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 158.

¹⁹⁰ TŘÍSKA, M. *Balada pro banditu v Divadle na provázku. Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 159, 160.

vyjádřena i smrt. Tryskající krev byla symbolizována červenou stuhou, vyhozenou do vzduch.¹⁹¹

„Tak jako Ivan Olbracht reagoval svým románem na aktuální problémy své doby a soudobé společnosti, podařilo se Zdeňku Pospíšilovi ve změněné společenské situaci vystihnout stejně aktuálně problémy naší doby, vyslovit pocit vlastní generace. A jde-li o vyslovení generačního pocitu, je subjektivnost sdělovaného pocitu zcela na místě. Novátorství v oblasti formy, trampský muzikál, neztrácí tím – přes některé nedotaženosti – nic ze svého významu.“¹⁹²

Hudba a písně

Hudbu k muzikálu *Balada pro banditu* měl původně napsat provázkový kmenový autor František Emmert. „Na zkoušku donesl hotové dvě písně – *Šibeničky* prý byly velice dobré. (Tvrdí Štědroň, od něhož mám – Jiří Černý, pozn. autorky – i řadu jiných informací.) Zároveň ale nechal na lístečku vzkaz, že víc dělat nemůže. Emmertovi jako důslednému a poctivému katolíkovu se tam cosi přičilo.“¹⁹³

„Režisér Pospíšil, který si ve zkouškové vřavě přečetl vzkaz až po Emmertově odchodu, za ním už marně volal z okna: ‚Chyťte ho! To není proti Bohu!‘“¹⁹⁴

V prosinci roku 1974 potom Pospíšil požádal dalšího provázkovského hudebníka, janáčkovského znalce Miloše Štědrone, který už měl v té době na svém kontě mj. například *Jazz Ma Fin* pro orchestr Gustava Bromu.¹⁹⁵

Ovšem ani s Milošem Štědronem to neměli autoři *Balady pro banditu* lehké. Milan Uhde uvádí v bookletu k CD *Balada pro banditu*, že „Miloš Štědroň jako skladatel nebyl ochoten se smířit s tím, že autentické texty lidové poezie, k nimž se váží konkrétní melodie, by měl zpracovat v duchu komerčních popěvek k westernům. To byla představa nepřijatelná pro esteticky školeného autora a Zdeňkovi

¹⁹¹ TRÍSKA, M. *Balada pro banditu* v Divadle na provázku. *Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 160.

¹⁹² TRÍSKA, M. *Balada pro banditu* v Divadle na provázku. *Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 162.

¹⁹³ ČERNÝ, J. Dva banditi pro baladu. *Svět a divadlo*, 1997, roč. 8, č. 6, s. 112.

¹⁹⁴ ČERNÝ, J. Dva banditi pro baladu. *Svět a divadlo*, 1997, roč. 8, č. 6, s. 112.

¹⁹⁵ ČERNÝ, J. Dva banditi pro baladu. *Svět a divadlo*, 1997, roč. 8, č. 6, s. 112.

Pospíšilovi dalo mnoho práce, než Miloše Štědroň přemluvil, aby se pokusil napsat Nikolu Šuhaje ve westernovém stylu.¹⁹⁶

Poté, co Štědroň svolil, že texty k muzikálu zhudební, „pracoval tři měsíce tempem bezmála song denně, osobně kontrolován a popoháněn Pospíšilovými zvoláními.“¹⁹⁷

Písňe, které Štědroň pro *Baladu pro banditu* složil, však nejsou zcela ve stylu westernu, spadají spíše do tramské a country muziky, a to především dílem instrumentace. Dojem tramské hry podporovala přítomnost živé kapely ve složení Aleš Jurda (vedoucí skupiny, housle), Jan Svoboda (kytara), Jiří Tlach (banjo), Dalibor Lebloch (harmonika, mandolína), Stanislav Tesař (kontrabas), Jonatan Tomeš (kytara, zobcové flétny) a Aleš Záboj (percussion).¹⁹⁸ Složení nástrojů tedy odpovídalo každé tehdejší tramské, folkové i bluegrassové kapele, jedinou výjimkou jsou perkuse, které se ale postupně mezi tyto nástroje včleňovaly.

Asi nejoblíbenější a dodnes nejznámější písní *Balady pro banditu* je *Zabili, zabili*, která rámuje děj hry. Sloky tohoto evergreenu, který vypovídá o osudu mrtvého těla Nikoly Šuhaje, zpívala Eržika, na tramský refrén se přidávali všichni herci i diváci.

Dalšími skladbami, které se ve hře objevovaly více než jednou, byly *Tmavá nocka*, *tmavá*, *Křížem krážem chodím* a *Pojďme, chlapci, pojďme krást*. Každá z nich je symbolem nějaké situace, která se v *Baladě pro banditu* častěji opakovala.

S písní *Tmavá nocka*, *tmavá* se vždy zjevila Morana tam, kde byla na blízku smrt nebo odkaz na Nikolovu kletbu. Jakmile se ve hře objevil motiv zrady Nikolových kamarádů, přidal Nikola za píseň *Tmavá nocka*, *tmavá* svůj popěvek *Kterýpak jste který*, v němž vyjadřoval své obavy, že neví, kdo je vlastně jeho přítel.

„*Kterýpak jste který,*
kamarádi moji?
Jak my se sejdeme
v půlnoci na poli?

¹⁹⁶ UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 10.

¹⁹⁷ ČERNÝ, J. Dva banditi pro baladu. *Svět a divadlo*, 1997, roč. 8, č. 6, s. 112.

¹⁹⁸ OSLZLÝ, P. *Balada pro banditu*. Program k premiéře hry. Brno : Divadlo na provázku – Dům umění města Brna, 1975, s.3.

Píseň *Křížem krážem chodím* si zpíval Nikola pokaždé, když někoho zabil. Jen po vraždě baby, která dala Nikolovi a Uhrínovi kouzelné ratolítky, Eržičina milence Kubeše nebo samotného Nikoly symbolizovala v *Baladě pro banditu* smrt píseň *Z Kokavy, z Kokavy* v různých obměnách.

„*Z Kokavy, z Kokavy.
chodníček krvavý.*

*Lidé povídají,
že to z něčí hlavy.*“¹⁹⁹

Pojďme, chlapci, pojďme krást je skladba, jež ve svém refrénu upozorňuje Nikolu a jeho kumpány, že cestou jede někdo, koho mohou okrást.

„*Jede forman dolinou,
chlapi za ním krajinou.
stůj, formánku, nehýbej,
vrané koně vypřehej.*“²⁰⁰

Rytmus této písně je houpavý a připomíná chůzi koně, což podporují i perkuse, jež napodobují klapot koňských kopyt.

V *Baladě pro banditu* se dvakrát objeví písně *Nepůjdu od tebe* a *Tam u řeky na kraji*. Obě zpívá nejprve Nikola. Když se vrátil domů z vojny, zpíval Eržice, že se jí nevzdá, dokud ho nezabijí.

„*Nepůjdu od tebe, má milá bělavá,
dokud má košilka nebude krvavá.
Košilka krvavá, rozsekaná hlava.
Nepůjdu od tebe, má milá bělavá.*“²⁰¹

Tam u řeky na kraji zpíval Nikola po své svatbě s Eržikou.

„*Dobře, chlapci, dobře je,
už to děvče moje je.*“²⁰²

Stejně skladby se v druhé polovině hry objevily ještě jednou, tentokrát je však diváci slyšeli z úst četníka Kubeše.

¹⁹⁹ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 5.

²⁰⁰ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 31.

²⁰¹ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 7.

²⁰² POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 18.

Svatbu Nikoly s Eržikou dokreslovala ještě píseň *Pod javorem*. Zde vystupuje Morana, která promlouvá jako Eržičina matka.

„Dcero, moje, spěchej domů, prodávám tě, nevím komu, prodávám tě, nevím komu.	<i>Za pacholka loupežníka, loupežníků náčelníka, loupežníků náčelníka.</i> “ ²⁰³
---	---

Podle mého názoru většina písni pouze komentovala nebo shrnovala události, které byly již činoherně zpracovány, důležitou výpovědní hodnotu mají jen *Večer zmizí, přijde ráno*, *Chytají mě chlapci* a *Milá moje, milá*, které zároveň posouvaly děj.

V písni *Večer zmizí, přijde ráno*, jak už jsem uvedla v minulé kapitole, líčí Eržika úděl zbojnickovy ženy. Z textu se také dozvídáme o smrti Eržičina bratra.

V duetu *Milá moje, milá* nabádá Nikola Eržiku, aby sehnala peníze pro četníka a pomohla mu z vězení.

„*Milá moje, milá,
vyplat' mě z vězení,
vyplat' mě z vězení,
milá má.*“²⁰⁴

Píseň *Chytají mě chlapci* tvořila přechod k novému obrazu, přinesla vstupní informaci a signalizovala změnu v ději.²⁰⁵

„ <i>Chytají mě chlapci na těch našich lukách, jenomže se bojí, že mám pušku v rukách.</i>	<i>Neboj se, bratříčku, nic se ti nesmí stát. Tvoji kamarádi za tebou budou stát.</i> “ ²⁰⁶
--	--

Popěvky typu *Nebudu orat ani set*, *Horní, Dolní Ořešany*, *My jsme dobří chlapci* ilustrovaly děj, hodnotily nebo komentovaly jednání postav a zpravidla je zpíval sbor.

²⁰³ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 19.

²⁰⁴ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 29.

²⁰⁵ TRÍSKA, M. *Balada pro banditu v Divadle na provázku. Thalia brunensis centenaria*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 161.

²⁰⁶ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 25.

Píseň *Ach, Bože, přebože* přímo s dějem hry nesouvisela, měla pouze funkci estetickou, představovala Derbakovu modlitbu.

„*Ach, Bože, přebože,
kdopak nám pomůže,
kdopak nám pomůže.*

*Když ty nepomůžeš,
nikdo nic nezmůže,
nikdo nic nezmůže.*

*Živ nás, Bože, živ nás,
v ten dnešní smutný čas.*

*Když nás neuživíš,
půjdemo všíci krást.* ²⁰⁷

Odlišné od ostatních jsou dvě lyrické skladby *Řekněte mamce, prokrista* a *Ani tak nehoří*, které zpívá Nikola. Píseň *Ani tak nehoří* vyjadřuje Nikolův citový vztah k Eržice.

„*Ani tak nehoří svíčka farářovi
jako se bělají mojí milé nohy,
jako se bělají mojí milé nohy.*

*Ani tak nevoní kořalička sladká,
jako mně vonějí mojí milé jabka,
jako mně vonějí mojí milé jabka.*

*Ani tak nebolí rána do srdéčka,
jako mě bolela milé zahrádečka,
jako mě bolela milé
zahrádečka.* ²⁰⁸

Píseň *Řekněte mamce, prokrista* zpíval Nikola těsně před tím, než za ním přišli jeho vrahové. Nikola se v ní v podstatě loučí s matkou i s rodným krajem, protože cítí brzký příchod svého konce.

²⁰⁷ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 23.

²⁰⁸ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s.6, 7.

*„Řekněte mamce, prokrista,
ať mi večeri nechystá.*

*Večeri ani snídani,
že už jsem zbitý, spoutaný.*

*Řekněte mamce, prokrista,
ať mi pár košil přichystá.*

*Tu první tenkou, kmentovou,
tu druhou lněnou, bělavou.*

*V té první budu seděti,
v té druhé budu viseti.*

*Nevěšte vy mě na duby,
tam by mě snědli holubi.*

*Nechte mě viset na jedli,
kam chodí milá ke studni.*

*Až bude milá vodu brát,
krkavce může odehnat.*

*Ej, hešu, hešu, ptáčata.
Už je má hlava načatá.*

*Ej, hešu, hešu, krkavec,
že jsem byl dobrý mládenec.*²⁰⁹

Další dvě Nikolovy sólové písně *Dobrý večer vám, paní šenkérka* a *Jetelinka drobná* vypovídají o Nikolově žárlivosti a odhodlání zabít každého, kdo by se kolem Eržiky točil.

Všechny písně *Balady pro banditu* měly jednoho společného jmenovatele – instrumentaci. Byly v nich stále užívány tytéž nástroje, jejichž kombinace je sama o sobě typická pro jeden hudební styl (country, trampská hudba). Výjimečně se zde objevovaly projevy komornějšího rázu s kompozicí typickou pro klasickou hudbu (např. *Chodí horou tři sta ovec*) nebo písně s náznaky folklóru (např. *Zazpívejme, chlapci, jednosvorně*). Tyto náznaky se však ozývaly pouze v krátkém úvodu písně.

Přestože hudební doprovod byl stylově, tempově, dynamicky i instrumentálně zpravidla stereotypní, melodická linie písní byla vedená pro tento žánr netypickým způsobem, což bylo zajisté značnou měrou ovlivněno hudebním vzděláním autora hudby. Narozdíl od trampských písní, které mají pravidelnou stavbu, Štědroňovy melodie nejsou komponovány v obvyklých taktových frázích, obsahují pěvecky náročné intervalové skoky a ozdoby, které se často neopírají o přirozený rytmus textu, což můžeme pozorovat i u velkých skladatelů, například u Leoše Janáčka.

Přestože jsou Štědroňovy melodie z *Balady pro banditu* relativně obtížné a značně exponované, publikum si je velmi brzy zamilovalo a osvojilo. Písně z tohoto muzikálu téměř zlidověly a jsou populární dodnes.

²⁰⁹ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 54.

Rozhlasová hra *Balada pro banditu*

Provázková inscenace *Balada pro banditu* byla mimo jiné předlohou i pro rozhlasovou verzi. Převzatý snímek z Československého rozhlasu nahraný ve dnech 6. – 10.10.1975 vydalo nejprve na LP vydavatelství Panton (v roce 1975) a po téměř dvaceti letech (v roce 1996) na CD vydavatelství Bonton Music a.s. Jako scénárista a režisér je opět uveden Zdeněk Pospíšil.²¹⁰

Původní divadelní scénář byl pro rozhlasovou hru výrazně zkrácen, dokonce byly vynechány i některé písně (např. *Horní, Dolní Ořešany, Tam v tom lese v bukovině, Milá moje, milá, My jsme dobří chlapci, Leží chlapec blízko bílé skály* a *Dobrý večer vám, paní šenkérka*), určité pasáže však byly přidány, aby posluchač neztratil logickou nit děje.

Úvodní Eržičina píseň *Zabili, zabili* s vypravěčovy monology a scéna u baby, která dala Nikolovi a Uhrínovi kouzelné ratolístky, je na záznamu hry totožná s divadelní inscenací. Jediný, nicméně významný rozdíl spočívá ve vynechání skladby *Tmavá nocka, tmavá*, která se v celé rozhlasové verzi *Balady pro banditu* vůbec neobjeví. Smrt tu symbolizuje pouze Nikolova píseň *Křížem krázem chodím*, již na záznamu uslyšíme do konce hry ještě několikrát i jako zvukovou kulisu.

Když se Nikola vrátí do rodné vísky, snaží se ihned dostat k Eržice, kterou potkal u řeky. Vypravěč, coby Nikolovo svědomí, Nikolu v rozhlasové hře mezi slokami písně *Ani tak nehoří* varuje, že Eržika není sama. (tato část byla ze scénáře inscenace vyškrtnuta)

„Nikola: (šeptá) Eržiko.

Vypravěč: *Nech ji, není sama*

Nikola: (šeptá) Eržiko.

Vypravěč: *Prozradíš se.*

Nikola: *Půjde na dříví.*

Vypravěč: *Mají ho dost a oheň se sotva rozhořel.*“²¹¹

Celá milostná scéna je až do příchodu četníků namluvená šepem, což jí dodává nádech intimity a zároveň napětí.

Výstřely na nahrávce nesymbolizuje úder do strun kytary, jak tomu bylo v divadelním muzikálu. Slyšíme skutečný výstřel pušky.

²¹⁰ UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, s. 2.

²¹¹ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s. 6.

Rabování koločavských občanů u bohatých Židů je v rozhlasové hře omezena na kratičký dialog (podkreslený písní *Křížem krážem chodím*) Nikoly a Derbaka, který jej přemlouvá, aby šel s nimi. Kompletní je až návštěva vesničanů u Lazara Mageriho.

Přestože si zde velitel četníků nechává Derbaka zavolat, žádný jeho výslech není zaznamenán. Naopak se ale dovídáme, že Molnár a Lenděl (bohatí a vlivní Židé z Koločavy, pozn. autorky) chtějí podat na Šuhaje žalobu.

Po Nikolově svatbě s Eržikou, tedy v celé druhé polovině rozhlasové hry, je ve srovnání s divadelní inscenací patrné značné zkrácení. Za svatbu je ihned zařazena píseň *Pojďme, chlapci, pojďme krást* s loupežnými akcemi Nikoly a jeho kumpánů. S Eržičinou sólovou písní *Večer zmizí, přijde ráno* byla vynechána též informace o tom, že Nikola zastřelil svého švagra Andreje. Dále došlo k vypuštění dlouhého dialogu Derbaka s Dankem o tom, že chtějí Nikolu předat četníkům, a také Derbakovy písně *Ach Bože, přebože*. Později byla vyňata i scéna, kdy Derbak žádá svou ženu Olenu, aby mu připravila jed pro Nikolu. Kamarádi tedy zradí Nikolu až v samém závěru hry. Posluchač se z nahrávky nedoví, že Nikola při další přestřelce zabil dva četníky, že byl zatčen velitelem strážníků v babském převleku a následně za pomoci četníka Boudy a jeho ženy Eržiky z vězení utekl.

Nikola se svou partou okrade pouze poštmistra, společně si zanotují píseň *Zazpívejme chlapci, jednosvorně* o připravované loupeži v chustovském kostele, po níž hned přijíždí Lazar Mageri a nabízí Nikolovi obchod. Stejně tomu bylo i v divadelní hře s výjimkou, že zde Nikola nepotřebuje od Mageriho záruku do prvního kšeftu, tedy tip na nějakou výhodnou loupež.

Následuje rozhovor Kubeše a velitele četníků, který svého podřízeného nabádá, aby si namluvil Eržiku a zjistil tak od ní informace o Nikolovi. Můstek ke Kubešovým námluvám činí na CD *Balada pro banditu* (stejně jako v inscenaci) píseň *Chodí horou tři sta ovec*. Písně *Tam u řeky na kraji* a *Nepůjdu od tebe*, jež v představení zpívá jak Nikola, tak Kubeš, tu v Kubešově podání nenajdeme. Za dialogem Eržiky a Kubeše (v divadelním představení bylo o jeden jejich společný rozhovor více) přichází Nikolova energická, žárlivá píseň *Jetelinka drobná* jako reakce na předchozí scénu.

Po *Jetelince drobné* přichází po dlouhé době k Eržice Nikola. Scéna je opět namluvená šepem a doprovází ji první sloka písňe *Ani tak nehoří*. Byla však zkrácena o rozhovor Eržiky s vypravěčem, tedy vlastním svědomím.

Když Nikola zastřelí Kubeše, neozve se z nahrávky píseň z *Kokavy, Kokavy*, ale děj se rovnou přesune na četnickou stanici, kde velitel žandárů nevyslychá Eržiku a netelefonuje s Mukačevem, nýbrž přijme od pošty dopis mrtvého Kubeše se žádostí o odchod do výslužby.

Teprve z návštěvy Derbaka a Danka v hospodě u Mageriho se dovíme, že oba chlapci byli věznění.

Poslední scénou rozhlasové verze *Balady pro banditu* je Nikolův rozhovor s bratrem Jurou, píseň *Řekněte mamce, prokrista* a vražda obou bratrů. Posluchači se nedozví, zda Nikolovi vrazi dostali slibovanou finanční odměnu. I zde uzavírá rámcovou kompozici hry evergreen *Zabili, zabili*, do něhož je vložen vypravěčův monolog, inspirující posluchače k úvahám nad končícím příběhem.

„*Vypravěč: Čas rozehnal lidi i stromy, a zbyli-li jaké cesty ještě z oněch dob, ztrácejí se pokojně v krajině, uléhají do ní, aby se narodily jiným krokem, jinou touhou, jiným velkým lidským blouděním, neboť ono zraňuje, ale také povznáší, těší a jitrí rány, uděluje i bere zpět lásku. Jako dřevo nástrojů, které generace za generací bere do rukou a nechává na něm pot, sílu a slabost, únavu i nepokoj, stejně tak lidská vyprávění, podivné to kolébky krásných lidí, jsou hlazeny a cizelovány léty, až zůstane jemný, generacemi posvěcený člověk, kterého nezabije koule z pušky, nezmůže ho přesila, ale jako věčné naučení lidských pokolení vezmou mu život zrada a strach a lidé, ti především.*“²¹²

Hlavní role na rozhlasový záznam namluvili přední představitelé divadelní inscenace (Nikolu Miroslav Donutil, Eržiku Iva Bittová, Lazara Mageriho Boleslav Polívka, velitele četníků Jiří Pecha apod.). Hudební obsazení také zůstalo ve stejném složení, v bookletu CD *Balada pro banditu* není uveden pouze hráč na nástroj zvaný grumle a banjista Jiří Tlach. Nicméně v písni *Zabili, zabili* nemůžeme vyhrávky banja přeslechnout. Dále z nahrávky můžeme slyšet různé zvuky (např. vrzání dveří, výstřely, nabíjení pistole, kroky koňských kopyt a četníků, štěkot psa, kdákání slepic, krákání havrana atd.), které dotvářejí náladu příběhu a vedou posluchačovu představivost.

²¹² UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*, Praha : Panton, 1996, stopa 17.

Film *Balada pro banditu*

V sedmdesátých a osmdesátých letech vzniklo několik filmů se záměrem zachytit a využít pro film nevšední atmosféru nekonvenčních divadelních aktivit. Zfilmovaná verze Pospíšilovy, respektive Uhdeho hry *Balada pro banditu* byla první z nich. Filmovou *Baladu pro banditu* režíroval Vladimír Sís, jenž „usiloval zachovat divadelnost výchozí inscenace a současně pro ni vytvořit filmový rámec. Kombinoval tak záznam představení odehrávajícího se v tramském prostředí přírodního divadelního areálu a „reálné“ filmové scény v časoprostoru vyprávěného příběhu.“²¹³

Filmový muzikál, jak autoři uvedli na scénář pod název *Balada pro banditu*, byl natočen v roce 1978 (tedy tři roky po premiéře stejnojmenné hry v brněnském Divadle na provázku) na Andělské hoře u Karlových Varů uprostřed středověké zříceniny. Filmaři nechali v polorozpadlé vstupní bráně zhotovit vrata z prken a na místě kdysi existující hradní taneční síně zřídili improvizovaný přírodní amfiteátr. Většina děje se odehrávala na jevišti a v hledišti Lesního divadla, kam přicházeli mladí lidé (trampové) jako na potlach, aby zhlédli lidovou hru o loupežníku Šuhajovi.²¹⁴

Hrací prostor byl jako v divadle zcela obklopen diváky, mezi nimiž byli umístěni herci i folková (spíše tramská, pozn. autorky) skupina. Každý nastupoval do hry z hlediště a opět se tam vracel.²¹⁵ Diváci sledovali děj, byli do něj postupně vtahováni, až se sami stali aktéry příběhu.²¹⁶

Některé scény, například osudné střetnutí Nikoly s Eržičiným bratrem Andrejem, se natáčely ve staré salaši několik set metrů pod hradem.

Hrálo se tehdy pod modrou oblohou, v džínsách, bundách, celtách, tak jak se chodilo do přírody.

„Tím, že organickou součástí děje je i tramské publikum, a i tím, že jeho hrdinové jsou většinou „civilně“ oblečení, dostává příběh o Nikolovi a Eržice novou,

²¹³ JANOUŠEK, P. A KOL. *Dějiny české literatury 1945 – 1989 IV. 1969 – 1989*. Praha : Academia, Středisko společných činností AV ČR, 2008, s. 777.

²¹⁴ RJ: Z filmových ateliérů *Balada pro banditu*. In. Čs. voják (22.8.1978, výstřižek z časopisu)

²¹⁵ PAVLOVSKÝ, P. Píšeme o filmu *Balada pro banditu*. *Záběr*, 1979, 13.7.

²¹⁶ RJ. Z filmových ateliérů *Balada pro banditu*. Čs. voják, 1978, 22.8.

současnou polohu, překračuje rámec historické legendy a stává se současným vyprávěním o souboji dobra se zlem.“²¹⁷

Základem filmové scény byla – stejně jako v divadle – šikmá kláda, která vertikálně členila prostor a symbolizovala hory a jejich stezky, a na střed umístěný táborový oheň.

Ve filmové verzi *Balady pro banditu* hráli kromě souboru Divadla na provázku, jehož členové ztvárnili hlavní role, tanečnice a tanečníci z Vysokoškolského uměleckého souboru Prahy. „Opravdovost, s níž hrají herci Divadla na provázku, musely přejmout i křehké tanečnice z VUSu vlečené za nohy po skalách, házené na kládu... Divadlo na provázku zas přejalo od VUSu pro práci na filmu choreografa Jana Hartmana.“²¹⁸

Ani ve zfilmované *Baladě pro banditu* nesmí chybět hudba. Stejně jako v divadelní inscenaci tu zaznívá přebásněná zbojnická lidová poezie v moderním hudebním kabátě. Hudbu k představení napsal Miloš Štědroň, ale pro film ji upravil Vlastimil Hála. Hudební doprovod obstarala kapela Greenhorns, pěveckých partů se zhostili herci sami. Díky filmu se písničky z *Balady pro banditu* staly populární, „začaly se zpívat i u táboráků a v podobné, jen mírně stylizované podobě se dostaly v 80. letech i na největší tuzemský festival, plzeňskou Portu, když tam přenesl svou inscenaci *Balady pro banditu* z Malostranské besedy amatérský soubor Lucerna.“²¹⁹

Podle slov režiséra Síse je orchestr na filmovém jevišti Lesního divadla stejnou samozřejmostí, jako to, že herci, jestliže právě nehrají svůj výstup, sedí u ohně společně s obecnstvem a zpívají s ním sbory. V některých případech se zúčastňují i velkých pohybových scén spolu s tanečním souborem. Je to muzikál. A jak říká odborník na slovo vzatý, dr. Ivo Osolobě, je to příběh hraný, zpívaný a tancovaný, „žije z těla hudby“. Orchestr v něm komentuje a pointuje děj jako chór v řeckém divadle. Herci, a to všichni, jako ve staré velké show hovoří, hrají a zpívají. Iva Bittová zpívá a hraje Eržiku stejně dobře jako Miroslav Donutil Nikolu. Pro Síse bylo podle jeho slov velmi příjemné pracovat s takovými lidmi, kteří dokážou sami zpívat, mají smysl pro rytmus.“²²⁰

²¹⁷ RD. Balada pro banditu. Čs. televize, 1981, 1.6.

²¹⁸ RJ. Z filmových ateliérů Balada pro banditu. Čs. voják, 1978, 22.8.

²¹⁹ Černý, J.: Dva banditi pro baladu. In: Svět a divadlo (1997, s. 113)

²²⁰ KARLÍKOVÁ, L. Balada pre banditu. Živo, 1979, 19.4.

Filmový scénář *Balady pro banditu* vychází ze scénáře divadelní inscenace, který tvůrci filmu částečně upravili. Velká část mluveného slova byla vyškrtuta a důraz byl kladen především na hudební stránku. Mnohdy navazuje jedna píseň na druhou, přesto sem byly zařazeny některé repliky, jež byly z divadelního scénáře vypuštěny, jako například dialog Nikoly s vypravěčem (svým vlastním svědomím) potom, co spolu s Uhrínem zabili babu, která jim dala čarovné ratolístky.

„*Vypravěč: Nikolo Šuhaji, víš, že bylo psáno: nezabiješ?*

Nikola: Kašlu na to! Když pánbůh stvořil války, oficíry a četníky, neměl nařídít takovou pitomost.

Vypravěč: Boží zákony se musí dodržovat, ať z toho máte na zemi prospěch nebo škodu.

Nikola: To znamená, dát se chytit a v nejlepším případě zpátky na frontu. A proč?

Vypravěč: Kdo je dobrý, nesmí se tolik ptát.

Nikola: A proč by vojáci, co je nahnali do světové války, měli být dobří? “²²¹

Více prostoru je ve filmu věnováno milostným scénám (kvůli nimž byl film v 70. letech minulého století mládeži nepřístupný²²²), honbě četníků na Šuhaje, útěku Nikoly a Eržiky před četníky a střelbě (ať už po sobě vzájemně pálí Šuhaj s četníky nebo Nikola střílí na svého švagra nebo velitel sází jednu kulku za druhou do mrtvých těl bratrů Šuhajových). Do filmové *Balady pro banditu* byla také zařazena zdoluhavá scéna loupeže Nikoly a jeho kompliců v chustovském kostele.

Písňe *Z Kokavy, z Kokavy* a *Tmavá nocka, tmavá*, které se v divadelním hře objevovaly několikrát v souvislosti s něčí smrtí, uslyšíme ve filmu pouze jednou – *Tmavou nocku, tmavou* zpívá baba hned na počátku příběhu a *Z Kokavy, z Kokavy* je zařazena po vraždě Nikoly a Jury. Písňe *Tam u řeky na kraji* a *Nepůjdu od tebe*, jež v inscenaci *Balada pro banditu* zpívali Nikola i Kubeš, jsou tu také pouze jednou, Nikola zpívá *Tam u řeky na kraji*, když dostane Eržiku za ženu, a Kubeš *Nepůjdu od tebe* po tom, co se do Eržiky zamiluje.

Z celého filmu jsou vypuštěny dialogy Derbaka a Danka, Nikolovo zatčení i útěk a Eržičiny výslechy na četnické stanici. Chybí i rozhovor četníka Kubeše s vypravěčem (svědomím).

²²¹ POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, s.5.

²²² MAREČEK, L. Hauser jako jediný hrál v obou Baladách. *MF Dnes*, 2005, 17.12., roč. 10, č. 294, s. C/4.

Herecké výkony hlavních postav jsou vynikající, dominuje jim však Boleslav Polívka v roli kupce Lazara Mageriho. „Jeho uhlašený kupčák, to je všestranný koncert; stylizovanou mluvou, deformovanou a lehce zadrhávající počínaje, přes střídanou mimiku, až po zcela divadelní použití gestiky rukou, především dlaní a prstů. Závěrečný komický výstup s velitelem četníků (rovněž velice dobrý Jiří Pecha) je právem jedním z divácky nejvděčnějších míst filmu. Je vhodným vyzdřením příběhu před následujícím rozchodem trampského publika, když oba vrahové Nikoly pokračují ve hře a prodávají občerstvení ve stánku získaném za ‚krvavé peníze‘. Právě tento epilog, který na divadle vyzníval rušivě, je zcela organický, neboť stojí již mimo vlastní představení.“²²³

O kvalitách filmu svědčí i Cena Československého filmu, již *Balada pro banditu* získala na XVII. festivalu českých a slovenských filmů v Hradci Králové v roce 1979.²²⁴

Dále obdržela na XVII. ročníku Filmového festivalu mladých v trutnovském kině Vesmír za roli Eržiky v tomto filmovém muzikálu Vladimíra Sise malé zlaté slunce za ženský herecký výkon Iva Bittová. Herečka úspěšně vyjádřila metaforičnosti díla, jež výrazně žánrově obohatilo profil tehdejší československé kinematografie.²²⁵

Balada pro banditu po třiceti letech

Balada pro banditu se vrátila do divadla Husa na provázku 17. listopadu roku 2005 po třiceti letech od své historicky první premiéry 7. dubna 1975, tentokrát v režii Vladimíra Morávka s podtitulem *Dvakrát se v jedné řece nevykoupeš*. Inscenace se začala zkoušet v srpnu 2005 na Komáří louce poblíž Strmilova, kde před třiceti lety vnikalo i slavné představení Pospíšilovo, ale s tím rozdílem, že se první zkoušky mohl zúčastnit i sám autor libreta Milan Uhde, který v programu k „nové“ *Baladě pro banditu* sdělil své pocity z tohoto zážitku: „Byl to zvláštní svátek. Herečky a herci byli v letním civilu, vypadali jako normální lidé na táboře, ale zazpívali tři nakorepetované písničky – a znělo to náramně. Pan režisér Vladimír

²²³ PAVLOVSKÝ, P. Píšeme o filmu *Balada pro banditu*. *Záběr*, 1979, 13.7.

²²⁴ RD. *Balada pro banditu*. *Čs. televize*, 1981, 1.6.

²²⁵ ALP. Trutnov '79. *Záběr*, 1979, 19.10.

Morávek měl moc pěknou úvodní řeč. Mluvil o Baladě jako o setkání a střetnutí mužů a žen. Někdejší krásný Nikola s kytarou v ruce teď bude chlap se zbraní, z něhož jde strach a který přechází své okolí převážně ke škodě své, Eržičině i většiny ostatních. Tedy žádný pokus vstoupit po třiceti letech do téže řeky, ale nová Balada. Jsem přesvědčen, že je to dobře.²²⁶

„Nová“ *Balada pro banditu* se opírá o původní scénář z roku 1975. Jestliže jsou některé pasáže zkráceny (např. rozhovor Nikoly s bratrem Jurou), vždy zůstává zachováno důležité jádro, jestliže jsou nějaké repliky (např. dialog Danko a Derbaka o plánování Nikolovy vraždy) nebo písně (např. *Tam v tom lese v bukovině, Chytají mě chlapi*) vynechány, nenarušuje to logiku děje.

Morávkova postmoderní *Balada pro banditu* se odehrává na obdélníkovém jevišti uprostřed divácké arény, kde v první řadě sedí i muzikanti. Mezi protilehlými hledišti, která symbolizující břehy řeky, jsou umístěna hrubá prkna, do nichž herci zatínají sekery a na nichž v závěru představení rozdělávají oheň. Po stranách jeviště je několik židlí, na nichž sedí herci, kteří čekají na svůj výstup. Hracím prostorem jsou i lávky, vyvýšené praktikáble mezi diváckými řadami na obou stranách jeviště, ovšem hraní v těchto prostorech není zrovna šťastné, protože pro přední části publika je obtížné shlédnout zde se odehrávající akty. Jedinou rekvizitou strohé scény, kterou navrhl výtvarník Martin Chocholoušek²²⁷ a nad níž se vznáší černí dřevění havrani (ty je možné rozhýbat zatažením za provázek) je pouze velký psací stůl.

Jednoduché scénografii odpovídají i černobílé kostýmy Sylvie Zimuly Hanákové. „Ženy jsou oblečeny do lehkých bílých nebo černých suknic, holá lýtka a ještě víc hluboké dekolty halen a živůtků značí, že smyslnost těla, erotické jiskření a „magie lásky“ budou jedním z režijních klíčů.“²²⁸ Muži jsou rovněž oděni v černobílém – do černých kalhot s kšandami, jež končí nad vysokými černými holinami, mají zastrkány bílé košile.

Herci sestupují na jeviště za doprovodu melodie písně *Zabili, zabili* z šaten po železných schodištích, muži z jedné strany a ženy z druhé. Stojí proti sobě mlčky a začínají představení přidaným, trochu komickým intrem. Z řady mužů vystoupí jeden (*Icu*) a pomalu si rozepíná knoflíky své bílé košile, z ramen si stáhne široké černé šle,

²²⁶ UHDE, M. *Balada pro banditu*. Program k inscenaci Balada pro banditu. Blansko : CED, 2005, s. 1.

²²⁷ ZÁVODSKÝ, V. Na Provázek se vrátil legendární bandita. *Týdeník rozhlas*, 2006, 9.1. – 15.1., roč. 16, č.2, s.4.

²²⁸ VODIČKA, L. Dvakrát legenda o Šuhajovi. *Svět a divadlo* 2006, roč. 17, č. 2, s. 64.

odloží košili a na závěr si svlékne i kalhoty. Po něm se odhalují i ostatní koločavští muži a zpívají první sloku písně *Tam u řeky na kraji*. Icu nabádá Marunu, aby si s ním šla zaplavat do řeky, pak se všichni spárují, Eržika si mezi muži vybírá Nikolu, tančí a zpívají celou píseň *Tam u řeky na kraji*.

Následující scéna u baby se už shoduje s původní *Baladou pro banditu*, najdeme tu jen jednu odlišnost – baba nepřipíná Nikolovi a Uhrínovi kouzelné ratolísky, ale kropí je vodou a zařikává je „ve jménu tmy, vody a ohně amen“²²⁹.

Za vraždu baby, po níž Nikola zůstane ležet na zemi, do které jsou zasekané sekery, je vložena další nová část. Nesmyslný monolog Jiřího Jelínka o tom, že *Balada pro banditu* je jako Eifelova věž v Paříži a že Miroslava Donutila chytla na zkoušce obnovené inscenace záda. Tím je asi na deset minut přetržena nit slibně se rozvíjejícího představení. Nestihnete-li se včas usadit na neočíslovaná místa v hledišti a musíte-li sledovat hru z balkónku, spatříte nechápající a pohrdavý výraz i v tvářích zkamenělých herců. Po tomto trapném přerušení Eržika zazpívá nejznámější hit z *Balady pro banditu* *Zabili, zabili*, jíž vrátí hru jakoby zpět na začátek. Pokračuje se tam, kde se přestalo, a Nikola s Uhrínem zjišťují, že babino kouzlo bylo skutečné.

Z obnovené provázkové *Balady pro banditu* byla vyňata postava vypravěče, který diváky uvedl do prostředí a nálady příběhu a promlouval k hlavním hrdinům jako jejich svědomí, naopak přibyly dětské postavy. Mageriho dcera Sára, která podává koločavským mužům zápalky, aby mohli podpálit jejich dům, a Derbakovy děti, jež otec nechtěně vzbudí, když prosí ženu, aby mu připravila jed pro Nikolu. Tyto postavy nemají v představení žádný hlubší význam.

Drobná změna nastává i v rodině Dračových, jejichž jménem nemluví otec, který již zemřel, ale matka (stará Dračová) a hlavně Eržičin bratr Andrej. Stará Dračová si také zazpívá místo Morany sloku písně *Pod javorem*, v níž mluví ke své dceři, aby spěchala domů, že ji prodává loupežníkovi.

Vladimír Morávek a Barbara Vrbová, kteří upravovali původní Uhdeho text, se pokusili, vnést do inscenace humorné prvky, mnohdy se však tento záměr minul účinkem. Úsměvné okamžiky se nejčastěji objevují v replikách četníků. Když například velitel pošle službu pro Derbaka, četníci se dohadují, kdo půjde, a každý z nich hledá důvod, proč právě on nemůže velitelův rozkaz splnit.

²²⁹ UHDE, M. *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo Husa na provázku, 2005, s. 3.

„*Velitel: Pošlete sem ještě jednou Derbaka.*

Služba: Rozkaz! Ty jdeš!

Bouda: Já ne. Já mám cafe.

Služba: Aha. Promiň!

Bouda: Evidentně jdeš ty, Horbasa!

Služba 2: Proč zase já?“²³⁰

Bohužel po Nikolově písni *Nepovídej, milá, mamince* přijde další rádobý vtipné přerušení hry – velitel četníků z ničeho nic zavolá na zvukaře, aby pustil píseň ještě jednou. Když Nikola píseň zopakuje, velitel se na zvukaře oboří znovu, že píseň, má ještě jednu sloku, kterou Uhde připsal. Velitel přidanou sloku zazpívá sám. (Ovšem uvádění tzv. „zcizovacích efektů“ může být záměrné – viz např. hry Bertolda Brechta)

„*Velitel: Dej to ještě jednou, Pavle.*

Nikola: (zopakuje sloku písně Nepovídej, milá, mamince)

Velitel: No tak, Pavle. Má to ještě jednu sloku.

Zvukař: Nemá.

Velitel: Má. Pan Uhde nám ji dopsal.

Dvě polénka hrubá, borová

už je kolébečka hotová.

Hajej, dadej, synku. Co ty víš?

Je to kolébečka, nebo kříž?“²³¹

Nikola po svatbě s Eržikou nepřestává loupit spolu se svými komplici. Po nešťastném střetnutí Nikoly s Andrejem nekomentují události a záměr zabít svého „náčelníka“ dva muži jako v původní *Baladě pro banditu*, nýbrž tři. Derbakova píseň *Ach Bože, přebože* se zde stává skutečnou modlitbou díky úvodní Derbakově prosbě „Pane Bože, smiluj se nad námi“²³².

Po přestávce se představení vrací na samý začátek, muži a ženy se za zvuku písně *Zabili, zabili* opět scházejí u řeky a laškují spolu, tančí a zpívají *Tam u řeky na kraji*.

V druhé polovině se současná *Balada pro banditu* odchyluje od své předlohy více, například je vynechána píseň *Zazpívejme, chlapci, jednosvorně* a Nikolův záměr vykrást kostel v Chustu. Nikolu zatknou četníci až po jeho otrávení jedem z ru-

²³⁰ UHDE, M. *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo Husa na provázku, 2005, s. 12, 13.

²³¹ UHDE, M. *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo Husa na provázku, 2005, s. 13, 14.

²³² UHDE, M. *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo Husa na provázku, 2005, s. 17.

kou Derbaka a následném vyléčení a nemusí se kvůli tomu velitel četníků převlékat za babku. Nikolova nemoc a rekonvalescence je tu výrazně eliminována, přestože v původní *Baladě pro banditu*, stejně jako v Olbrachtově románu právě během ní došlo k Eržičině nevěře a zatčení Nikolových kumpánů. Po útěku z vězení se Nikola na nějaký čas vytratí, aniž by k tomu měl pádný důvod.

V závěru, po smrti Eržičina milence Kubeše, je z „nové“ *Balady pro banditu* vyňata scéna, kdy velitel dostane dopis od mrtvého četníka, a také se nedovíme, že Mageri prodal svou hospodu Derbakovi, skutečnému vrahovi Nikoly Šuhaje. Představení končí rámcovou písní hry *Zabili, zabili*, během níž Eržika přikrývá Nikolu opravdovými smrkovými větvemi. Epilog z původní *Balady pro banditu*, kdy Šuhajovi vrazi nabízejí divákům limonádu a vyprávějí jim legendu, byl vypuštěn.

Současné představení *Balady pro banditu* má poněkud drsnější charakter, který umocňuje i hudební úprava Štědroňových melodií Petrem Hromádkou. Nyní je hudba inscenace oděna do rockového kabátku s etnickými prvky, v němž dominuje rytmus nad melodikou. S novým hudebním aranžmá souvisí i změněné nástrojové obsazení. K reprodukované hudbě se přidává klavír a harmonium v podání Martina Jakubička nebo Karla Albrechta, violoncello Miroslava Tesaře nebo Evy Horákové a v neposlední řadě kvinton (pětistrunné housle) Gabriely Vermelho, která (někdy až příliš často) obohacuje představení o různé zvuky a skřeky. „Původní western připomene jen Vladimír Hauser na foukací harmoniku, mimochodem jediný z aktérů původního nastudování z roku 1975.“²³³

Jan Zadražil, představitel Nikoly Šuhaje, je chuligán, který má patku do očí, chlápek s image rockové hvězdy. „Tak podává svá pěvecká čísla: s typickou gestikulací hvězd pop-music, prohýbá se v bocích, zdvihá ruce a skoro padá do kolen. Šlachovitý hubeňour, na němž plandá oblečení, překypuje drzostí mládí.“²³⁴ Na mě působí Zadražilův Nikola jako šílenec, který neustále dupe a řve jako smyslů zbavený. Obtížné pěvecké party však zvládá se ctí.

Eržika Evy Vrbkové je na jednu stranu dravá a rozhodná, na druhou stranu ale působí svým nepřítomným pohledem značně lhostejně. Postava Nikolova vraha

²³³ HERMAN, J. Balada pro Olbrachtovy vnuky. *Divadelní noviny*, 2005, 13.12., roč. 14, č. 21, s. 7.

²³⁴ KOLÁŘOVÁ, K. Havrani na šňůrce. *Týden*, 2006, 6.3., roč. 13, č. 10, s. 44.

Derbaka je zkarikována v „imbecilního a smradlavého špinavce, jemuž nebylo nikdy co věřit, a je s podivem, že s ním Nikola tolikrát zasedl k jednomu ohni...“²³⁵.

Morávek ve své verzi *Balady pro banditu* dost potlačil sociální aspekt. „Tím se stalo, že původní podobenství o člověku a jeho obecném údělu bylo zúženo na příběh lidského jedince, který se – občas i nemotivovaně – dostal na šikmou plochu.“²³⁶

Režisér „našel nosné téma v setkávání dvou světů, ženského a mužského. Nevypráví se o Eržice a Nikolovi, ale o setkání muže a ženy obecně. O jejich vzájemné přitažlivosti, o erotickém chvění, které nastává, když se setkají pohledem.“²³⁷

²³⁵ VODIČKA, L. Dvakrát legenda o Šuhajovi. *Svět a divadlo* 2006, roč. 17, č. 2, s. 68.

²³⁶ VODIČKA, L. Dvakrát legenda o Šuhajovi. *Svět a divadlo* 2006, roč. 17, č. 2, s. 67.

²³⁷ SCHMIEDTOVÁ, J. Morávkova Balada. *New express*, 2007, březen, roč. 9, č.3, s. 61.

SHRNUTÍ

Co tedy můžeme vypožorovat srovnáním jednotlivých adaptací sledovaného tématu?

Ve své diplomové práci s názvem *Dramatizace Olbrachtova románu Nikola Šuhaj loupežník* jsem se zaměřila především na divácky nejoblíbenější a dle mého názoru též nej kvalitnější adaptace tohoto Olbrachtova románu.

První kapitola je věnována Olbrachtovu románu, konkrétněji genezi tématu *Nikoly Šuhaje loupežníka*, jemuž předcházela skutečná událost, ohlasům na toto literární dílo, které získalo v roce 1933 státní cenu za slovesné umění, prolínání mýtu s realitou, jazykovému a stylovému zpracování románu a jeho hlavním postavám. Olbrachtova *Nikolu Šuhaje loupežníka* považuji za jeden z klenotů české literatury 20. století. Téma tohoto díla je kvalitním a oblíbeným základem pro další zpracování už proto, že vypráví poutavou legendu o skutečné historické postavě a odehrává se v kraji, který na nás Evropany působí exoticky jak svou přírodou, tak svou kulturou.

Druhá kapitola pojednává o díle Petra Ulrycha inspirovaném Olbrachtovým románem. Prvním Ulrychovým projevem vytvořeným na motivy této literární předlohy bylo monotematické LP *Nikola Šuhaj loupežník* (vydané roku 1974) s třinácti písněmi, které autor o rok později za pomoci textaře a muzikanta Ladislava Kopecného a režiséra Jána Roháče převedl do scénické podoby. K představení divadla Ateliér s názvem *Nikola Šuhaj loupežník* se Ulrych vrátil téměř po třiceti letech a vytvořil na jeho podkladě spolu se scénáristou Stanislavem Mošou muzikál *Koločava*. Touto dramatizací se zabývám ve větší části druhé kapitoly, protože je vyvrcholením Ulrychovy tvorby inspirované Olbrachtovým románem a nejvíce vystihuje poetiku i estetické kvality literární předlohy. LP *Nikola Šuhaj loupežník* je zhudebněný příběh, který vypráví o šuhajovské legendě a líčí přírodu, v níž se děj odehrává. Pro ateliérovskou inscenaci byly do písní z úspěšného LP přidány promluvy českého četníka, jenž zde zastupoval vrstvu strážníků, kteří na Podkarpatské Rusi počátkem 20. století sloužili. V *Koločavě* už není zpracovávána pouze zbojnická legenda, ale autoři se zde navíc soustředili především na vzájemné soužití tří rozdílných národností – Rusínů, Židů a Čechů.

Třetí a zároveň poslední kapitola je zaměřena na muzikál z dílny autorské dvojice Milan Uhde – Miloš Štědroň s názvem *Balada pro banditu* v podání Divadla

na provázku (Husa na provázku). Milan Uhde ve své dramatizaci značně potlačil přírodní motivy, které Olbracht ve svém románu barvitě vyličil, a naopak zvýraznil mezilidské vztahy, hlavně tedy vztah Eržiky a Nikoly. V Ulrychových adaptacích (především v *Koločavě*) je inspirace Olbrachtovým románem zřetelnější, protože nevypravuje pouze příběh o lásce muže a ženy, ale po vzoru *Nikoly Šuhaje loupežníka* bohatěji vykresluje přírodu a charakterizuje všechny skupiny obyvatel, které ovlivnily osud legendárního zbojníka, jenž bohatým bral, chudým dával a zabíjel jen ze spravedlivé msty.

ENGLISH SUMMARY

In my diploma thesis called *The Dramatization of Ivan Olbracht's novel The Bandit Nikolai Shuhai* I have concentrated primarily on the adaptation most appreciated by readers as well as, in my opinion, the adaptation of the best quality.

In chapter one I focused on Olbracht's novel, precisely on the theme genesis in *The Bandit Nikolai Shuhai*, which was based on a real-life event. The public responses on the book, which was awarded the state prize for a literary work of art in 1933, are reflected as well. We also deal with blending of the myth with reality, the language and stylistic processing of the novel, and with the main protagonists. Personally, I consider Olbracht's *The Bandit Nikolai Shuhai* one of the greatest pieces within the Czech literature of 20th century. There are two reasons for which the theme of the novel became a good-quality and favourite basis for further processing: it tells an engaging story of a real-life figure and it is situated in a place which impresses us, Europeans, with enchanting exoticism of its landscape and culture.

Chapter two deals with the work of Petr Ulrych which was inspired by Olbracht's novel. Ulrych's first product based on this literary work was a monothematic LP *The Bandit Nikolai Shuhai* (released in 1974). A year later those thirteen songs were with the help of Ladislav Kopecký (lyricist and musician) and Ján Roháč (director) rearranged into the scenic form. Ulrych came back to the theatre Atelier's performance called *The Bandit Nikolai Shuhai* almost after thirty years. With the assistance of the scriptwriter Stanislav Moša he created on its basis the musical *Kolochava*. I am concerned with the dramatization in this chapter so much because it symbolizes the climax of Ulrych's work inspired by Olbracht's novel and it best corresponds with the poetics as well as aesthetic qualities of the literary work. The LP *The Bandit Nikolai Shuhai* is a musicalized story about the robber-bandit legend describing the scenery in which it takes place. For the Atelier performance the songs from the successful LP were enriched with speeches of a Czech policeman chosen as a representative of police officers who were in service in Subcarpathian Ruthenia at the beginning of 20th century. Thus, *Kolochava* does not only comprise the bandit legend since its authors, in addition, emphasized the mutual co-existence of three different nationalities: Ruthenians, Jews and Czechs.

The last chapter is dedicated to *The Ballad for the Bandit*, the musical created by the pair of authors Uhde-Štědroň and performed by the avant-garde theatre “The Goose on a String“ (“Husa na provázku“). In his dramatization Milan Uhde held back the natural motifs which were amply depicted by Olbracht, but on the other hand he highlighted the interpersonal relationships, chiefly the relationship of Eržika and Nikolai. In Ulrych’s adaptations (*Kolochava* in particular) the inspiration from Olbracht’s novel is rather obvious. It does not only tell a love story of a man and a woman, whereas according to the model of *The Bandit Nikolai Shuhai* it elaborately portrays the scenery and characterizes all groups of inhabitants that affected the destiny of the legendary bandit who used to rob the wealthy, defend the interests of the poor and who used to kill in terms of righteous revenge.

KLÍČOVÁ SLOVA

Ivan Olbracht

Nikola Šuhaj loupežník

Petr Ulrych

Stanislav Moša

Koločava

Milan Uhde

Miloš Štědroň

Balada pro banditu

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ADAMOVÁ, L. *Ivan Olbracht*. 1. vyd. Praha : Horizont, 1977. 129 s.
- ALP. Trutnov '79. *Záběr*, 1979, 19.10.
- BARTOŠOVÁ, K. Ulrych se vrací k Nikolovi Šuhajovi. *Lidové noviny*, 2001, 8.9., roč. 14, č. 210, s. 28.
- ČECH, V. Legenda o Nikolovi Šuhajovi opět ožívá. *Kam v Brně*, 2001, listopad, roč. 7, č. 11, s. 11, 12.
- ČECH, V. Balada o rebelovi v tónech. *Rovnost*, 1983, 15.7.
- ČERNÝ, J. Dva banditi pro baladu. *Svět divadla*, 1997, roč. 8, č. 6, s. 112 – 116.
- ČERNÝ, J. Písně dobarvené Balkánem. *MF Dnes*, 2002, 4.6., roč. 13, č. 129, s. C/8.
- DOBIÁŠ, J. Nikola Ulrych loupežník. *Mladá fronta*, 1975, 18.2.
- FORST, V., OPELÍK, J. *Lexikon české literatury – CD*. Infinity Media, spol. s.r.o., 1999.
- HANYKOVÁ, E. Muzikál z Andělské hory. *Pravda*, 1978, 13.9.
- HERMAN, J. Balada pro Olbrachtovy vnuky. *Divadelní noviny*, 2005, 13.12., roč. 14, č. 21, s. 7.
- HNÍZDO, V. *Ivan Olbracht*. 1. vyd. Praha : Melantrich, 1982. 330 s.
- HOLUB, O. *Věc: Loupežník Nikola Šuhaj*. 1. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1983. 235 s.
- JUR. Etuda pro „banditu“. *Rovnost*, 1975, 8.6.
- JANOUSEK, P. A KOLEKTIV. *Dějiny české literatury 1945 – 1989 I. 1945 – 1948*. 1. vyd. Praha : Academia, Středisko společných činností AV ČR, 2007. 431 s. ISBN 978-80-200-1527-3.
- JANOUSEK, P. A KOLEKTIV. *Dějiny české literatury 1945 – 1989 IV. 1969 – 1989*. 1. vyd. Praha : Academia, Středisko společných činností AV ČR, 2008. 977 s. ISBN 978-80-200-1631-7.
- KAPUCIAN, R. *Tři různá zpracování motivu zbojníka*. In Sborník ze semináře konaného v aule semilského Gymnázia I. Olbrachta 27. března 2002. *Ivan Olbracht – osobnost, dílo, inspirace*. Semily : Gymnázium Ivana Olbrachta Semily ve spolupráci se Základní školou Dr. Fr. Lad. Riegra Semily, 2003, s. 32-50.
- KARLÍKOVÁ, L. Balada pre banditu. *Živo*, 1979, 19.4.
- KK, Balada pro banditu. *Kam*, 1975, 16. – 31.5.
- KOLÁŘOVÁ, K. Havrani na šňůrce. *Týden*, 2006, 6.3., roč. 13, č. 10, s. 44.
- KOPECKÁ, J. Nikola Šuhaj loupežník. *Květy*, 1975, roč. 25, č. 1, s. 41.
- KŘÍŽ, J. P. Nikola Šuhaj loupežník se vrací. *Právo*, 2001, 12.9., roč. 11, č. 213, s. 19.
- MAREČEK, L. Hauser jako jediný hrál v obou Baladách. *MF Dnes*, 2005, 17.12., roč. 10, č. 294, s. C/4.
- MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002. 205 s.

- MOTORNYJ, V., RASPUTNIS, V. Ivan Olbracht a ohlas jeho tvorby na Ukrajině. In Sborník ze semináře konaného v aule semilského Gymnázia I. Olbrachta 27. března 2002. *Ivan Olbracht – osobnost, dílo, inspirace*. Semily : Gymnázium Ivana Olbrachta Semily ve spolupráci se Základní školou Dr. Fr. Lad. Riegra Semily, 2003, s. 20-23.
- MRAVCOVÁ, M. Ivan Olbracht: Nikola Šuhaj loupežník. *Český jazyk a literatura*, 1984/1985, roč. 35, č. 7, s. 294 – 301.
- MRAVCOVÁ, M. Ivan Olbracht, Nikola Šuhaj loupežník. In ZEMAN, M. A KOL. *Rozumět literatuře I.1.* vyd. Praha : SPN, 1986, s. 280 – 288 .
- NOVÁK, A. Olbrachtův baladický román. *Lidové noviny*, 1933, 30.3., s. 9.
- OLBRACHT, I. *Nikola Šuhaj loupežník*. 30. vyd. (ve vydavatelství MAŤA 1. vyd.) Praha : MAŤA, 2005. s. 172. ISBN 80-7287-103-X.
- OLBRACHT, I. *O umění a společnosti*. 1. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1958. s. 311.
- OSLZLÝ, P. *Balada pro banditu*. Program k premiéře hry. Brno : Divadlo na provázku – Dům umění města Brna, 1975, 12 s.
- PAVLOVSKÝ, P. Píšeme o filmu Balada pro banditu. *Záběr*, 1979, 13.7.
- POHORSKÝ, M. Čas mýtu – Nikola Šuhaj loupežník. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 1/2 (listopad), s. 120 – 131.
- POLCOVÁ, S. Nikola Šuhaj v Městském divadle Brno má vlastní osobitost a tvář. *Jihomoravský den*, 2001, 11.9., s. 11.
- POSPÍŠIL, Z. (= UHDE, M.) *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo na provázku, 1975, 62 s.
- RD. Balada pro banditu. *Československá televize*, 1981, 1.6.
- RJ. Z filmových ateliérů Balada pro banditu. *Československý voják*, 1978, 22.8.
- SCHMIEDTOVÁ, J. Morávková balada. *New express*, 2007, březen, roč. 9, č. 3, s. 61.
- SKOTAL, F. Brněnský Nikola Šuhaj. *Brněnský večerník*, 1975, 13.11.
- STEINER, T. Městské divadlo Brno zahajuje sezónu novým muzikálem. *Kam v Brně*, 2001, září, roč. 45, s. 5, 6.
- ŠALDA, F. X. Dvě románové balady z Podkarpatské Rusi. In ŠALDA, F. X. *O předpokladech a povaze tvorby*. 1. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1978, s. 237-241.
- TŘÍSKA, M. Balada pro banditu v divadle na provázku. In THALIA. *Thalia Brunensis centenaria*. 1. vyd. Brno : Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Brně, 1984, s. 151 – 163.
- UHDE, M. *CD Balada pro banditu – booklet*. Praha : Panton, 1996, 11 s.
- UHDE, M. *Balada pro banditu*. Brno : Divadlo Husa na provázku, 2005, 34 s.
- UHDE, M. *Balada pro banditu*. Program k inscenaci Balada pro banditu. Blansko : CED, 2005, 10 s.
- ULRYCH, P. *CD Koločava – booklet*. Brno : Venkow Records, 2002, 12 s.

ULRYCHOVI, H. + P. *Písně*. 1. vyd. Brno : Gnosis Brno, 1998, 278 s.

ULRYCH, P., KOPECKÝ, L. *Nikola Šuhaj loupežník*, zvukový záznam představení divadla Ateliér, 1976.

ULÍK, K. Ateliér na počest výročí. *Signál*, 1975, 8.4.

VÁVRA, J. *Význam osobnosti Ivana Olbrachta*. In Sborník ze semináře konaného v aule semilského Gymnázia I. Olbrachta 27. března 2002. *Ivan Olbracht – osobnost, dílo, inspirace*. Semily : Gymnázium Ivana Olbrachta Semily ve spolupráci se Základní školou Dr. Fr. Lad. Riegra Semily, 2003, s. 6-16.

VODIČKA, L. Dvakrát legenda o Šuhajovi. *Svět a divadlo*, 2006, roč. 17, č. 2, s. 63 – 68.

ZÁVODSKÝ, V. Muzikálový návrat zakarpatského zbojníka. *Týdeník rozhlas*, 2001, 8.10., roč. 11, č. 42, s. 4.

ZÁVODSKÝ, V. Na Provázek se vrátil legendární bandita. *Týdeník rozhlas*, 2006, 9.1. – 15.1., roč. 16, č. 2, s. 4.

ZBOŘILOVÁ, L., ČECH, V. Koločavský pánbůh dobrý je... *Rovnost*, 2001, 13.9., roč. 11, č. 214, s. 8.

<http://db.divadelni-ustav.cz/InscenationDetail.aspx?recordId=22229&mode=0>

<http://db.divadelni-ustav.cz/InscenationDetail.aspx?recordId=12357&mode=0>

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Hrob Nikoly Šuhaje
fotografovaný ve třicátých letech,
zůstal smutnou památkou
na posledního karpatského
loupežníka. Zarůstal trávou
a zarůstal i v povědomí lidí

Jeden ze Šuhajových vrahů, se
kterým se o mnoho let později
v Koločavě setkal Ivan Olbracht

Hory, pralesy a poloniny, to byl domov karpatského
loupežníka Nikoly Šuhaje. Pohled na Hóveriu a Pietros

238

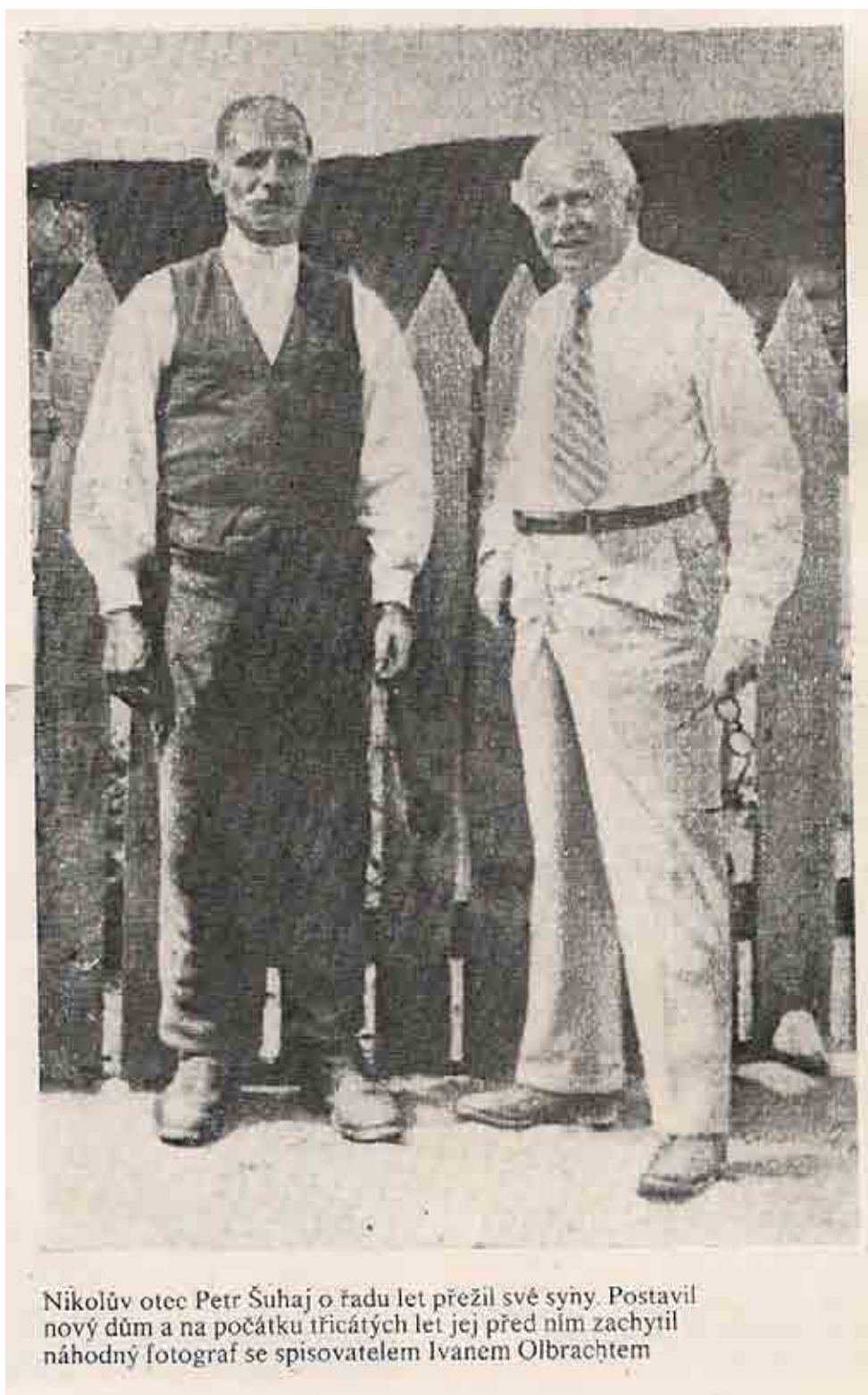
²³⁸ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*, Praha : Československý spisovatel, 1983.

Seznámil se zde se Šuhajovými vrstevníky — jeho otcem, ženou Eržíkou i dcerou Ančou, se kterou spisovatele zachytil objektiv fotoaparátu

239

²³⁹ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*, Praha : Československý spisovatel, 1983.

240

²⁴⁰ HOLUB, O. Věc: *Loupežník Nikola Šuhaj*, Praha : Československý spisovatel, 1983.

Skutečná Eržika

²⁴¹ MOŠA, S., ULRYCH, P. *Koločava*. Program k 571. premiéře MdB. Brno : agentura CONY CZ, s.r.o., 2001/2002.

Miroslav Donutil jako Nikola Šuhaj v inscenaci Divadla na provázku *Balada pro banditu* (foto: J. Kratochvíl)

Eržika Iva Bittová
v inscenaci Divadla na
provázku *Balada pro
banditu* (foto: J.
Kratochvíl)

Fotografie z natáčení filmu *Balada pro banditu* (foto: Josef Víték)

Fotografie z natáčení film *Balada pro banditu* - koupání v řece (foto: Josef Víték)

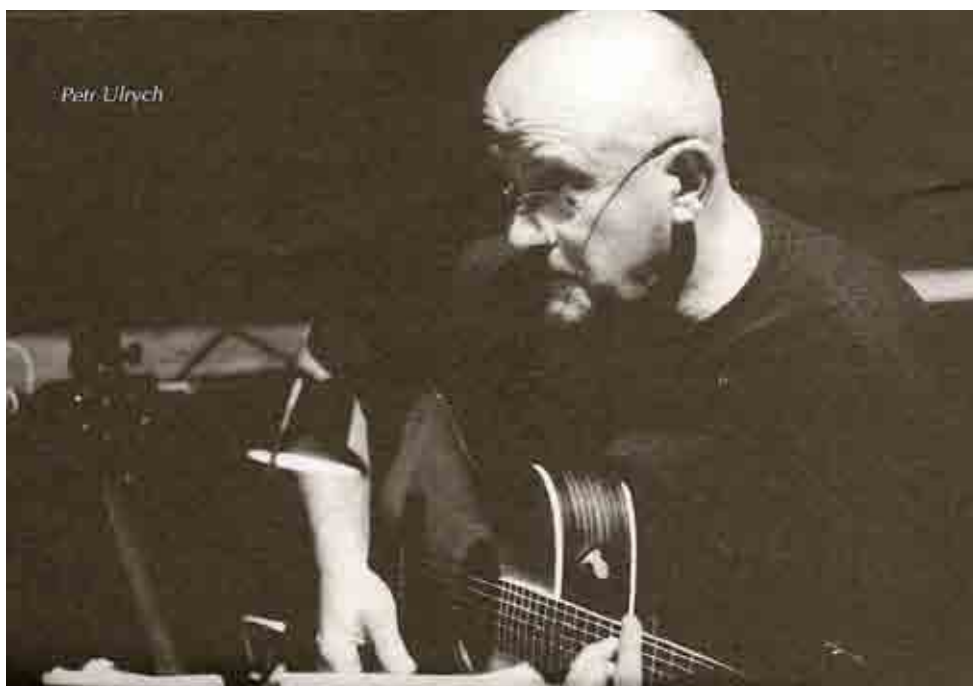
Fotografie z natáčení filmu *Balada pro banditu* (foto: Josef Víttek)

Eržika Radka Coufalová a Nikola Petr Štěpán v muzikálu *Koločava*. (foto: J. Kratochvíl)

Markéta Sedláčková jako Eržika a Stano Slovák jako Nikola v muzikálu *Koločava* (foto: J. Kratochvíl)

Petr Ulrych, autor hudby muzikálu *Koločava* (foto: J. Kratochvíl)

Hana Ulrychová jako Zpěvačka v *Koločavě* (foto: J. Kratochvíl)